

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

144769

YÜKSEK LİSANS TEZİ

“YEMEN’İN OSMANLI’DAN AYRILIŞI (KOPUŞU)”

HAZIRLAYAN : Turgut HATİPOĞLU

144769

TEZ DANIŞMANI : Yrd. Doç. Dr. Ender GÖKDEMİR

Ender Gökdemir

ANKARA-2004

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Turgut HATİPOĞLU'na ait “**YEMEN’İN OSMANLI’DAN AYRILIŞI(KOPUŞU)** “ adlı çalışma jürimiz tarafından Sosyal Bilimler Yakınçağ Anabilim dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(İmza)

Başkan...Prof. Dr. Hale SIVGIN

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

(İmza)

Üye...Yrd. Doç. Dr. Ender GÖKDEMİR

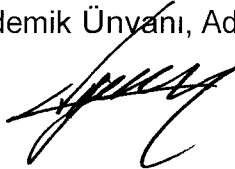
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı (Danışman)

(İmza)

Üye...Yrd. Doç. Dr. Nuri YAVUZ

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

İÇİNDEKİLER

YEMEN'İN OSMANLI'DAN AYRILIŞI (KOPUŞU)

GİRİŞ

İÇİNDEKİLER	1
ÖNSÖZ	5
1-) YEMEN'İN COĞRAFİ DURUMU	7
2-) İSLÂMİYETTEN ÖNCE YEMEN	9
3-) İSLÂMİYET SONRASI YEMEN	11
4-) OSMANLI HAKİMİYETİNDE YEMEN	15
6-) 20. YY'A KADAR YEMEN	18
a-) Yemen'de Zeydîlik	19
7-) 1635-1849 YEMEN VE YEMEN'DEKİ İMAMLARIN HAKİMİYETİ.....	20
8-) YEMEN'İN İKİNCİ KEZ OSMANLI DEVLETİ HAKİMİYETİNE GİRİŞİ..	23
9-) 1849-1872 YILLARI ARASINDA YEMEN'DE DURUM	25
10-) 1872 SONRASI YEMEN	27

BİRİNCİ BÖLÜM

1-) 20.YY'A KADAR YEMEN'DE AVRUPA DEVLETLERİNİN FAALİYETLERİ.....	30
2-) YEMEN'DE İNGİLİZ EMPERYALİZMİ VE YEMEN İSYANLARININ ÇIKIŞINDA İNGİLİZLERİN ROLÜ	34

İKİNCİ BÖLÜM

1-) 20. YY'IN BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN YEMEN SİYASETİ...	40
2-) 20 . YY YEMEN İSYANLARININ ÇIKIŞINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN İHMALİ	40
a-) Yönetimle İlgili Sebepler	42
b-) Adaletle İlgili Sebepler	45
c-) Askeriye İle İlgili Sebepler	46
3-) YEMEN İSYANLARININ ÇIKIŞINDA ZEYDİ MEZHEBİNİN ROLÜ....	48
4-) YEMEN İSYANLARINA KARŞI OSMANLI DEVLETİ'NİN ALDIĞI TEDBİRLER	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1-) 20.YY.'DA YEMEN'DE GÖRÜLEN İSYANLAR VE BU İSYANLARIN SONUÇLARI	56
2-) 1904 BÜYÜK YEMEN İSYANI VE SONRASI GELİŞMELER	56
3-) 1905 İSYANI SONRASI SAN'A'NIN İMAM YAHYA'DAN GERİ ALINIŞI	65
4-) İTTİHAT VE TERAKKİ DÖNEMİ YEMEN POLİTİKASI VE YEMEN'İN DURUMU	69
5-) 1910 YEMEN İSYANI ÖNCESİ DURUM	71
6-) 1910 YEMEN İSYANI	75

a-) Daan Antlaşması Öncesi Durum	84
b-)1911 Daan İtilâfnamesi	87
c-) İtilâfname Sureti	87
d-) Daan Antlaşması'nın Sonuçları.....	92
e-) Seyyid İdrisî'i Sorununun Geçici Olarak Çözömlenmesi	97
7-) AHMED İZZET PAŞA'NIN YEMEN'DEN AYRILIŞI	101

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1-) BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA YEMEN	103
2-) İMAM YAHYA'NIN RAVZA'YA GELİŞİ	108

BEŞİNCİ BÖLÜM

YEMEN'DE OSMANLI HAKİMİYETİNİN SONA ERMESİ

1-) İMAM YAHYA'NIN SAN'A'YA GİRİŞİ	110
2-) MONDROS ATEŞKES ANTLAŞMASI'NIN ARDINDAN YEMEN'DEKİ OSMANLI ASKERİ BİRLİKLERİNİN DURUMU	113
a-) Ali Said Paşa'nın Telgraf Sureti	113
3-) HUDEYDE'NİN İNGİLİZLER TARAFINDAN İŞGALİ.....	118
4-) YEMEN'DE KESİN OLARAK OSMANLI ASKERLERİNİN TESLİMİ....	120

ALTINCI BÖLÜM

TBMM HÜKÜMETİ ZAMANINDA YEMEN

1-) ANKARA HÜKÜMETİ DÖNEMİ YEMEN İLİŞKİLERİ	126
2-) YEMEN'DE KALAN TÜRKLERLE TBMM HÜKÜMETİ'NİN İLİŞKİLERİ	126
3-) TBMM HÜKÜMETİ İLE İMAM YAHYA İLİŞKİSİ	130
a-) İmam Yahya'nın Şahsiyeti	130
4-) YEMEN'İN RESMEN TÜRK HAKİMİYETİNDEN AYRILIŞI	132
5-) İMAM YAHYA YÖNETİMİNDE YEMEN	138
SONUÇ VE ÖNERİLER	140
ÖZET	143
ABSTRACT	144
BİBLİYOGRAFYA	145
EKLER	

ÖNSÖZ

Osmanlı Devletinin yükselişine, duraklamasına ve çöküşüne şahitlik eden bir diyardır Yemen. Yemen deyince aklımıza isyan, gözyaşı, ölüm, yüzyıllar boyu binlerce şehit verdiğimiz memleket ve Türk insanının adına yazmış olduğu şiirler gelir.

Türkülere ezgi olan Yemen'e Osmanlı Devleti, yüzyıllar boyu imparatorluk gururu ve cihan şümül anlayışı nedeniyle sahip çıkmıştır. Her şeyden önemlisi, kutsal toprakların güneyinde yer alan Yemen'i, bu toprakları korumak maksadıyla elde tutmak istemişlerdir. Ancak bu amaca ulaşmak için Osmanlı Devletinin çok ağır bedeller ödemesi gerekmiş ve bu nedenle birçok Türk evladı Yemen'de şehit olmuştur.

Binlerce Türk evladının şehit olduğu Yemen hakkında derli toplu bir kaynak olmaması ve Osmanlı Devleti'nden kopuşunun nasıl gerçekleştiğinin bilinmemesi bizim bu tezi hazırlamamıza neden oldu.

Bu dönemde Yemen'de fazlaca gazetenin çıkmamış olması kaynak sıkıntısı yaratsa da, Yemen'de görev yapmış olan memurların hatıratları bu çalışmaya ışık tutan önemli belgeler olmuşlardır. Bu hatıratların birbirleri ile örtüşen bilgiler içermesi ve resmi kaynakların da bu bilgiler doğrultusunda olması hatıratları sağlam birer kaynak olarak kullanmamıza neden oldu.

20. yy. başlarına kadar geçen olaylar ve özellikle Yemen isyanlarının nedenleri üzerinde, İhsan Süreyya SİRMA'nın eserlerinden faydalandık. İslâm ansiklopedisindeki, Yemen maddesinin de yazarı olan Sırma'nın ilmi tespitleri bize ışık tuttu. 20. yy'ın başlarındaki gelişmeler için, Yemen'de birçok isyanı bastıran ve 1911 Daan Anlaşması'nı gerçekleştiren Ahmed İzzet Paşa'nın hatıratlarından faydalandık. Bunun yanı sıra Yemen'de askeri hukuk müşaviri olarak çalışan Zeki EHİLOĞLU ve posta telgraf müdürlüğü yapmış olan Asaf TANRIKUT'un hatıraları bize yol gösterdi. Bu üç ismin

hatıratları ile arşiv belgeleri, ilmi çalışmalar ve o dönem İstanbul'da çıkan gazetelerin birbirleri ile örtüştüğünü gördük. TBMM Hükümeti'nin Yemen ilişkilerini ise, Mim Kemal ÖKE ve Lütfullah KARAMAN'ın eserlerinden faydalanarak ortaya koymaya çalıştık. Bu eserlerdeki arşiv belgeleri bize yol gösterdi. Bu eserlerin dışında, o dönem gazetelerde çıkan yazılar ile Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet arşivlerinden de faydalandık.

Tezimizde Yemen'in Osmanlı Devleti'nden fiili bir kopuş yaşadığı ancak resmi bir kopuş yaşanmadığı, resmi kopuşun TBMM Hükümeti zamanında gerçekleştirdiğini ortaya koyduk.

Bu çalışmayı hazırlarken bana her türlü yardımı esirgemeyen tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ender GÖKDEMİR'e teşekkür ediyorum.

Ankara, 2004

Turgut HATİPOĞLU

YEMEN'İN OSMANLI'DAN AYRILIŞI (KOPUŞU)

GİRİŞ

1-) Yemen'in Coğrafi Durumu :

Yemen, Arap Yarımadası'nın güney batı köşesine düşen bölgeyi içine alır. Güneyden Aden Körfezi'ne, batıdan Kızıldeniz'e bakan Yemen; coğrafi olarak, bu iki denizi birbirine bağlayan dar boğaza hakim vaziyettedir.¹

Yemen arazisi, esas itibariyle Sera denen dağlık ve Tihame denen ovalık iki bölge ile, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nun Arap Yarımadası'ndaki kıyı şeridinden ibarettir.² Ülkenin kuzey ve doğusunu Suudi Arabistan, güneyini Aden, batısını da Kızıldeniz sınırlar. Ülkenin kuzey-güney doğrultusundaki uzunluğu 750 km. doğu- batı doğrultusundaki en geniş yeri de 350 km. kadardır.³

Doğusunda Hadramud, kuzeyinde ise Asir bölgesi bulunur. Yüzölçümü yaklaşık olarak 1.250.000 kilometrekare' dir. Fakat, Yemen tarihinde, zaman zaman olan değişiklikler, bu yüzölçümünün de farklı kaynaklarda farklı şekilde verilmesi neticesini doğurmuştur.⁴

Eric Macro'ya göre⁵ 7500 mil kare olarak gösterilen Yemen yüzölçümü, Ahmet Hüseyin Şerefüddin'e göre; 311.000 mil karedir. Bu rakam 191.000 kilometre kare olarak ve daha başka şekillerde de gösterilmiştir.

¹ Sırma, İhsan Süreyya, "Yemen'in Geo-politik Durumu ve Osmanlı Devleti'ne Katılması", İstanbul 1982, s. 427

² a.g.m.

³ Hayat Ansiklopedisi, Yemen Maddesi, Cilt 6, İstanbul 1982, s. 3329

⁴ Sırma, İhsan Süreyya, Osmanlı Devleti'nin Yıkılışında Yemen İsyanları, İstanbul 1980, s.

Yemen'de en verimli ve yerleşime en elverişli yer Sera bölgesidir. Tihame bölgesi ise, geniş kumlu arazileri içine almış olup verimsiz ve yazları 40 °C'ye varan bir iklime sahiptir. Tihame Bölgesine hemen hemen hiç yağmur yağmaz.⁶ Tihame bölgesinin kavurucu sıcağı ve verimsizliğine rağmen Arap Yarımadası'nın en verimli toprakları Yemen'dedir. Bazı bölgelerinde ortalama yılda iki üç defa ürün elde edilebilir. Yemen topraklarının bu verimliliği yüzünden Yemen'e "Yemenü'l-hadra" yani "Yeşil Yemen" denilmiştir.⁷ Bu bölgeye Yemen denmesinin sebebini, Yemen'in Ka'be'nin yemininde yani sağında olduğuna bağlamak isteyenler olmuşsa da ⁸ Ka'be'ye göre sağ ve sol tabirleri kesin değil, izafidir.⁹

Yemen'in adı daha farklı şekillerde de açıklanır. Bazılarına göre, Ka'be'nin veya güneşin şarkında yer aldığı için bazılarına göre ise Yuktan b. Abir ve etrafındakiler, diğer Araplardan ayrıldıktan sonra sağ döndükleri için Yemen'e bu ad verilmiştir. Başka bir rivayete göre ise, Yemen bu adı, aynı ismi taşıyan meşhur bir kahramandan almıştır. Sprenger, Grekler ve Romalıların, Teman ve Yemen'i "mesud" diye tercüme ettiklerini ve bu "Mesud Arabistan" adı altında, Suriye(Şam)'ın cenubundaki ülkelerin anlaşıldığını kaydeder.¹⁰ Bu, Yemen'in aşağı yukarı Hz. Muhammed (S.A.V) Devrindeki sınırlarına uymaktadır.¹¹

⁶ a.g.e., s. 34

⁷ Doktor Hasan Kadri, Yemen ve Hayatı, Dersaadet, İstanbul 1328 (1910), s.14

⁸ Tıpkı Şam'ın Ka'be'nin şamında yani solunda olduğu için Şam denildiğini söyleyenler gibi.

⁹ Sırma, a.g.m. , s. 427-428

¹⁰ İslâm Ansiklopedisi, Yemen Maddesi, Cilt 13, İstanbul 1996, s.371

¹¹ Nitekim Hz. Muhammed (S.A.V), Tebuk yakınlarındaki bir tepenin üzerine çıkıp, şimali göstererek "Bütün buralar Şam'dır" sonra da cenuba dönerek "Bütün buralar Yemen'dir." demiştir. (İslâm Ansiklopedisi, a.g.m. s. 371)

2-) İSLÂMİYET'TEN ÖNCE YEMEN

Yeterli arkeolojik incelemeler yapılmamış olmakla birlikte Yemen'de eski çağlarda oldukça gelişmiş medeniyetlerin kurulmuş olduğu bilinmektedir. M. Ö. 3000'in başlarında, Doğu Asya ile Akdeniz ülkesi arasındaki deniz ve kervan yolları üzerindeki stratejik konumu sayesinde zenginleşip gelişmiş, Nebatiler ülkesinde ve Suriye sınırlarında ticaret acenteleri kurmuşlardır.¹²

Bölgede kurulduğu bilinen ilk krallık M. Ö. 1500-750 yılları arasında hüküm sürmüş olan Minalılar'a aittir. M.Ö. 700 yıllarında Seba Krallığı'nın hüküm sürdüğünü Assyrian Kralı Sargon'a ait yazılardan anlamaktayız. Rivayete göre Yemen'in en eski halkı Sami bir kavim olan Kahtaniler'dir. Himyeriler bu Kahtaniler'in soyundan gelmiştir.¹³ Diğer bir rivayete göre ise Yemenliler'in aslını, Hz. Nuh'un çocuklarından Sâm'a çıkaranlar vardır. Anlatıldığına göre, tufandan sonra Babil'e yerleşen Hâm'ın çocukları ile Sâm burada zulümle karşılaşmışlar, bunun üzerine Sâm, deniz yoluyla Arap Yarımadası'nın güneyine gelerek orayı yurt edinmiştir. Onun soyundan gelenler, bugünkü Yemenliler'in belki de bütün Araplar'ın ataları olmuşlardır.¹⁴ Yakubi'ye göre ise Hz. Nuh dünyayı çocukları arasında paylaştığında Sâm'a yeryüzünün orta kısmını verdi ki, Yemen bu bölgeye giriyordu. İbn-i Sa'd ve İbn-i Kuteybe'de bu düşüncededir.

Bütün bu rivayetler, Yemen tarihinin çok eskilere kadar gittiğini göstermektedir. Yemen'de kurulmuş en eski ve en ünlü devletler Himyeri, Sabâ ve Kehlâm devletleridir.¹⁵

¹² Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Yemen Maddesi, Cilt 13, Çağ, İstanbul 1993, s. 466

¹³ Hayat Ansiklopedisi, a.g.m., s. 3329

¹⁴ Sırma, a.g.e., s. 38

¹⁵ a.g.e., s. 39

Son zamanlarda yapılan kazılarda ortaya çıkan Main ve Sabâ Kitabeleri üzerindeki araştırmalara dayanarak yazılan eserler, bu bölgenin ictimai ve dini hayatı hakkında yepyeni bilgiler ortaya koymuştur.¹⁶

Yemen'in ehemmiyeti Kur'an'daki birçok ayetten de anlaşılmaktadır. İslâmiyetten önceki Yemen tarihinin çok meşhur iki hadisesi vardır. Bunlardan birincisi, Hz. Süleyman'ın, Sab'a melikesi Belkis ile olan kıssasıdır. Bu hadise Kur'an-ı Kerim'de geçer. İkincisi ise, Yemen valisi Ebrehe'nin filleri ile Ka'be'yi yıkmak üzere Mekke'ye saldırmasıdır ki bu hadisede Kur'an'da zikredilmektedir.¹⁷ Bu fil olayından sonra İran Şahı Enuşirvan Yemen'e bir ordu göndererek Ebrehe'yi öldürtmüş ve Yemen'i İran idaresine almıştı 1308 Yemen salnamesinde İran ordusunun Ebrehe'nin oğlu Masruk zamanında Yemen'e geldiği kaydedilmektedir.¹⁸

Kitabî dinlerden Yahudilik Hristiyanlık'tan daha önce Yemen'e gelmiştir. Ancak Yahudilik'in Yemen'e ne zaman ve ne şekilde geldiği bilinmemekle birlikte Himyerilerin Yahudi oldukları bilinmektedir. İslâmi kaynaklarda ise Yahudilik'in Yemen'e gelişi hakkında bazı kesin malûmatlara rastlamaktayız. Tabarî'de geçen rivayete göre, Yahudi dini buraya; Yemen Kralı Tubbân'ın çıktığı seferden dönerken, Medine'den götürdüğü iki alim vasıtasıyla girmiş, bizzat kralın da bu dini kabul etmesiyle Yahudilik yayılmıştır. Hristiyanlık'ın Yemen'e gelişi ise yine İslâmi kaynaklarda

¹⁶ İslâm Ansiklopedisi, a.g.m., s. 373

¹⁷ Ferik Atıf Paşa Yemen Tarihi adlı kitabında vakayı aynen şöyle tarif eder.

"Ebrehe askerleri ile Mekke-i Mükerrreme'nin içine gelerek Beyti tahribe müteşebbis iken mintarafillah Ebabil kuşları zuhur ve ağız pencelerinde getirmiş oldukları mercimek ve nohut taneleri gibi taşaları cemî kafir üzerine ilka ve ol sırada şiddetli fırtına ve boranın zuhuruyla cümlesi perişan ve ekserisi helâk olarak Ebrehe'nin beraber getirmiş olduğu gayet muallem ve büyük fil Mekke-i Mükerrreme'ye girmek istemeyip idhaline de bir türlü çare ve imkan bulunmamakla mezkûr kuşların recm eyledikleri taşlardan yalnız bu fil masun kalmıştır. Ebrehe San'a'ya firar etmiş ve musab olduğu bir nevi hastalıktan rehayap olamamıştır.

¹⁸ Sırma, a.g.m., s. 429

anlatılmaktadır. İbn-i Hişam rivayetine göre Hristiyanlık Nacran'a oradan da Yemen'e Faymiyun adında, dindar ve seyyah bir Hristiyan tarafından götürülmüştür.¹⁹

İslâmiyet'in ortaya çıkışına kadar Yemen'de İran hakimiyeti devam etmiştir.

3-) İSLÂMİYET SONRASI YEMEN

Hz. Muhammed (S.A.V.) Medine'de İslâm Devleti kurduktan sonra, komşu devletler arasında yer alan Yemen'e de bir mektup göndererek onları İslâm'a davet etti. Yemenliler de bundan sonra Müslüman oldular. Hz. Muhammed (S.A.V) İslâmiyet'i öğretmek için ashabtan bazı kimseleri Yemen'e gönderdi. Mu'az b. Cabel Yemen'e bu amaçla gönderilmiştir.²⁰

Hz. Muhammed (S.A.V) zamanında Müslüman olan Yemenliler, Peygamberimiz vefat ettiği zaman ashâbı Yemen'de İslâmiyet'i San'a'ya kadar ulaştırmışlardı. Hz. Ebu Bekir zamanında, Yemen'de yalancı peygamberler türemiş ve irtidâd²¹ hareketleriyle beraber, zekat vermek istemeyen müslümanlar ortaya çıkmıştır. Hz. Ebu Bekir, Yemen'e ordular göndererek mücadelede bulunur. Hz. Ömer zamanında ise Yemen tamamen müslüman olur. Hz. Ali zamanından sonra Yemen'in idaresi Emevîler'in eline geçmiştir. İdare Abbasiler'in eline geçtikten sonra Me'mun zamanında Süleyman b. Şeref adında biri, Abbasi Devleti'ne karşı Yemen'de ayaklanmış ve Lahec Bölgesinin idaresini eline geçirmiştir. Bu dönem ve bunu izleyen dönem Yemen'de fetret dönemi olarak nitelendirilir. Yemen hicri 5.yy'a kadar çeşitli isyanlar, farklı idareler ve birçok kanlı hadiseye sahne olmuştur.²²

¹⁹ İslâm Ansiklopedisi, a.g.m., s. 374

²⁰ a.g.m

²¹ irtidâd : İslâm dininden çıkarak başka dinlere geçme

²² sırma, a.g.e., s. 45-46

Miladi 1199 tarihinde Mısır Eyyûbî Devleti'nin sultanı olan Selahattin Eyyûbî'ye; Yemen'de Abdü'n Nebi b. Mehdi adında biri zuhur ettiği, bu kimsenin tüm dünyayı yönetme hevesine kapıldığı, bu meyanda birçok toprak istila ettiği ve hatta kendi adına hutbe okuttuğu haberi geldi. Bunun üzerine Selahattin Eyyûbî kardeşi Şems'u'd-Devle'yi güçlü bir ordu kurarak Yemen'e gönderdi. Şems'u'd-Devle Yemen'e giderek burayı fethetti. Yemen halkını Abnü'n Nebi b. Mehdi'nin zulmünden kurtardı.

Selahattin Eyyûbî'nin Yemen'i almasına sebep bilhassa Abnü'n Nebi b. Mehdi'nin imamet ideasıyla ortaya çıkışıydı. Şems'u'd-Devle Yemen'i fethettikten sonra, hutbeyi tekrar Abbasi halifesi adına okuttu. Bu dönemde Yemen kara ve deniz yönünden en emniyetli yeri teşkil ediyordu.²³

Eyyûbîlerden sonra, kısa bir süre için, Gassani hakimiyetine giren Yemen, Âmir II. b. Abd el Vahhab'ın eline geçmesiyle karışıklık içine girdi. Nitekim Âmir 1495'ten itibaren yavaş yavaş Rasuliler'i, Gassaniler'i ve diğer kabileleri hakimiyeti altına alarak, topraklarını genişletmiş, bütün Tihame ile birlikte, Zabid, Lahic ve Aden'i ele geçirmiş, Rıza şehrinde payitaht yapmak suretiyle bölgenin en güçlü hükümdarı olmuştur.²⁴

16.yy'ın başından itibaren Yemen yeni hadiselerle sahne olmuştur. Nitekim Yemen İslâmiyet'i kabul edişinden sonra ilk defa Portekizliler'le karşı karşıya gelmiştir.

Portekizliler 1498'de Vasko da Gama vasıtasıyla Ümit Burnu yoluyla Hindistan'a gelmeyi keşfettikten sonra buralarda hakimiyetlerini tesise başlamışlardı. Portekizliler'in amacı şarkın zenginliklerini garba aktarmak ve Hristiyanlık'ı yaymaktı.²⁵ Portekizliler bu maksatla, önce Gregiro da Quadra,

²³ Sırma, a.g.m., s. 430

²⁴ El- Hac Ahmet Raşit, Tarih-i Yemen ve San'a, Basiret Matbaası; İstanbul 1291 H (1885 Miladi), s. 6-7

²⁵ İslâm Ansiklopedisi, a.g.m., s. 375

Albuquerque ve daha sonra da Lope Soarez vasıtasıyla Yemen kıyılarına saldırdı. Portekizliler'in amacı Bab ül Mendeb Boğazı'nı kapamaktı. Böylece, Kızıldeniz'e Müslüman gemilerin girmesine mani olunacak aynı zamanda şarktan Ka'be'yi ziyarette gelecek olan hacıların yolu kesilmiş olacaktı.²⁶

Portekizliler'in bu amaca ulaşmasına önce Memlûklüler daha sonra da Osmanlılar engel oldu. Bunun için Portekizliler tam anlamıyla Kızıldeniz'de tam bir hakimiyet kuramamışlardır. Şöyle ki;

Portekizliler Yemen kıyılarına saldırınca elinde gerekli savaş malzemesi olmayan Yemen Sultanı Amir b. Tahir, Memlûk Sultanı Kansu Gurî(Gavri)'den yardım istedi. Kansu Gurî'nin amacı da Osmanlı Sultanı Yavuz Selim'den çekindiği için Yemen'i almak ve gerektiğinde de buraya sığınmaktır.²⁷ Kansu Gurî (Gavri) Emir Hüseyin kumandasında bir orduyu, bu yardım isteği üzerine Yemen'e gönderdi. Ancak Portekizli korsanlar, Yemen'e varmadan önce, Hindistan Kıyıları'na saldırmışlar, zor durumda kalan Gücerat Padişahı'da Kansu Gurî'ye bir mektup göndererek tıpkı Amir gibi yardım istemişti. Bunun üzerine Yemen'i kurtarmak için hareket eden Emir Hüseyin Kansu Gurî'nin emriyle Gücerat'a gitmiş orada Muzaffer Şah ile birleşerek Hint Kıyıları'nı Portekizliler'den temizlemişlerdir.²⁸

1508 yılında Emir Hüseyin Hindistan'a vardığında, Portekizliler'i yenilgiye uğratmış ve Kansu Gurî'ye haber göndermiştir. Portekizliler'in tamamen uzaklaştırılmaları için yardım istemiştir. Bunun üzerine 1509 tarihinde bu amaçla gemi yapımına başlanmış ancak Emir Hüseyin tarafından istenen yardım zamanında ulaşmadığı için Emir Hüseyin Portekizliler'e yenilerek geri dönmüştür.²⁹

²⁶ Mughul, Muhammed Yakub, Kanuni Devri Osmanlıların Hint Okyanusu Politikası, İstanbul 1974, s. 34-35-36

²⁷ Raşit, a.g.e., s. 16

²⁸ Sırma, a.g.m, s. 435

²⁹ a.g.m., s. 436

Emir Hüseyin Portekiz yenilgisinden sonra Aden'i kuşatıp almak istediye de başarılı olamadı. Geri dönerek Yemen Denizi'ndeki Kamâran Adası'nda yerleşti. Kamâran'a yerleşen Emir Hüseyin'in bir süre sonra yiyeceklerinin tamamen tükenmesi üzerine, daha önce Kansu Gurî'den yardım isteyen Amir b. Tahir'e bir mektup göndererek yiyecek yardımı istedi. Amir bu isteğe olumlu cevap vermek istediye de vezirin "Bunlar bir alıştırlarsa, her yıl bu yiyeceği isterler, onun için onlara mal verip alıştırmıyalım." demesi üzerine Amir vezirin isteğini yerine getirdi ve ayrıca Kamâran Adası'nda her türlü mal ve yiyecek satılmasını yasakladı. Emir Hüseyin bu haberi duyunca gazaba gelerek Yemen Kıyıları'na saldırdı.³⁰

Emir Hüseyin'in Yemen'e saldırmasının bir nedeni daha vardı. Emir Hüseyin Kamâran Adası'nda yerleştikten sonra, o sıralarda Yemen'de imamlık iddiasında bulunan Şerefüddin b. Şemsüddin'in Sultan Amir'e karşı yardım istemek için Emir Hüseyin'e bir elçi ile mektup gönderdi. Mektupta Amir'in zulmünden bahsediliyordu. Şerefüddin'in samimi olup olmadığını anlamak için Amir'e Portekizliler'e karşı yapılacak cihad için yardım istendi. Amir bunu olumlu karşıladıysa da önde gelen adamlarından Bu'danî gelen elçiye "Amir'in halife olduğunu Kansu Gurî'nin Amir'e nasıl olup da bir vali yerine koyabileceğini söyleyerek gelen elçileri azarlayarak geri gönderdi. Bunun akabinde Emir Hüseyin Yemen'e saldırdı.³¹

Emir Hüseyin Yemen Kıyıları'na çıkar çıkmaz dağlara kaçmış olan Zeydîler, bunu fırsat bilip indiler ve gönüllü olarak Emir Hüseyin'in ordusuna katıldılar. Çünkü Sultan Amir, Zeydî mezhebini batıl sayıp Zeydîler'in öldürülmesini helal saymıştı.³²

³⁰ a.g.m.

³¹ Raşit, a.g.e., s. 23

³² Sırma, a.g.m, s.437

Emir Hüseyin Yemen Kıyıları'na çıkarak Yemenliler'in o zamana kadar hiç görmemiş oldukları topraklara saldırdı. Yemenliler'i bozguna uğratan Emir Hüseyin Zebî'i alarak halka işkence yaptı ve her şeylerini ellerinden aldı. Yemen'de birçok şehri alarak yerine Barsbay'ı bırakıp Selman Reis ile birlikte Aden fethi için hareket ettiler.³³

Aden fethinden dönen Emir Hüseyin Yemen'e uğrayıp oradan Cidde'ye geçti. Yemen'de bırakılan Barsbay Amir'in üzerine yürüdü. Yapılan savaşta Barsbay ölünce yerine geçen İskender, San'a üzerine yürüyerek şehri ele geçirdi ve 84 yıllık Beni Tahir Devleti'ne son verdi.³⁴

Yemen'in yeni hakimi olan İskender imamlık iddiasında bulunan Şerefüddin üzerine gittiği sırada Yavuz'un Mısır'ı fethettiği haberi geldi. Memlûklüler korkup geri döndülerse de İskender halkı San'a'da bir camide toplayarak, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı aldığı ve kendisinin ona tabi olduğunu halka duyurdu ve padişah adına hutbe okuttu.³⁵

4-) OSMANLI HAKİMİYETİNDE YEMEN

Osmanlı Devleti'nin bölgeye yönelik ilgisi daha gerilere uzatılabilirse de, bu ilginin yükselişi esas olarak Portekizliler'in bölgeye göz dikmeleri ile birlikte, nüfuz çabalarının artışı ile aynı döneme rastlar. Bu nokta yukarıda belirttiğimiz hadiseleri kısaca hatırlamak gerekirse, dikkati çeken önemli bir başlangıç adımı; Memlûk hakimiyeti döneminde Yemenliler'in karşı mücadelesinin sürdüğü ve aynı zamanda Yavuz Sultan Selim'in Osmanlı fetihlerini Mısır'a kadar uzatabildiği sıralarda, o aralık Yemen'in önemli bir kısmında üstün ve hakim bir konuma ulaşmış görülen İskender'in Yavuz Sultan Selim'e tabi olduğunu ilan edişi ve buna bağlı olarak onun adına hutbe okutmaya başlaması olmuştur. Çok geçmeden, yöredeki bazı siyasi güç

³³ a.g.m.

³⁴ İslâm Ansiklopedisi, a.g.m., s. 376

sahiplerinin kıpırdanmaları üzerine ve bunun yanısıra Portekizliler karşısında hakimiyet mücadelesinde daha güçlü olmak maksadıyla, Osmanlı Devleti adına Hint seferlerinden dönmekte olan Hadım Süleyman Paşa kumandasındaki ordunun, 1538'de Yemen diye bilinen bütün bölgeyi (Aden dahil olmak üzere) Osmanlı Devleti'ne bağlamayı başardığı görülecektir.³⁶

Hadım Süleyman Paşa'nın 1538'de Yemen'i Osmanlı Devleti'ne bağlayana kadar geçen süre yani 1517-1538 yılları arasında Yemen'de Osmanlı Devleti'nin görevlendirdiği kişilerden ziyade Osmanlı'ya tabiyetini bildiren kişilerin yönetimi vardı.

Yavuz Sultan Selim'in 15 Şubat 1517'de (23 Muharrem 953) kat'i surette Kahire'ye yerleşip Memlûk saltanatına son vermesi, tabî olarak Yemen'deki durumu etkiledi. Zira Yemen'de güçlü durumda bulunan beyler Mısır'a bağlı idiler ver oradan idare ediliyorlardı. Bundan dolayı, bu sırada San'a'yı işgal etmiş bulunan Zeydî imamı Şerefü'd-din Yahya ile mücadele halinde bulunan Kölemen kumandanı Emir İskender, Kahire'nin zabtı üzerine Zebid'de başsız kaldı. O zaman Yavuz Sultan Selim'in Mısır'a vali tayin ettiği Hayri Bey Osmanlı Devleti'ne tabi olmak şartı ile İskender'i yerine bıraktı.³⁷

1517 Mısır seferinden sonra Cuma hutbelerinde Yemen'de Yavuz Sultan Selim'in ismi zikredilmeye başlandı. İskender'in bu bağlılığı ona Yemen mülkünün hakimi ve serdarı olarak atanması sonucunu doğurdu. Yani diyebiliriz ki, Osmanlı Devleti Yemen'i topraklarını genişletmek amacı ile katmamış, bilakis Yemenliler kendi istekleri ile Osmanlı Devleti'ne bağlanmışlardır.³⁸

³⁵ Raşit, a.g.e., s. 39

³⁶ Öke, Mim Kemal – Karaman, M. Lütfullah, Adı Yemen'dir (Belgelerle Milli Mücadele Döneminde Yemen'deki Son Osmanlıların Hikayesi), İstanbul 2002, s.14

³⁷ Yavuz, Hulusi, Ka'be ve Haremeyn İçin Yemen'de Osmanlı Hakimiyeti (1517-1571), İstanbul 1984, s. 41

³⁸ Sırma, a.g.e, s. 60

Ancak Osmanlı Devleti sadece Yemenliler istedi diye Yemen topraklarına hakim olduğunu söyleyemeyiz. Yemenlilerin bir kısmının Osmanlı hakimiyetini istemesi dışında Osmanlı Devleti'nin Yemen'e hakim olma sebeplerinin şu şekilde sıralayabiliriz :

- Devrin en büyük İslâm teşekkülü olan Osmanlı Devleti, Hindistan ve Yemen'deki Müslümanlar'ı, bilhassa Mekke'yi Portekiz'e karşı korumak istiyordu.
- Osmanlı Devleti kendisi ile savaşan İran'la yardımlaşma anlaşması yapan Portekiz'e karşı fırsat tanımak istemiyordu.
- Kızıldeniz'de ticaret yollarını ele geçiren Portekizliler'in, Arap Yarımadası'nın güneyine yerleşerek kuzeye doğru ilerlemelerini durdurmak istiyordu.³⁹

Nitekim bu devreyi takip eden yıllar Osmanlı- Portekiz mücadelesinin en ateşli devresini teşkil etmektedir.⁴⁰

Bu dönemde Maskat, Hadramut, Aden, Mukalla ve Kızıldeniz boyunca bütün Afrika sahilleri Osmanlı idaresine geçmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin bölgeye tam anlamı ile hakim olduğunu söylemek zordur. Yemen'in Osmanlı Devleti'ne karşı tutumu her zaman kararsız olmuştur. Buradaki valiler Osmanlı hakimiyetini tanımakla beraber kendilerini müstakil beyler olarak ilan etmişlerdir.⁴¹

Osmanlı Devleti'nin ilk paşası olarak bilinen Emir İskender, Yavuz Sultan Selim'in ölümü ile 1520'de Osmanlı idaresinden yüz çevirmeye başladı. Hayri Bey'in Cidde muhafızlığına tayin ettiği Rumî Hüseyin Bey, bunun üzerine İskender'i bertaraf etmek için Yemen'e gitti. Ancak yanında

³⁹ İslâm Ansiklopedisi, a.g.m., s. 375

⁴⁰ Sırma, a.g.m, s. 438

⁴¹ Yavuz, a.g.e., s. 41

savaş yapacak kadar bir kuvvet olmadığından, müsademeye girişmeksizin Cidde'ye döndü. Yerine Kemal Bey adında birini bıraktı. Yeniçeri Ocağı'ndan olan ve Sultan Selim'in askerlerinden olan Kemal Bey, İskender'i mağlup ve katlederek Yemen'deki Kölemen saltanatına son verdi.⁴²

İskender'in ortadan kaldırılması ile birlikte Yemen'de isyanlarla dolu bir tarih başlamış oldu. Osmanlı Devleti Yemen'e ne kendi askerini ne de valisini göndermemişti. Bundan dolayı Emir İskender ve ondan sonra gelenler hep Yemen'de kendi bağımsız idarelerini kurmak istemişlerdir. Bu işin böyle yürümeyeceğini anlayan Osmanlı Devleti nihayet 1538 tarihinde Mısır Valisi Hadım Süleyman Paşa'yı görevlendirerek Yemen'i Osmanlı'ya bağlamıştır.⁴³

Sinan Paşa ve Özdemir Paşa ise Yemen'i tamamen kontrol altına almayı başarmışlardır. Sinan Paşa'nın ordusu, Yemen'in merkezi olarak kabul edilen San'a'ya 26 Temmuz 1569 tarihinde girmeyi başarmıştır.⁴⁴

5-) 20. YY'A KADAR YEMEN

1538 tarihinde Hadım Süleyman Paşa'nın ardından ise Sinan ve Özdemir Paşaların Yemen'i kontrol etmeden önce ve sonra Yemen'de sürekli isyanların olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin bu sebeple bölgeyi tam kontrol altına alamadığını söylemek mümkündür.

Aslında bu isyanların temelinde Zeydî İmamları'nın halk üzerindeki nüfuzunun kudreti yatmaktadır. İmamların etkisinden ziyade, Zeydî mezhep anlayışı bu isyanları körüklemekte önemli bir rolü olduğu bir gerçektir. Yemen'i ve Yemen tarihini bilmek için Zeydîlik'in ne olduğunu bilmek gerekir. Osmanlı Devleti'ni yıllarca meşgul eden ve binlerce Anadolu evladının şehit

⁴² a.g.e., s. 42

⁴³ Sırma, a.g.e., s. 61

⁴⁴ Refik, Ahmet, Osmanlı Kumandanları, İstanbul 1996, s.101

olmasına neden olan Yemen'deki Zeydîlik hakkında şimdi kısaca bilgi vermek istiyoruz.

a-) Yemen'de Zeydîlik :

Zeydîye Şii mezhebinin kollarından biridir. Zeydîye mezhebinin kurucusu Zeyd bin Zeynelabidin'dir. Zeydîye Şiilik'in ehli sünnete en yakın koludur. Bu kola mensup olanlar, Hz. Muhammed (S.A.V)'den sonra imamın Hz. Ali olması gerektiğini, bir anda, ayrı ülkelerde iki imam bulunabileceğini, büyük günah işleyenlerin tevbe etmeden ölmeleri halinde sürekli olarak cehennemde kalacaklarını savunurlar.⁴⁵

Zeydîye mezhebi 8.yy'da kurulmuştur. Fıkıh alanındaki görüşleri Hanefilik'e, Kelam alanındaki görüşleri ise Mutezile ve İmamiye mezheplerine yakındır. Bu nedenle İmamiye; Şiilik'i ile Sünnî mezhebler arasında yer alır.⁴⁶

Bu mezheb tasavvufa karşı sert bir tavra sahiptir. Zeydîler'de tarikat yasak edilmiştir. Ezanda "amellerin en hayırlısına gel", cenaze namazında 5 defa tekbir, meshetmeği, namazda fasık bir imama uymayı, müslüman olamayan biri tarafından kesilmiş bir hayvan eti yemeyi reddetme Şiilik mezhebiyle ortak hususiyetleridir. Zeydîler dışındaki kimselerle evlenmek yasaktır.⁴⁷ Ayrıca sahabeden Hz. Ebu Bekir'i hiç sevmedikleri gibi sahabeden Hz. Ali'ye bağlıdırlar.⁴⁸ Ancak Zeydîler ilk iki halife olan Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'i tanırlar. Hz. Osman'ı ise Hz. Ali'nin hakkını gasbettiği için onu da sevmezler. Fakat Zeydî grublardan bazıları bu görüşü günah sayarlar.⁴⁹

⁴⁵ Meydan Larousse (Büyük Lügat ve Ansiklopedisi), Zeydîye maddesi, Cilt 12, İstanbul 1990, s. 928

⁴⁶ Anabritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Zeydîye maddesi, Cilt 32, İstanbul 1994, s. 376

⁴⁷ İslam Ansiklopedisi, Zeydîye Maddesi, Cilt 13, İstanbul 1986, s. 549

⁴⁸ Ehiloğlu, Zeki, Yemen'de Türkler (Tarihimizin İbret Levhası), İstanbul 2001, s. 65

⁴⁹ Öztuna, Yılmaz, Büyük Tarih Ansiklopedisi, Cilt 2, İstanbul 2001, s. 822

Zeydî mezhebine göre, bilgin, yiğit, ve zahid olan ve kıyam eden her fatîmi yani Hz. Fâtima evladından olan kişi imamete layıktır.⁵⁰

İmamlık şartlarından birincisi, Hz. Hasan veya Hz. Hüseyin neslinden gelsin, ehli beyt mensubu olmaktır. Tevârüsle imamlık yoktur. İkincisi, gerektiğinde, müdafaa ve tecavüzi hallerde kılıç kullanabilmektir. Bu suretle çocuklar ve görünmeyen mehdi bertaraf edilmiştir. Zeydî imamın halife olan Osmanlı sultanına karşı çıkması işte bu yüzden ileri gelmiş ve adeta kim kuvvetli ise hakimiyet onun olacaktır denilmiştir. Üçüncüsü, ilim sahibi olmaktır. Bunu da imamların eserlerine bakılınca, ne kadar ciddiye alındığı görülmektedir. Hanedanlık an'anesi olmadığı ve ancak iktidar, kuvvetli ve muvaffak olan imamda kaldığından inkitâya uğramamış bir imamlar serisi yoktur. Buna mukabil aynı anda birçok imamın iktidar mevkiinde olduğu görülmüştür. Eğer imamlardan biri diğerini imamlıktan düşürürse bu hareket meşru kabul edilmiştir. Bu nedenle Zeydî imamların entrika dolu tarihlerini anlatmak oldukça karmaşık bir iştir.⁵¹

Yemen'deki Zeydî devletinin kurucusu Al- Hadi ila'l-Hakk Yahya b. al-Hüseyin'dir.⁵² Zeydîlik mezhebinin özelliği dolayısıyla tarih boyunca Sünnî İslâm halifesine bağlı kalmayı reddetmişler ve sürekli olarak isyanlar çıkararak Osmanlı Devleti'nin çıkmazı haline gelmişlerdir.

6-) 1635-1849 YEMEN VE YEMEN'DEKİ İMAMLARIN HAKİMİYETİ

Osmanlı Devleti Mısır'ı fethettikten sonra 1539 senesinden 1635 senesine kadar Yemen'i ellerinde tuttular. Fakat Zeydî hanedanının Kâsımı kolu Osmanlılar'ı buradan çıkararak Yemen'de Zeydî yönetimini yeniden kurdu.⁵³

⁵⁰ Gölpinarlı, Abdülbâkiy, Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiîlik, İstanbul 1979, s. 88

⁵¹ Yavuz, a.g.e., s. 129-130

⁵² İslâm Ansiklopedisi, Zeydîye Maddesi, s. 550

⁵³ Lapinus, İra'm, Modernizme Geçiş Sürecinde İslâm Dünyası, İstanbul 1996, s. 140

1538 yılında Yemen'de kurulan Osmanlı hakimiyeti 1569 senesinde Sinan ve Özdemir Paşalar tarafından San'a'nın alınması ile daha sağlam hale gelse de bu paşalardan sonra Yemen'de görev yapan valilerin beceriksizlikleri yüzünden 1595-1635 yılları arasındaki İmam Kasım'ın isyan etmesi neticesinde Yemen'de Osmanlı hakimiyeti sona ermiştir. Bu tarihten sonra, Yemen, Zeydî imamların idaresine girmiştir.⁵⁴ Nitekim 1635 tarihinden Yemen'in tekrar Osmanlı hakimiyetine girdiği 1849 yılına kadar geçen süre Yemen'de fetret dönemi olarak sayılır. Bu devrede kontrol San'a'da oturan imamda görülse de, San'a dışındaki Yemenliler'in bir çoğu ayrı ayrı liderlere bağlı olarak otorite boşluğu içinde yaşadılar.⁵⁵

Yemen'de valilik yapmış olan Ahmed İzzet Paşa eserinde 1635 öncesindeki isyan hareketlerini kitabında şöyle dile getirir:

“Cebel'de iç ihtilaller ve Zeydîye imamlarına karşı sürekli savaşlarla Hicri 1045 (1635) tarihine kadar idare adına devam eden yüzyıllık kavgadan sonra, hükümet merkezince Cebel'de unutulup bırakılan Haydar Paşa'nın uğradığı kuşatma ve baskı üzerine Cebel'i İmam Müeyyed'e terkederek geri çekilmesi ve Mısır'dan yeteri kuvvetlerle Tihame'ye gönderilen Kolfo Paşa'nın ahmaklığı ve kötü idaresi yüzünden bütün Yemen Bölgesi Zeydîye imamlarının idaresine girmiştir.”⁵⁶

Yemen'de görev yapan ve 1911 isyanını bizzat yaşayan Ahmed İzzet Paşa'nın yukarıdaki ifadelerinden de anlaşılıyor ki tarih boyunca Osmanlı Yemen'i hep ihmal etmiştir. Bu yüzden savaşçı bir ruha sahip olan Yemenliler ile Osmanlı memurları başbaşa bırakılmışlardır. Merkeze uzak olması nedeni

⁵⁴ Binark, İsmet, Yemen Tarihinin Kaynakları Bakımından Başbakanlık Osmanlı Arşivinin Önemi, Ankara 1996, s. 7

⁵⁵ a.g.m.

⁵⁶ Ahmed İzzet Paşa, Feryadım, Cilt 1, İstanbul 1992, s. 87

ile zaman zaman bazı valilerin otoritelerini kötüye kullanmaları, Yemen'deki isyan hareketlerini hızlandırmıştır.

İmam Kasım'ın 1598'den başlayıp 1635 tarihine kadar süren isyanı sırasında imametini ilan etmiş Kasım 40 sene süren isyanı sırasında Sinan Paşa, Cafer Paşa, İbrahim Paşa, İbrahim Paşa'nın ölümünden sonra tekrar vali vekili olan Cafer Paşa ve Hacı Muhammed Paşa'lara karşı mücadele etmiştir. Zaman zaman Osmanlı yönetimi ile barış yapan İmam Kasım'ın isyan hareketleri Osmanlı'nın Yemen'i terk etmesine kadar devam etmiştir.⁵⁷

Burada dikkat çeken bir nokta vardır ki, o da bu siyasi hareket için, İmam Kasım'ın dini unsurlardan yararlanarak imamlığını ilan etmesidir. Aslında Zeydîlik mezhebi imama uymayı -imam isyancı olsa bile- zorunlu kıldığı için, İmam Kasım bu imkandan istifade etmiş ve Zeydîler'i kendisine bağlayabilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği üzere Yemen'de 200 yıl süren Fetret Dönemi içerisinde birçok iç savaş olmuş binlerce insan ölmüştür. Merkezi otorite ise yoktur. San'a dışında Yemenliler ayrı ayrı liderlerin ya da imamların (Zeydî mezhebine göre aynı anda birden fazla imam olabilir) peşinden gitmişlerdir.⁵⁸

7-) YEMEN'İN İKİNCİ KEZ OSMANLI DEVLETİ HAKİMİYETİNE GİRİŞİ

19. asırda Arabistan yarımadasında İngiltere ve Fransa etkisinin artması üzerine Osmanlı Devleti Yemen ile yeniden ilgilenmeye başladı.⁵⁹

1833 yılında, Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın ümerasından "Türkçe Bilmez" lakabıyla bilinen biri, her nedense, Mehmed Ali Paşa'ya baş kaldırdı ve Cidde'ye topladığı bir sürü askerle Yemen'e saldırdı. Yemen'in birkaç

⁵⁷ Sırma, a.g.e., s. 61

⁵⁸ a.g.e., s. 62

⁵⁹ Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, a.g.m., s. 468

şehrini ele geçiren Türkçe Bilmez orada tutunamayarak kaçtı ve Mısır'da yakalanarak idam edildi.⁶⁰

1833 senesinde vuku bulan bu olay üzerine, Yemen'le irtibat kurmuş olan Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa 1835'de Mirlava Emin Bey kumandasındaki bir kara kuvveti ve küçük bir deniz kuvvetini Yemen'e göndererek bütün Tihame Bölgesi'ni ele geçirdi. Ancak 1840 tarihinde imzalanan Londra Antlaşması dolayısıyla Mehmed Ali Paşa'nın askerleri Yemen'i boşaltmak zorunda kaldılar. Fakat o tarihte Osmanlı Devleti'nin Yemen'e asker gönderme imkanının olmaması nedeniyle buranın idaresi Şerif Hüseyin b. Ali'ye verildi.⁶¹ Şerif Hüseyin Yemen'i çok iyi idare etmiş ancak akrabaları arasında çıkan anlaşmazlık üzerine karışıklıkların başlamasıyla San'a'da bulunan İmam Muhammed Yahya'nın Tihame'ye inmesine neden olmuştur. Bu zat Hudeyde hariç bütün Tihame'yi ele geçirerek, Şerif Husayn'ı esir almıştır. Ancak Şerif Hüseyin'in Hudeyde'de bulunan yeğeni Şerif Hasan'ın amcasını kurtarmaya kalkışması üzerine İmam Muhammed Yahya tekrar San'a'ya kaçmıştır.⁶²

Yemen'de bu hadiseler olurken, İngilizler Aden'de bir kömür deposu yapmak için Osmanlı Devleti'nden izin istediler. Daha sonra Aden, Hadramut, Nevâhiy-i Tîs'a ve Yemen'in öteki bölgelerindeki birçok kötü hadiselerle böylelikle izin verilmiş oldu.⁶³

Yemen'deki karışıklığı Bâb-ı Ali'ye bildiren Mekke Şerifi Muhammed İbn-i Avn'ın muavini Kıbrıslı Tefvik Paşa'nın takdim ettiği lahiyanın Sultan Abdülmecid Han'ın huzurunda okunması üzerine Yemen'in saltanat idaresi altına alınması emri verildi. Bu vazife Şerif'in uhdesine havale edilmiştir. Bunlar topladıkları askerlerle Cidde'den hareket ederek hicri 1265 (1849)

⁶⁰ Sırma, a.g.e., s. 62

⁶¹ Binark, a.g.m., s. 7

⁶² İslâm Ansiklopedisi, a.g.m., s. 377

⁶³ Sırma, a.g.e., s. 64

tarihinde Hudeyde Limanı'na ulaşmışlar ve bir süre sonra Hudeyde şehrine girmişlerdir. Böylece Osmanlı Devleti Yemen'i ikinci kez ele geçirmiş ve Yemen'deki 1635 yılından beri devam eden kaos dönemine son vermiştir.⁶⁴

Hudeyde'yi bu şekilde teslim alan Tevfik Paşa ve Mekke-i Mükerrreme Şerifi Muhammed İbn-i Avn San'a'yı Osmanlı hakimiyetine almak amacıyla Mekke-i Mükerrreme nâkîbü's sâdâtı⁶⁵ Seyyid İshak Efendi'yi bir mektupla San'a imamı İmam Muhammed Yahya'ya gönderdiler.⁶⁶

İmam Muhammed Yahya kendisine her taraftan baş kaldıran Arap kabilelerinden kurtulmak ve belki de bir paye almak düşüncesiyle San'a'dan Hudeyde'ye gitti. Sonra da anlaşmak üzere Tevfik Paşa ile Şerif Muhammed bin Avn refakatinde 4 Ramazan 1265 (1849) 'da San'a'ya geri döndü.⁶⁷ Ancak çevredeki kabileler Muhammed Yahya'nın yerine Ali Mehdi adında birini getirmişlerdi.⁶⁸

Askerlerin geldiğini gören halk, nüfuzu azalmış olan İmam Muhammed Yahya'dan büsbütün soğumuş, asker kalenin Setir Kapısı'ndan kaleye girmiş süvarilerden bir kısmı kale dışında ve memleket surunun içinde Bekiriye Cami'nin önünde bulunan meydana çadırlarını kurmuşlardır. İmam da evine gitmiştir. San'alılar etraftaki kabileler imam ve asker aleyhine kıyım ve suikaste gizlice karar vermişlerdir.⁶⁹

Bütün bu olabilecekleri İmam Muhammed Tevfik Paşa'ya haber verdiği halde Tevfik Paşa söylenenlere kulak asmamış ve askerlerini San'a

⁶⁴ Tanrıkut, Asaf, Yemen Notları, Ankara 1965, s. 43

⁶⁵ nâkîbü's sâdât : Hz. Muhammed soyundan gelenlerin lideri, seyyidlerin başı

⁶⁶ Raşid, a.g.e., s. 298

⁶⁷ Sırma, a.g.e., s. 65

⁶⁸ İslâm Ansiklopedisi, Yemen Maddesi, s. 377

⁶⁹ Tanrıkut, a.g.e., s. 43

sokaklarına salmıştır.⁷⁰ San'a şehrinin büyüklüğü münasebetiyle cuma günü biçare asker, burayı güvenli bir şehir sanarak sabahleyin takım takım çarşıya, pazara, hamama ve berber dükkanlarına dağıldıklarından San'a ahalisi ve dışarıdan gelen askerlerin bu perişanlığını tam fırsat sayarak sabah saat 3,5 gibi kanları mübah ve malları helal diye şehrin içinde yüksek sesle bağrışmalar başlamasıyla birlikte dağılmış olan askeri nerede ve hangi köşede buldularsa üzerlerine hücum ederek doksandan fazla askeri şehit etmişlerdir.⁷¹

Kaçabilen askerler Tevfik Paşa ile birlikte kaleye sığınmış ve burada 25 gün mahsur kalmışlardır. Bu arada İmam Muhammed Yahya hapsedilmiş, daha sonra da öldürülmüştür. Tevfik Paşa ancak yeni İmam Ali Mehdi'nin sayesinde kurtulabilmiş ve onun himayesinde Hudeyde'ye dönmüştür.⁷²

8-) 1849-1872 YILLARI ARASINDA YEMEN'DE DURUM

Ali Mehdi'nin himayesiyle Hudeyde'ye dönmeyi başaran Tevfik Paşa bir sene sonra içtiği sudan hastalanarak ölmüştür. Bu tarihten sonra yani 1850'den sonra Yemen, bazen valilik, bazen mutasarrıflıkla idare edilmiştir. Tevfik Paşa'nın ölümü üzerine, Hicaz Valiliği, Fırka-i askeriye kumandanı Ferik Kürt Mahmud Paşa'yı Hudeyde vali vekaletine gönderdi. Bundan kısa bir süre sonra da Mustafa Sabri Paşa Yemen valiliğine atandı. Ancak Sabri Paşa'nın da bir sene sonra ölmesiyle yerine Muhammed Sırrı Paşa tayin edildi(1851). Sırrı Paşa da bazı lüzumsuz harcamalarda bulunduğu için valilikten alınarak 1852 yılında Bonapart Mustafa Paşa vali olarak görev aldı⁷³ Tedbirsiz hareket eden paşa, kuvvetleriyle birlikte Araplar'la birlikte pusuya düşürüldü ve pusudan kaçarken öldü. Aslen tedbirli olan Bonapart

⁷⁰ Sırma, a.g.m., s. 443

⁷¹ Tanrıkut, a.g.e., s. 43-44

⁷² İslâm Ansiklopedisi, Yemen Maddesi, s. 377

⁷³ Sırma, a.g.e., s. 66

Mustafa Paşa, çevresindekilerin sözlerine uyarak Araplar üzerine yürümüş bu da onun ölümüne sebep olmuştur.⁷⁴

Gönderilen valilerin bir türlü başarılı olamamaları üzerine Ahmet Muhtar Paşa 25 Nisan 1872 yılında San'a'ya girerek fethetmiştir.⁷⁵ Ahmet Muhtar Paşa fethi Bâb-ı Ali'ye bir telgrafla bildirmiştir. Telgrafta San'a'yı kontrol altına aldıklarını Yemenliler'in grup halinde gelip teslim olduklarını ve eşkiyanın yok edilip eşkiyadan kurtulduklarını bildirmiştir.⁷⁶

Bu fetih hareketini Yemen'de asker ve vali olarak görev yapan Ahmed İzzet Paşa şöyle nakleder :

“San'a'da hüküm süren İmam Galip ile San'a halkı, imamet iddiacılarının tecavüz ve baskılardan bıkarak devletten yardım istediklerinden, hastalığı dolayısıyla İstanbul'a dönen Redif Paşa'nın halefi Ahmet Muhtar Paşa'ya Mareşallik rütbesiyle Yemen vilayeti tevcih edildi ve bu kuvvetle Cebel Bölgesi'nin alınması görevi yüklendi. İnancıma göre bu karar Abdülaziz'in saltanatı hesabına kaydedilecek fahiş bir hatadır. Abdülmecid Han zamanında kararlaştırıldığı gibi, yalnız Yemen sahilleri'nin işgaliyle yetinmek ve Cebel'de karışıklıkların yatıştırılmasında müdahale ve yardımda bulunarak hayırlı bir hakem ve koruyucu durumunda kalmakla devletçe manen ve iktisaden daha büyük istifadeler elde edilebilirdi. Fakat ne yazık ki, bu gibi uzak görüşlü siyasi düşünceler ile insanlığa ve hukuka uygun görüşler bir süreden beri devlet yöneticilerince göz önünde bulundurulmuyor, hırslı ve iştahlı bakışlar sadece maddiyata ve duyularla elde edilen şeylere çevriliyordu. Adı geçen mareşal yalnız Hıraz dağında mukavemete teşebbüs eden İsmailîler'i bastırdıktan sonra kendisini yardımcı ve koruyucu sıfatıyla bekleyen ve halkı ile beraber kucaklarını ve kapılarını açan San'a'ya ulaşır ulaşmaz ilk işi – tabii İstanbul'dan aldığı emre uyarak – imameti kaldırmak ve

⁷⁴ İslâm Ansiklopedisi, a.g.m., s. 377

⁷⁵ Sırma, a.g.e., s. 66

⁷⁶ BOA, İrade Defterleri Dahiliye, No : 45172

Yemen Dağları'yla Zeydî ülkelerinin devlet idaresine katıldığını ilan etmek oldu.”⁷⁷

9-) 1872 SONRASI YEMEN

Osmanlı hakimiyetinin 1872 yılından itibaren tekrar bölgeye ulaşmasından sonra, tanzimat dönemi başlarında Habeş Eyaleti'ne bağlı bir sancak olarak yönetilen Osmanlı Yemen'i İkinci Abdülhamid döneminde – Aden hariç olmak üzere – “San'a, Hudeyde, Asir ve Taiz livalarını içine alan merkeze bağlı bir vilayet haline getirildi.”⁷⁸ Ferik Ahmed İzzet Paşa, Yemen valiliği ve 7. Ordu kumandanlığına 20 Mart 1882 günü tayin edildi.⁷⁹

Yemen, özel bir vergi sistemi ile merkezden gönderilen valilerin denetiminde idare edilmiştir. Bununla birlikte Yemen'de imamların da yerli halka hakim lider olarak varlıklarını tanımaktaydılar.⁸⁰ Ancak 19.yy'ın sonlarına doğru, Osmanlı Devleti'nin birçok yerinde olduğu gibi Arabistan Yarımadası'nda da huzursuzluklar çıktı. Bilhassa Yemen bu huzursuzlukların başladığı yerd. Zira Osmanlı yönetimi burayı uzun süre görevini yapmayan, rüşvet alan ve devlet aleyhinde faaliyet yapanların sürgün edildiği bir yer olarak görmüştü. Bu yüzden bölgeye gelen memurlar halka iyi davranmıyorlar, başka yerde yaptıkları menfi hareketlerin çok daha fazlasını yaparak hoşnutsuzluklara sebep oluyorlardı.⁸¹ Ehliyesiz idarecilerin merkezle ilişkilerinin bozukluğu, yolsuzluk kayıtsızlık türünden davranışları, mahkemelerde görülen yanlış uygulama örnekleri, vergilerin zaman içinde ağırlaşması ve en önemlisi Zeydîlerin Sünnî halifesine mezhep anlayışları

⁷⁷ Ahmed İzzet Paşa, a.g.e., s. 88-89

⁷⁸ Karal, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, Cilt 8, Ankara 1983, s. 34

⁷⁹ BOA, Yıldız Perakende Evrakı, Askeri Marûzat, D.N :11, G.N: 56

⁸⁰ Öke, a.g.e., s. 15

⁸¹ Doğuştan Günümüzü Büyük İslâm Tarihi, Zeydîlerin Ayaklanması Maddesi, Cilt 12, İstanbul 1993, s. 123

gereği sıcak bakmamaları isyanların başlamasında önemli bir role sahip oldu.⁸²

Yemen’de özellikle dağlık kesimde yaşamakta olan Zeydîler en güçlü muhalefeti teşkil ediyordu. Zeydîler kendilerini Hz. Muhammed (S.A.V.)’in torunu Hz. Hasan’ın oğlu Zeynelâbidin’in soyundan kabul ediyorlardı. Böylece Zeydîlik Sünnîlik’e karşı bir mezhep haline gelmişti. Yemen’de yaşayanların çoğunun Zeydî olması Zeydîler’in Osmanlı Devleti’ne düşmanlığını artırmaktaydı.

Kendi imamlarının idaresinde yaşamak isteyen Zeydîler, bu amaçla 1889 yılında isyan ettiler. İsyân Hicaz valisi Müşir Ahmet Fevzi Paşa tarafından şiddetle bastırıldı. Kısa sürede San’a’yı ve Taiz’i ele geçiren Ahmet Fevzi Paşa, Yemen’e hakim oldu.⁸³

San’a’nın 1872’de Türk hakimiyetine girdiği dönemden itibaren dağlık Yemen’deki Zeydî bölgelerinde kesintisiz bir huzursuzluk yaşanmıştır. San’a’nın kuzey ve kuzeydoğusundaki bölgeler Osmanlı yönetiminin dışındaydı ve geleneksel imamlıkla büyük Hashid ve Bakil kabile federasyonları tarafından denetleniyordu. El-Mansur Billah⁸⁴ olarak bilinen İmam Muhammed İbn-i Yahya’nın imamet koltuğuna oturuşu ile birlikte tekrar 1891’de Osmanlılara karşı başarısız bir isyan hareketinde bulundular.⁸⁵ Kısa sürede temin edilen asayiş 1895’te tekrar bozuldu. Bu sefer isyanı bastırmak üzere, Hüseyin Hilmi Paşa görevlendirildi. İki yıl süren şiddetli bir mücadele sonunda isyan bastırılabilirdi.⁸⁶

⁸² Osmanlı Ansiklopedisi (Tarih-Medeniyet-Kültür), Cilt 6, İstanbul 1996, s. 345

⁸³ Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Zeydîlerin Ayaklanması Maddesi, s.123

⁸⁴ El-Mansur Billah : Allah’ın Yardımıyla zafer kazanmış kişi

⁸⁵ Schulze, E. Kirsten - Stokes, Martin-Campbell, Colm, Ortadoğu’da Milliyetçilik, Azınlıklar ve Diasporalar, İstanbul 1998, s.163

⁸⁶ Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Zeydîlerin Ayaklanması Maddesi, s.123

Bununla birlikte bu tarihten itibaren Yemen, buraya asker olarak gönderilen Türk insanı tarafından adeta bir cehennem olarak nitelendirilmeye başlandı. Devlet bölgeye asker sevketmekte müşküllerle karşılaştı. Bu ise Zeydîler'in daha da güçlenmesine sebep oldu. Bu karışıklık devlet otoritesini zayıflatıyor ve halk devletten ümidini kesiyordu. 1897'de sağlanan sükûnet zaman zaman meydana gelen nisbî ayaklanmalarla bozulmaya devam etti.⁸⁷

Bu isyan hareketlerinin sebeplerini sadece Osmanlı idarecilerinin tutumuna veya Zeydî mezhep anlayışına bağlamak yanlış olacaktır. Osmanlı hakimiyetinin uzunca bir süre devam etmek üzere bölgeye uzandığı bu dönemde yani 1872 ve sonrası dönemde, esas itibarıyla Yemen'i içine alan bölge dünya ticaret yolları üzerindeki öneminden henüz pek fazla bir şey yitirmiş de değildi. İşte bu yüzden ki, ticari alandaki büyük çıkarları dolayısıyla, çeşitli Avrupa devletlerinin önce misyonerleri, daha sonraları ise bizzat askeri güçleri yoluyla söz konusu bölgeye el uzatmaktan geri kalmadıklarını söyleyebiliriz. Yemen'in Osmanlı Devleti'nden kopuşunda bazı Avrupa devletlerinin emperyalist çıkarlarının bunda etkili olduğunu görmekteyiz. Şimdi özellikle İngiltere'nin ve diğer bazı batılı devletlerin Yemen üzerindeki oynadıkları oyunların neler olduğunu görmeye çalışalım.

⁸⁷ a.g.m., s. 123-124

BİRİNCİ BÖLÜM

1-) 20. YY'A KADAR YEMEN'DE AVRUPA DEVLETLERİNİN FAALİYETLERİ

Avrupa'nın Ortadoğu üzerindeki emperyalist emelleri çok eskilere dayanır. Bu emellerin temelinde Avrupa Hristiyan dünyasının kendisi için kutsal saydığı Kudüs ve çevresine egemen olarak bu bölgedeki İslâm varlığını ortadan kaldırmak düşüncesi yatmaktadır. Bu amaçla 11-13.yy'larda Haçlı Seferleri'nin gerçekleştiğini görmekteyiz.⁸⁸ 16.yy'ın başlarından itibaren Portekizliler'in bu amaçla hareket ettiklerini söylemiştik. Portekiz'in Hint ve Yemen kıyılarına hücumunda en büyük etken kutsal yerleri barındıran Hicaz'ı ele geçirmek ve burasını kendi tesir alanı içine sokmaktır. Ancak Osmanlı Devleti ilk zamanlar bu duruma engel olmayı başarabilmiştir.⁸⁹

18.yy'dan başlayarak Avrupa emperyalizmi Ortadoğu üzerinde yeni bir yöntem izlemeye başlamıştır. Bu yöntem, sömürmek istedikleri ülkeye bilimsel araştırma yapma bahanesiyle bazı kaşifler göndererek o ülkenin zenginliklerini tespit edip batıya kaçırmak ve böylece o ülkeleri birer sömürü merkezi haline getirmektir.⁹⁰

⁸⁸ Sırma, a.g.e., s. 73

⁸⁹ Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, İstanbul 1972, Cilt 3, s. 225

⁹⁰ Bu amaçla, 1761-1764 yılları arasında Danimarka Kralı 5. Frederic ve 7. Christian'ın himayesinde, Ortadoğu'ya bir bilim heyeti gönderilmiştir. Bu heyette coğrafyacı Niebühr, tabiat bilgini Forskahl, filolog De Haven, doktor Cramer ve ressam Baurenfeind katılmıştır. Bu heyet Güney Yemen kıyılarına kadar gezilerde bulunmuşlardır. Niebühr burada gördüklerini bilimsel bir seyahatname olarak yayınlamıştır. Niebühr'ü alman Seetzen izlemiştir. Bu bilim adamı da Aden'de araştırmalarda bulunmuştur. Ehrenburg ve Hemprich isimli iki Alman tabiat bilgini Seetzen'den sonra Yemen'de geziler yapmışlar elde ettikleri kolleksiyonları Berlin Müzesi'ne taşımışlardır. 1830 yılında Kahire bahçe müdürü Bove ve zabıt Cruttenden ve doktor Hulton yönetimindeki bir bilimsel denizcilik kurulu Yemen kıyılarında keşif ve incelemelerde bulunmuşlardır. 1836 yılında ise bir yahudi misyoneri olan Wolf yine Yemen kıyılarında araştırmalarda bulunmuştur. Bir Fransız subayı olan Passama

Avrupalı kaşiflerin bu hırsızlık faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin Yemen'i ikinci kez alışından sonra da (1872) devam etmiştir. Osmanlı Devleti neredeyse, bunları koruyucu duruma girmiştir. Nitekim araştırma yapmak isteyen Fransız A. Deflers, Yemen valisi Aziz Paşa tarafından Yemen içlerine kadar sokulmamış, fakat Deflers İstanbul'dan elde ettiği izinle istediği şekilde inceleme ve gezilerde bulunmuştur.⁹¹

Yemen'deki tarihi eserleri batıya kaçıranlar arasında M. Edouard Glasser'i de zikretmek gerekir. Bu kişi yüzlerce Arapça eseri Avrupa'ya kaçırmış bu gezileri sırasında çizdiği Yemen Haritası'nı 1886'da Petermanus Mittheilungen'de bastırmıştır.⁹²

Bu seyyahların amacı muhtemelen Osmanlı Devleti tarafından bilinmekteydi. Fakat Osmanlı hadisenin önemini farketmemiş ve gerekli tedbirleri almamıştır. Fazıl Alevi imzalı bir ârizada şu cümleler yer alır;

“Bazı ecnebilerin Ceziretü'l –arab'da bir takım meşâyih-i urbânî iğfal ile kendi taraflarına istimâle için, birkaç seneden beri sarf etmekte oldukları ikdâm ve mesai neticesi, birkaç sene murûrundan sonra oralarını dahi bu

ile Mısır ordusu eczacısı olan Arnaud'nun 1843 yılındaki bilimsel gezisinden sonra 1869-1870 yılları arasında Yazmalar Akademisi ve Yahudi Cemiyeti'nin birlikte düzenledikleri arkeoloji misyonudur. Kaşif Halevy başkanlığındaki bu misyonun amacı arkeolojik araştırmadan daha çok Yemen'deki Yahudilerle ilişki kurmaktır. Bu gezi esnasında yahudi yerleşim merkezlerinin ve sinagogların gezilmesi buna işarettir.

Kendilerine bilimsel nitelik veren bu batılı seyyahlar ve onların izleyicileri, Ortadoğu'nun en değerli tarihi belgelerini – adeta çalarak – Avrupa müzelerine taşımışlardır. Nitekim Halevy'nin, Sabiiler'e ait 686 tane yazıtı Batı'ya kaçırması, bunun somut bir kanıtıdır. Bugün İngiliz müzelerini süsleyen nadide tarihi eserlerde bu şekilde kaçırılmıştır. (Sırma, a.g.e., s.74-75-76)

⁹¹ Sırma, a.g.e., s. 77

⁹² a.g.e.

misillü hilelerle kendi memleketlerine zamm ve ilhâk etmek fikrini alenen meydan-ı siyasete çıkararcağında iştibâh olmadığından ve Ceziretü'l – arab ise merkez-i İslâmiyet olan Hicaz kıtasıyla sâir bilâd-ı arabiyye merkezlerine muttasıl olup, ma'âzallahi Ta'âlâ ecnebiler onlara tasallut idecek olurlarsa, türlü fenalıklar zuhûr edeceği ve o halde işbu halin ıslahı ziyadesiyle müşkil olacağı derkâr bulunduğundan işbu emr-i mühimmin şimdiden nazar-ı dikkat ve i'tinâyâ alınması zaruri idüğü ma'rûzdur.”

Yukarıdaki arızadan da anlaşılacağı üzere bazı batılıların türlü faaliyetler içinde bulunduğu açıkça dile getirilmektedir.

Avrupalı misyoner hırsızlar, Arapça öğrenmek suretiyle Yemen halkı üzerinde tesirlerini artırmak imkanı bulmuşlardır. Ayrıca doktor hüviyetine bürünerek, Osmanlılar'ı istismarcı, kendilerini kurtarıcı göstermek suretiyle maksatlarına ulaşmaya çalışmış ve muvaffak da olmuşlardır.⁹³

Şeyh Yasin bölgesine gitmek isteyen Botta isimli biri kendini doktor olarak tanıtmış buna inanan halk ona yardımda bulunmuştur. Botta (1836) bu konuda şu ifadeleri kullanmıştır : “Zira doktor olarak kendimi tanıtmam araştırmalarım için öne sürdüğüm bir bahane idi. Üstelik bu yalanı ve buralara ilk gelenin ben olmadığımı öğrendim.”⁹⁴

Botta'nın ifadelerinden de anlaşılmaktadır ki Yemen'e gelen tüm bilim adamları yani diğer bir ifade ile misyonerler, kimliklerini gizlemişlerdir. Yemenli her insan Avrupalı'ya doktor gözüyle bakmaya başlamıştır. Bu yüzden Yemenli şeyhler Avrupalı seyyahlara son derece önem vermişler ve bu seyyahları evlerinde himaye etmişlerdir. Böylece halk üzerindeki nüfuzlarını artırmak istemişlerdir.

⁹³ İslâm Ansiklopedisi, Yemen Maddesi, s. 378

⁹⁴ Sırma, a.g.e., s. 79

Avrupalı emperyalistlerin, Yemen’de Osmanlı Devleti’ne karşı uyguladıkları yöntemlerden biri de, Osmanlı Devleti’ni sömürgeci, kendilerini ise bu sömürgeci kurtarıcı olarak göstermeleri olmuştur. Bu yalancı ve hırsız misyonerlerden biri olan A. Bardey bir Yemenli’nin şöyle dediğini iddia etmektedir. “ Artık şu Hristiyanlar gelsin, biz Türkler’i kovmak için onlara yardım edeceğiz.” Bu ifadeler halk arasında da kısa sürede yayılarak kabul edilebilir bir görüş haline gelmiştir. Ancak bizzat Türkler’i tercih eden Yemenliler’in bulunduğunu da göz ardı etmemek gerekmektedir.⁹⁵

Avrupalı misyonerlerin ustalıkla uyguladıkları siyasetten birisi de Osmanlılar’ın İslâm medeniyetini gerilettiği iddiasıydı. Avrupalılar Yemenliler’e şöyle diyordu : “Önceleri İslâm, güzel ve mükemmel bir medeniyet olup, ilim, şiir, sanat ve icatlar barınağı iken, Osmanlı ile beraber İslâm’a gerileme, cehalet ve kısırlık girmiştir.”⁹⁶

Batılıların ortaya koyduğu bu nifaklar Arap düşünürlerini de etkilemiştir. Mısırlı tarihçi Ahmed Emin Zuhri’l İslâm isimli eserinde Osmanlı Devleti hakkında şu ifadeleri kullanır; “Devlet işleri Türkler’in eline geçince memleketi hüznün ve ızdırap kapladı. Onlar İran’dan ve Arap’tan nefret ederler. Birbirleriyle de anlaşamazlar. Mala karşı aç gözlü olup, doymasını bilmezler.”

Batılı misyonerlerin kullandığı diğer bir yöntem, Avrupa kıyafetlerini atıp, yerine Arap kıyafetini giymektir. Böylece Araplar arasına dikkat çekmeden girebiliyorlardı. Ayrıca ırk faktörünü ortaya çıkararak, Araplar’ın ve Türkler’in bir araya gelemeyeceklerini Türkler’in İslâmiyet noktasında samimi olmadıklarını ve hatta yardım edilirse Hilafetin Araplar’a geri geçebileceği fikirlerini ortaya çıkartarak Arap Türk çatışmasını tırmandırıyorlardı.⁹⁷

⁹⁵ a.g.e., s. 80

⁹⁶ a.g.e.

⁹⁷ a.g.e., s. 82

2-) YEMEN'DE İNGİLİZ EMPERYALİZMİ VE YEMEN İSYANLARINDA İNGİLİZLERİN ROLÜ

Yemen'de Avrupa devletlerinden Fransızlar, Almanlar, İtalyanlar, Hollandalılar gibi farklı devletler faaliyette bulunsalar da bölgede en dikkat çekici unsurun İngilizler olduğunu söyleyebiliriz. Artan İngiliz faaliyetleri 1839'da Aden'in işgal edilmesi ile en üst düzeye çıktı. Bu tarihten sonra İngiltere her fırsatta komşu Yemen'deki imamlarla çeşitli ilişkilere girerek, onları merkeze karşı tahrik ederek, Osmanlı idaresine notaları verip işlerine karışarak, Yemen üzerindeki Osmanlı hakimiyetini yıpratıcı türlü yollara başvurdu.⁹⁸ J. Plass ve U. Gehrke'in Aden hakkındaki eserlerinde "İngilizler Aden'de yılda 30-650 altın karşılığında bölgedeki aşiretlerin tarafsızlığını sağlamaya çalışıyor ve kendisine çekiyordu" ifadelerini kullanmışlardır. Bu dönemden itibaren, 19.yy'ın bitimine doğru ufak tefek isyanlarda ve büyük isyanlarda İngiliz faaliyetlerinin inkar edilemeyecek bir rolü olmuştur.⁹⁹

Aslında İngilizler'in tüm Araplar üzerine çeşitli faaliyetler gerçekleştirdiği, emellerine ulaşmak için Arapları kendi çıkarları için kullandığını söyleyebiliriz. İngilizler tek ve güçlü olan Arap devleti yerine parçalanmış bir Arabistan'ın bulunmasını, menfaatlerine daha uygun bulmuş, türlü oyunlarla Arapları 10 parçaya bölmüştür. Bunlar Irak, Suriye, Lübnan, Filistin, Ürdün, Suud, Yemen, Hadramud, Umman ve Kuveyt'tir.¹⁰⁰ İngilizler'in Hindistan Dış Politika Sekreteri Graat, "Kuvveti bir Arap halifeliği meydana getirmek, kesinlikle İngiltere'nin arzuları dahilinde olamaz" demektedir. Aynı kişi İngiliz menfaatleri doğrultusunda Arap ülkelerine verilecek idari ve siyasi statüyü ise şu şekilde ifade ediyordu ; "Biz, birleşik bir Arap devleti istemeyiz. Araplar, zayıf ve parçalanmış bir statüde bulunmalıdırlar. Bizim hakimiyetimiz altında, mümkün olduğu kadar küçük prensliklere ayrılmış oldukları halde,

⁹⁸ Karaman, M.Lütfullah, Yemen'dir, İstanbul 1996, s. 15

⁹⁹ a.g.m.

¹⁰⁰ Ünal, Tahsin, Türk Siyası Tarihi, İstanbul 1998, s. 691

İngiltere'ye karşı zayıf mukavemetli, fakat Batı'nın büyük devletlerine karşı tampon bir statüde kalmalıdır."demekteydi.¹⁰¹

İngilizler'in Arapları bölmesindeki amaç Hindistan'ı en karlı sömürge alanı haline getirmiş olmasından dolayıdır. Zira İngiltere'nin Hindistan sömürgelerine giden en kestirme yolu Akdeniz yoluyla Mısır ve Basra körfezi üzerinden giden yoldu. İngiltere nüfuzunda küçük devletler kurma politikası yanında, bizzat kendisi de toprak işgalleri emeli ile bu yolu daha garanti altına almak istiyordu. Batı'da Hindistan yolu başlangıcı Cebelitarık Boğazı'na 1813'de yerleşen İngiltere 16 Ocak 1839'da adı geçen yolun doğu çıkış kapısı Aden Boğazını kontrol eden Aden şehrini işgal etti.¹⁰²

Yemen'in bir parçası olan Aden'in işgal edilmesi ile İngilizlerin Yemen üzerindeki emperyalist faaliyetlerini artırdığı bir döneme girilmiş oldu. İngiltere'nin Yemen'le ilk teması 1618'de başlamış ancak 18.yy'ın sonu ve 19.yy'ın başında bölgeye askeri kuvvet göndermiştir. İngilizler Aden'i ele geçirmeden önce Aden yakınlarındaki Abdali bölgesini kontrol etmiştir.¹⁰³ 1820'de Moha ve 1839'da Aden bölgesini ele geçirmişlerdir.¹⁰⁴

Aden'in İngiltere tarafından işgalinde, kuşkusuz Osmanlı Devleti'nin de hatası olmuştur. Nitekim İngiltere, bu işgalden önce bir kömür deposu yapmak için Aden'de bir yerde yerleşme izni istemiş ve Osmanlı Devleti'de bu izni vermiştir. İngiltere zaman geçtikçe buraya iyice yerleşmiş sonuç olarak şehri ele geçirmiştir. Daha sonra para ile kandırdığı şeyhler vasıtasıyla buraları tamamen kontrol altına almıştır. Yalnız Aden değil Bâbü'l Mendeb

¹⁰¹ Karabekir, Kazım, Cihan Harbine Neden Girdik, Nasıl İdare Ettik, İstanbul 1937, s. 61-62

¹⁰¹ Kocabaş, Süleyman, Osmanlı İsyânlarında Yabancı Parmağı, Kayseri 1992, s. 90-91

¹⁰³ İslâm Ansiklopedisi, a.g.m., s. 379

¹⁰⁴ Sırma, a.g.e., s. 88

Boğazi'nda, jeopolitik bakımdan büyük bir önemi olan Perim Adası'nı da "Osmanlı Devleti'ne ait hiçbir işaret yok" diye işgal etmişlerdir.¹⁰⁵

Aden ve çevresine yerleşen İngilizler kuzeydoğuya doğru toprak işgallerine devam ederek ilerlemişlerdir. Bu amaçla Arap kıyafetlerine bürünerek, Arapça konuşarak, onları kandırıp bağımsızlık sözü vererek kendi çıkarlarını koruma amacını gütmüşlerdir. Tarihte birçok insanımızın şehit olmasına neden olan Yemen isyanlarının bir sebebi de ifade ettiğimiz İngilizler'in sinsi siyaseti sonucunda ortaya çıkmıştır.¹⁰⁶

İngilizler Yemenli şeyhleri, kendi çıkarları için kullanmak için çeşitli yöntemler uygulamışlardır. Küçük çıkarlar karşılığında Yemenli şeyhlerle anlaşmalar yaparak halkı yönetimlerine almışlar ve bu anlaşmaları garantiye almak için şeyhleri Kur'an üzerine yemin ettirmişlerdir.¹⁰⁷ Dali Şeyhi Ali Mukbil ile İngiltere'nin Aden temsilcisi G. R. Goodfellow arasındaki anlaşma buna örnektir.¹⁰⁸ İngilizler'in teşvikiyle daha sonra Ali Mukbil kendi topraklarının dışında Osmanlı topraklarına saldırarak buraları almak ve İngilizler'e satmak istemiştir. Ali Mukbil 9 Mart 1888 yılında İngilizlere yazdığı mektupta İngiltere'den yardım istemiş ve Osmanlı Devleti'ne karşı hareketlerini artırarak sürdürmüştür.¹⁰⁹

İngiltere daha sonraları Yemenliler'i para karşılığı Türkler'e karşı isyan ettirmişler bu faaliyetlerini gizli olarak yürüterek isyanların başarılı olması için isyancılara her türlü silah ve para yardımıyla bulunmuşlardır. İngilizler'in veya daha genel olarak Avrupalılar'ın Yemenli isyancılara silah yardımı

¹⁰⁵ a.g.e., s. 89

¹⁰⁶ Kocabaş, a.g.e., s. 92

¹⁰⁷ İslâm Ansiklopedisi, a.g.m., s. 379

¹⁰⁸ Bu anlaşmada, İngiliz Hükümeti Ali Mukbil'e her yıl 50 dolar verecek ve ödeme 6 aylık 25'er dolar şeklinde olacak ve bu ödeme babadan oğula geçecekti. Buna karşılık İngiltere Ali Mukbil'in bölgesini kontrol edecekti.

¹⁰⁹ Sırma, a.g.e., s. 91

yapmaları, bir nevi silah kaçakçılığına sebep olmuş ve Türkler'e karşı yapılan isyanlarda kullanılan silahların çoğu bu yolla Yemen'e sokulmuştur. Asıl dikkat çeken nokta ise silah kaçakçılığının merkezinin İngiltere'nin kontrolündeki Aden ve Cibuti bölgeleri olmasıdır.¹¹⁰

İngiltere'nin diğer bir kandırma politikası ise Yemenlileri Türklere düşman etmektir. İngiliz ajanları Türkler'i "fes giyen gavurlar" olarak tanıtırlandı. İngiltere, Hicaz, Yemen ve civarındaki halklara Devlet-i Aliyeye karşı isyana teşviki tesis için ayrı bir hilafet tesis etme çalışması içindeydiler.¹¹¹ Hilafet propagandası yaparak halifeliği Abdülhamid'ten alarak Mekke şerifine vereceklerini söylüyorlandı. Bu şekilde şeyhleri kendilerine bağlayıp topraklarına el koyuyorlandı.¹¹²

İngiltere'deki Büyük Misyon Cemiyeti her sene otuz – kırk kadar çocuğu babalarının rızasıyla himayesi altına alır ve bunları kabiliyetlerine göre oraya buraya sevk ederlerdi. Bu çocuklar gittikleri memleketlerde İngiliz sefaret ve konsoloslukları tarafından Misyon Cemiyetinin talimatına göre büyütölür ve terbiye edilirlerdi.¹¹³ Bu ajanlar Yemen'e gelerek yerli halkın kılığında, fitne ve fesat hareketlerine girişirlerdi. Nitekim Wyman Burry, Menaha'da bulunduğu sırada geceleri mektuplar yazdığı, Yemen haritaları çizdiği ve stratejik bölgeler hakkında Londra'ya bilgiler verdiği öğrenilmiş ve ülkeden uzaklaştırılmıştır.¹¹⁴

Wyman Burry, şark mektebinde tahsilini yapmış, Arabistan'da çok seneler kalmış, Aden'de 7 sene geçirmiş, Fransızca konuşmayı bilen bir ajandı. Müslüman olup, Şeyh Abdullah Mansur ismini almıştı. Burry

¹¹⁰ İslâm Ansiklopedisi, a.g.m., s. 379

¹¹¹ BOA, Yıldız Perakende Evrakı, Arzuhal ve Jurneller, D.N :51, G.N :53, 01.02.1906

¹¹² Karabekir, a.g.e., s.41

¹¹³ İntem, Süleyman Kani, Osmanlı Devleti'nin Mısır, Yemen ve Hicaz Meselesi, İstanbul 1999, s.142

¹¹⁴ Sırma, a.g.e., s. 95

aralarında yaşadığı Araplar gibi yer, içer, giyer, yatar ve kalkardı. Sadaka verir, namaz vakitleri camiye koşar, oruç tuttuğunu söylerdi. Pazartesi ve perşembe günleri oruçlu olmasını bahane ederek kimseyi kabul etmezdi. Burry gezdiği yerlerin krokilerini çizer ve fotoğraflarını çekerti. Kuyular açtırır ve kuyulardan çıkan taşları tetkik ederdi. Hudeyde'ye indiği zaman topladığı bilgileri İngiliz gizli polis teşkilatına bildirirdi. Osmanlı Devleti ve imamlar Burry'yi hayırsever biri olarak tanırlardı.¹¹⁵

Londra Protesan Merkezi'nin diğeri bir üyesi olan Mr. Wavell adında bir İngiliz de kendini Hacı Ali lakabıyla tanıtan bir ajandı. Bu ajanın işi camilerde şeyhlerin meclisinde bulunmaktı.¹¹⁶ Hükümet kendisini Gurgatülkâlis Mahallesi'nde oturtmuş ve mihmandarlığına polis memuru Arapkirli Topal Hamdi Efendi'yi tayin etmiştir. Uzun yıllar Yemen'de PTT Başmüdürlüğü yapmış olan Asaf TANRIKUT yazdığı kitapında Hacı Ali için şu ifadeleri kullanır; "San'a İttihat ve Terakki merkezi evrakı arasında, Hudeyde'de bulunan PTT Başmüdürlüğü ve oranın İttihat ve Terakki Kulübü Reisi Ali Ramiz'in San'a kulübü reisliğine hitaben yazmış olduğu bir yazısını görmüştüm. Bunda, Hudeyde İtalya Konsolosu Sola'nın verdiği bilgiye göre Hacı Ali bir İngiliz casusu ve Transival Muharebesi'ne iştirak etmiş bir topçu yüzbaşısı imiş"¹¹⁷

Hacı Ali'den Osmanlı Devleti şüphelenmiş ve O'nun San'a'ya girişini yasaklamıştır. Fakat Hacı Ali gizlice San'a'ya girerek orada bazı faaliyetlerde bulunmuştur. San'a'da yakalanan Hacı Ali Hudeyde'ye yollanmak istense de ortadan kaybolmuştur. Daha sonra bulunan Hacı Ali veya diğeri adıyla Wavell'in yerli halk gibi yüzünü boyadığı, belinde bir peştamal ve elbiseler altında fişeklik taşıdığı görülmüştür. Üzerinde yapılan aramada iki pasaport çıkmış, bunlardan biri İngiltere hariciyesi tarafından verilen Arthur Bengual'a

¹¹⁵ İrtem, a.g.e., s. 142-143

¹¹⁶ a.g.e., s. 143

¹¹⁷ Tanrikut, a.g.e., s. 160

ait pasaport diğeri ise Marsilya'daki Osmanlı Konsolosluğundan alınan Zenzibarlı Ali bin Muhammed adına verilmiş pasaporttur.¹¹⁸

Wavell'in bizzat kendi ifadelerinden, İngiliz ordusunda çalışan bir subay olduğu anlaşılmış ve Hudeyde'deki İngiliz konsolosluğuna teslim edilmiştir. Burry'de Wavell'in misyoner faaliyetleri için kılık değiştirerek Yemen'e gönderilen bir ajan olduğu açıkça ifade edilmiştir.¹¹⁹

İngiltere Osmanlı Devleti'nin Yemen'deki hakimiyetini önlemek için şehirlere Osmanlı bayrağının asılmasına engel olmuştur. Böylece buralarda İngiliz hakimiyetini sağlamaya çalışmıştır. Para karşılığı Osmanlı bayraklarını indirmek, bağımsızlık vaatleri ile Yemenlileri kandırmak İngilizlerin sinsî oyunlarından olmuştur.

¹¹⁸ Sırma, a.g.e., s. 96

¹¹⁹ a.g.e.

İKİNCİ BÖLÜM

1-) 20. YY'IN BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN YEMEN SİYASETİ

Yemen'in Osmanlı Devleti'nden koparılmasının nedenlerinden bazılarının İngiltere ve diğer Avrupa devletlerinin misyoner faaliyetleri olduğunu söylemiştik. Somut örneklerle ifade ettiğimiz bu gerçek Yemen'in Osmanlı Devleti'ne isyanında sadece sebeplerden birini oluşturur. Osmanlı Devleti'nin bölgede uyguladığı bazı siyasi, askeri, idari yanlışlar isyanların diğer bir cephesini oluşturmaktadır. Yemen'in Osmanlı Devleti'nden çıkışının temelleri de burada yatmaktadır. Dış mihrakların oyunlarının yanısıra idarenin beceriksizlikleri Yemen'in Osmanlı Devleti'nden kopuşunun zeminini oluşturmuştur. İkinci Abdülhamid ve bazı Osmanlı idarecilerinin bir dizi tedbiri bu sürecin seyrinin değiştirilmesine yetmemiştir.

Yemen tarihinde görmeye alışık olduğumuz isyanların neden bu derece yaygın olduğunun cevabını ararken bunların sadece dış mihrakların etkisi altında isyanlar olmadığı Osmanlı idaresinin varlığı ve biçimine bağlı, başka bir takım etkenlerin bulunduğunu da konu ile ilgili kaynaklarda sıkça söz edilmektedir.

2-) 20 . YY YEMEN İSYANLARININ ÇIKIŞINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN İHMALİ

Abdülhamid idaresinin ilk 10 yılı Yemen'de nispeten sükûn içinde geçmiştir. Ancak burasının, istibdâd idaresi tarafından bir sürgün yeri haline getirilmesi, çok zaman ahlaksız ve hırsız memurların gönderilmesi, mahkemelerin adilane olmaması, vergilerin toplanmasında usulsüzlükler yapılması gibi sebepler Yemen'in Osmanlı idaresine karşı menmuniyetsizliğini artırmıştır. Bir taraftan da buna ek olarak dağlık bölgede hâla hakim konumda bulunan Zeydîlerin aleyhte propaganda

bulunmaları ve fiili tecavüzlere başvurmaları isyanları Yemen’de körüklemiştir.¹²⁰

Yemen tarihinin ana hatlarını görmeye çalışırken Yemen tarihinin isyanlara dolu bir tarih olduğunu ifade etmiştik. Bu isyanları – özellikle 19.yy’ın sonu 20.yy’ın başı – her ne kadar tetikleyen unsurlar dış kuvvetler ve Zeydî mezhep anlayışı desek de bu izah tam anlamı ile doğru bir açıklama olamaz.

İdarenin Yemen İsyancıları’nın çıkışında bir çok ihmali olduğunu söyleyebiliriz. Bu ihmallerin neler olduğunu belli başlıklar halinde sıraladığımız zaman idarenin Yemen’de çok büyük hatalar yaptığını daha iyi bir biçimde anlayabiliriz. Bu ihmalleri başlıklar halinde sıralarsak ; Yemen’e gönderilen yöneticilerin cehaleti, merkezi hükümetle iyi olmayan ilişkileri, yabancılarla içli-dışlı olmaları, yerli halkla olan ilişkilerin kötü ve yanlış şekilde oluşu (kandırma, zulüm, keyfi davranış veya vergi koyma, halkın müracaat ve taleplerine kayıtsızlık veya sürüncemede bırakma gibi), mahkemelerle ilgili kötü uygulamalar (gerektiği gibi yerli örfeye uyumlu çalışmama, hakimlerin şahsi davranışları, haksız tutuklamalar), vergilerle ilgili aksaklıklar, Osmanlı Devleti’nin Yemen’le temas açısından uzak kalışı ve buna bağlı askeri sorunlar (nakil ve tayinlerin zamansız olması, kışla ve karakolların, levazımın, para kaynağının ve sağlık teşkilatının yetersiz oluşu, askerlerin yöreye yabancılığı yerlilerin asker olmaması, ihtiyaç halinde merkezden istenen askerlerin zamanında ulaşmaması).¹²¹

Yukarıda sıraladığımız ihmallerin bir çoğunu İhsan Süreyya Sırma hem İslâm Ansiklopedisi’nin Yemen maddesinde hem de kitaplarında ayrıntılı bir biçimde izah etmiştir. Şimdi yukarıda belirttiğimiz hususları izah etmeye çalışalım.

¹²⁰ Mufasssal Osmanlı Tarihi, Arabistan’da Durum-Yemen, Cilt 6, İstanbul 1963, s. 3395

¹²¹ Öke, a.g.e., s. 17

a) Yönetimle İlgili Sebepler

Yemen'e gönderilen yöneticilerin çoğu Yemen hakkında bilgisiz insanlardı. Buraya gelen yöneticiler durum muhakemesi yapmadan hareket etmişler, bölgeyi öğreninceye kadar ise yıllar geçmiştir.¹²²

Sadece burada gönderilen yöneticilerden ziyade Osmanlı Devleti'nin üst düzey yöneticilerinin de Yemen hakkında fazla malûmata sahip olmadıklarını söyleyebiliriz. Yemen ile alakalı biraz karikatürize edilmiş de olsa şu hikayeyi nakletmek istiyorum : “Vaktiyle San'a'da bir sanat mektebi yapılmış. Bu okulun ders programına yapancı dil olarak İngilizce dersi koymuşlar. Koymuşlar ama İngilizce'yi kim okutacak? Bir türlü adam bulamamışlar. Bir gün Meclis-i Vükelâ toplantısında zamanın maarif nazırı bundan bahsederek, San'a'da açılan sanat mektebi için İngilizce öğretmeni aradıklarını söylemiş. Aynı mecliste bulunan Bahriye nazırı şöyle bir imkan göstermiş;

_____ Hudeyde'de bizim bir kolordumuz var, İngilizce bilen kimseler var, haftada iki dersten ibaret değil mi? Oradan birini tayin buyurursanız San'a'da ders verir döner.”

Burada bahriye nazırının ifadeleri gerçekten çok acıdır. Çünkü, Hudeyde ile San'a arası üç günlük çölde gece yürüyüşü, üç günlük dağlarda gündüz yürüyüşü olmak üzere 6 günlük yol idi. Bu yol dünyanın en çetin ve zorlu yollarından da birisiydi.¹²³

Yöneticilerin cahilliklerinin yansıra, Yemen'e gönderilen yöneticilerin çoğu, sürgün olarak gönderildiklerinden, bölgeyi iyi yönetmeyi değil de, ceplerini nasıl doldurup zengin olacaklarını düşünmüşler ve bunun için

¹²² Sırma, a.g.e., s. 105-106

¹²³ Ehiloğlu, a.g.e., s. 30

rüşvete başvurmuşlardır.¹²⁴ O dönem çıkan gazetelerde buradaki yöneticilerin nasıl halka eziyet ettikleri ve ne şekilde bir yönetim sergiledikleri yazmaktadır. Osmanlı Gazetesinde “Yemen Ahvali” başlıklı bir makalede Ahmet Fevzi Paşa’nın yapmış olduğu yanlış uygulamalardan bahsedilmiş ve bu uygulamaların neticesinde her sene 4000 civarında bir askerin öldüğü belirtilmiştir. Burada görülen isyanların sebebini ise sevk edilen memurların ehliyetsizliklerine bağlamıştır.¹²⁵ Aynı makalenin devamında Yemen ahalisinin Yemen’deki yöneticileri Abdülhamid’e şikayet ettikleri ancak bundan bir sonuç alamadıkları yazmaktadır. Gazetede aynen şu ifadeler yer alır; “Biçare Yemen ahalisi şikayet ettikçe, ip, kazık kaçkını bir takım rezil me’murini Yemen’e doldurulmuştur. Bunlarda aç kurt gibi ahali üzerine saldırmışlardır. “ makalede Abdülhamid’i ağır bir dille eleştirilirken Ahmet Fevzi Paşa’nın yerine Hüseyin Hilmi Paşa’nın getirilmesini menmuniyetle karşılamışlardır.¹²⁶

Yukarda belirttiğimiz ifadeler halkın Osmanlı İdaresine karşı isyanını hızlandırıyordu. Bunun yanısıra halktan alınan vergilerin adil olmaması halkın nefretine yol açmıştı. Yöneticilerin halka zulmetmesi, halkı Osmanlı Devleti’nden soğumaya ve başka yerlerden yardım ummaya götürüyordu. Yemen’e 19. ve 20. yy ‘da gönderilen valiler dışında ilk fetih zamanında giden valilerde halka kötü muamelede bulunmuşlardı. 1547 yılında Yemen’e giden Özdemir Paşa halka büyük eziyetlerde bulunmuştu. Ahmed Raşid kitabında bu zulüm için şu ifadeleri kullanır; “Askerler San’a’ya girdikten sonra ahaliden 1200 kadarını katlettiler. Kadınları ve kız çocuklarını esir ederek çarşıda pazarda sattılar. Pek çok mal ve eşyayı yağma ettiler. Kadınlar ve erkeklerden birçoğu şiddetli hareketin oluşturduğu korkudan delirerek kendilerini öldürmüşler ve asmışlardır. O günün yarısına kadar bu hal devam

¹²⁴ Sırma, a.g.e., s. 106

¹²⁵ Osmanlı Gazetesi, Yemen Ahvali, 13 Numara, Sayfa 3, 15.C.1316

¹²⁶ a.g.m.

etmiştir. Özdemir, artık insafa gelerek aman vermiştir. Askerlerinin katliamlarının ve yağmaların önüne geçmiştir.”¹²⁷

19. yy'ın sonunda Yemen'e vali olarak görevlendirilen Hüseyin Hilmi Paşa'da halka çeşitli eziyetlerde bulunmuştur. Bu paşa halkı elleri alınlarında olmasına rağmen rivayete göre çiviletmıştır. Osman Nuri Paşa ise birçok kişiyi sorgu sual sormadan hapsetmiş ve bu şahısların bir kısmı hapisnede ölmüştür.¹²⁸

Bu eziyetler sonucunda ölenlerin akrabaları ve aşiretleri, Yemen'deki Osmanlı otoritesine isyan etmişlerdir. Burada görev yapan valilerin bir kısmı meşâlih-i urban diye bir komisyon kurup istediklerini tutuklayarak zincirlerle topların arkasına özellikle şeyhleri bağlayarak teşhir etmişlerdir ve bu şeyhlerin izzet-i nefisleri ile oynamışlardır.¹²⁹

Oysa ki eziyet gören bu şeyhler, halkın büyük saygı duyduğu insanlardı. Bu insanların eziyet görmesi bu şeyhlere bağlı grupları Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırıyordu. Çünkü Yemen'de ortaçağ batıdakine benzer bir feodalizm anlayışı vardı. Zeydî mezhep anlayışından bahsederken halkın kayıtsız bir biçimde şeyhlere bağlı olduğunu söylemiştik. İşte buraya gönderilen yöneticilerin bilgisizlikleri nedeniyle yapmış oldukları uygulamalar halkı Osmanlı Devleti'ne bağlamak şöyle dursun halkı Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik etmiştir.

Hükümetin Yemen ile doğrudan bağlantısı olmadığı için olayları çok geç öğreniyor ve aldığı önlemler başarıya ulaşmıyordu. Bâb-ı Ali'nin programsız, düzensiz gidişi, her türlü icraatın şahsa bağlı kalışı, alınan tedbirlerin, bir gaye veya umumi bir maksat için değil, yalnızca günü

¹²⁷ Raşid, a.g.e., s. 89

¹²⁸ Sırma, a.g.e., s 109

¹²⁹ a.g.e., s. 109-110

kurtarmayı amaçlaması, burada birçok Türk askerinin kanının dökülmesine neden olmuştur.¹³⁰

Burada dikkat edilmesi gereken diğer bir hususta Osmanlı memurlarının veya askerlerinin halka kötü muamelelerinin abartılı biçimde anlatılmasıdır ki bu durum akla İngilizlerin yalan propagandalarını akla getirmektedir.

b) Adaletle İlgili Sebepler

Yemen hakkında ne Saray ne Bâb-ı Ali esaslı tedbirler almıyor, üstelik Yemen'e gönderdiği birçok yöneticiyi ise kabiliyetsiz ve bilgisiz memurlardan seçiyordu. Yemen bir sürgün yeri haline gelmişti. Mahkemelerin çalışmasında da adalet yoktu. Bu durum ve ayrıca Avrupa misyonerlerinin propagandaları, Zeydî şeyhlerin ekmeğine yağ sürüyordu. İmamlar adalet mekanizmasının yanlışlığı nedeniyle nüfuzlarını ve kudretlerini artırıyorlardı.¹³¹

Osmanlı, Yemen'deki isyan hareketlerinin erzak sıkıntısı yüzünden olduğunu söylese de bu hareketlerin ana nedeni, adalet mekanizmasının zalim ve gaddar insanların elinde olmasıdır.¹³²

Adaletin sağlanamamasının başta gelen nedenlerinden birisi, Osmanlı kadınlarının Arapça konuşamamalarıydı. Kadınlar Arapça bilmeyince davalara bakmak için tercümanlar aranıyor, bu işin üstesinden gelecek biri bulunamayınca davalar sürüncemede kalıyor, bu durumdan memnun olmayan davacılar ise yerli fukahaya başvuruyordu. Halkın Osmanlı Mahkemeleri'nin yerine fukahayı tercih etmesinin diğer bir sebebi ise Nizamiye Mahkemeleri'nin kaldırılarak Şer'iyye Mahkemeleri'nin kurulmuş

¹³⁰ Ehiloğlu, a.g.e., s. 246

¹³¹ a.g.e., s. 237

¹³² Osmanlı Mecmuası, Yemen'de Vûkuat 14 Numara, Sayfa 4, 12.Ra.1318

olmasıydı. Halk mezheplerinin gereği hükümet mahkemelerinden ziyade davalarını mahalli fukahaya veya meşâhîh'e götürüyordu.¹³³

San'a'da o dönemde ihtiyaca cevap verecek hapisane de mevcut değildi. Zaten halk fakihe başvurduğu için mahkemeler sokağın ortasında, bir taşın üstünde, bir merdiven basamağında yapılıyordu. Fakihin verdiği karar kabul edilirdi. Her iki taraftan biri kabul etmediği zaman Osmanlı kadısına başvurulardı.¹³⁴

Yemen'de çıkan isyanların sebeplerinden birisi de bazı mahkeme yöneticilerinin keyfi davranışlarından kaynaklanır. Bu yöneticiler rüşvete tevessül ettiklerinden halk arasında bu yöneticilere karşı bir güvensizlik oluşmuş ve halkın şeyhleri güvenilir kapılar olarak görmelerine neden olmuştur. Halktan mahkeme masrafları diye alınan paralar halkın nefretine neden olmuş mağdur olan halk dağda eşkiyalık yapmaya başlamıştır. Bazen mahkemelerin davacıdan istediği para, kendisinin talep ettiği paranın birkaç misli olmuş, bu duruma düşen halk isyana başvurmuş ve adaleti kendi gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Mahkemeler sonucunda haksız tutuklamalar oluyor ve hatta tutuklanan kişiler, bazen halkın çok sevdiği seyyidler ve şeyhler olabiliyordu. Bu da halkın topyekün isyanlara kalkışmasına neden oluyordu.¹³⁵

c) Askeriye İle İlgili Sebepler

Yemen'deki isyanların sebeplerinden bir tanesi de ordunun düzensizliği idi. Yemen'de kışla ve karakollar yeterli değildi. Askerlerin barınması için arbiş denilen küçük kulübeler yapılıyor ancak bu kulübeler askerlerin hastalanmasından başka bir işe yaramıyordu. Zaten Yemen'e sevk

¹³³ Sırma, a.g.e., s. 112-113

¹³⁴ Ehiloğlu, a.g.e., s.113-114

¹³⁵ Sırma, a.g.e., s. 110

edilirken birçok sıkıntı ile karşılaşan asker, Yemen'de karşılaştığı bu duruma fazla dayanamıyor menmuniyetsizliklerini dile getiriyordu.¹³⁶

Yemen'de süresi dolan askerler yeni askerler geç geldiği için birkaç sene bekleyebiliyorlardı. Sağlık şartlarının iyi olmaması, rutubetin fazla oluşu soğuk havaya alışık olan Türk insanının ölümüne neden oluyordu.¹³⁷ Özellikle asker elbiselerinin Yemen iklimi göz önüne alınarak yapılmamış olması bu hastalıkları bir kat daha arttırıyordu. Askerlerin araziye tanımamaları, onların devriye esnasında pusuya düşmelerine neden oluyordu. Yerli halktan asker yazılmaması, Yemenlileri Osmanlı Devleti'ne karşı ısındıramamıştı.¹³⁸

Yemen'de askerlerin para sıkıntısı çekmesi ve merkezden para gelmemesi Türk askerinin Yemenlilerle işbirliği yapmasına sebep olmuştur. Hatta Saray Yemen'e gönderilen nizamiye ve redif askerlerinin eşkiya ile birlik olup devlete ihanet ettiğini, bu sebeple Yemen'deki yöneticilerden bu söylentilerin tahkikini bile istemişti.¹³⁹

Yemen'deki Osmanlı askerinin cephanesizliği ve yeteri derecede, merkezden malzemenin gelmeyişinden haberdar olan halk, isyan hareketlerini daha da artırmıştır. Yemen'deki isyan hareketlerinin arttığı bir dönemde merkezden erzak, mühimmat ve asker gönderilmesi istenmiş ama zamanında asker gönderilememiştir.¹⁴⁰

Bütün bu aksaklıklar, Yemen'de görev yapmış insanların hatıratlarında da kaleme alınmıştır. Bunlardan biri olan Mehmed Tevfik'in, 1904 yılında San' a civarındaki bir noktayı topa tutmak üzere o canibe götürmüş olduğu

¹³⁶ Tanrıkut, a.g.e., s. 11-12-13-14

¹³⁷ Hürriyet Tarih, 15 Ocak 2003, s. 6

¹³⁸ Sırma, a.g.e.,s. 117-118

¹³⁹ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Komisyonlar Maruzatı, D.N : 14, G.N :42, 09.05.1905

¹⁴⁰ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Mütenevvi, D.N : 269, G.N : 146, 25.12.1904

topların, bunlarla beraber gelmiş olan güllerle doldurulup atılacağı sırada, güllerin o toplara ait olmadığı anlaşılarak vazgeçilmişti. Tevfik Paşa'nın sonradan edindiği malumata göre, bu topların gülsüz olarak Hudeyde'ye başka bir yerden sevk edilmiş, güllerin ise bu toplara ait olduğu zannıyla Beyrut'tan ayrıca gönderilmiş olduğu anlaşılmıştı.¹⁴¹

Osmanlı Devleti hudutları içinde bir Yemen vilayeti görünüyordu. San'a, "Yedinci Ordu" namıyla kurulan bu ordunun ve vilayetin merkezi idi. Ancak İstanbul'da tatbik olunan kanunlarla idare edilmek istenen Yemen bir türlü sükuna erişmiyordu. Zeydîler ecnebilerin teşviki ile mütemadiyen isyanlar çıkarıyorlar, hükümet kuvvetlerini hırpalıyorlardı. Zaten bakımsız bırakılan ve Yemen'e gönderilen, sonra özyurtları ile alakaları kesilmiş bir vaziyete düşürülen Türk askeri boyuna ölüyordu. Halkın dilinde " Yemen'e gidip dönmez" sözü yalanlanamaz bir hakikat şeklinde dönüp duruyordu.¹⁴²

3-) YEMEN İSYANLARININ ÇIKIŞINDA ZEYDÎ MEZHEBİNİN ROLÜ

Yemen'de çıkan isyanların sebeplerinden birisi de Zeydî mezhep anlayışından kaynaklanmaktadır. Yemen'de Sünnî mezhebine bağlı müslümanlar Osmanlı halifesini tanıdıkları halde, Zeydî mezhebindekiler Osmanlı halifesini kabul etmeyerek sadece kendi imamlarını tanımışlardır. Bu tutumlarında, Zeydî imamlarının, Zeydîleri Osmanlı Hilafeti aleyhinde ayaklandırmasında büyük rolü vardır. Yıldız Saray-ı Hümayun Başkitabet Dairesi'ne ait bir belgede " Yemen kıt'ası kabil-i ziraat cibâl ve vadilerden ibaret olup sekenesinin hemen kısm-ı a'zamı silah isti'mâline âşinâ ve daimi surette müsallah olarak gezinir kabâil ve sâirden müteşekkildir. Bunların bir kısmı Hilâfet-i ebedmüddet-i Osmaniyye'yi tasdik eyleyen sünnîyü'l mezhep ehl-i takvâ ve bir kısmı dahi imamları San'a'da bulunan ve kendi imamlarından başkasına tabi'yyeti kabul etmeyen ve âmâl-i mefsed-

¹⁴¹Biren, Mehmet Tevfik, Bir Devlet Adamının Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları, s.310

¹⁴² Ehiloğlu, a.g.e.,s. 237

engizlerini kuvveden fi'le ihrâc için daimi surette fırsat gözetmekte bulunan Zeydîlerdir. Zeydîler fırsat düştükçe San'a'yı zîr-i Devlet-i âliyyeden nez' etmeğe çalışmakta ve ekserisi San'a'nın etrafında mukîm olup, Hükümet-i seniyye'ye itaat ve inkiyâd etmemektedirler.” denilmektedir.

Aslında Araplar arasında Osmanlı Devleti'ne karşı çıkan ayaklanmalar umumi ve milli bir gayenin değil, mahalli menfaatlerin usulüdür.¹⁴³ Daha öncede belirttiğimiz, 1889 ve 1895 isyanları dini nitelikten ziyade, Osmanlı idaresine bağlı kalmak istemeyen ve İngilizler'in tahriki ile hareket eden imamların çıkardığı isyanlardır.¹⁴⁴

Sünnî dört mezhepte Sultan ayrı, halife ayrı olabilirken (Selçuklu Sultanı – Abbasi Halifesi) bu dört mezhep dışında bulunan Zeydîye mezhebinde Sünnî mezhebinde olduğu gibi halife ve sultan ayrı olamaz. Bu nedenle, 20.yy'ın ilk çeyreğine kadar süren Yemen isyanlarında bu anlayışın önemli bir rolü vardır.¹⁴⁵

Zeydîye mezhebinin özelliklerini Zeydîye başlığı altında açıklamıştık. Ayrıca Yemen isyanlarında Zeydîler'in Avrupalı misyonerler tarafından nasıl kullanıldıklarını da söylemiştik. Şimdi bu noktada Yemen isyanlarının çıkışında Zeydî mezhep anlayışından kaynaklanan sebepler üzerinde duracağız.

Yemen'deki şeyhler, buyrukları altındaki kabile veya kabilelerin, hem dini hem siyasi işlerini yönetirlerdi. Bu nedenle halk arasında bu kimseler büyük nüfuz sahibi kimselerdi. Şeyhlerin Yemen'de iki amacı vardı. Birincisi tarikatları yoluyla dine hizmet etmek, ikincisi ise şeyhlik vasıtasıyla siyasi

¹⁴³ İrtem, a.g.e., s. 153

¹⁴⁴ Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Zeydîlerin Ayaklanması, s. 123

¹⁴⁵ Bayur, Yusuf Hikmet, Türk İnkılap Tarihi, Cilt 1 Kısım 2, Ankara 1991, s. 145

nüfuz kazanmak. Bu iki amaç için çalışan şeyhler bazen birkaç şeyhin bağlı olduğu şeyhlerin şeyhi manasına gelen “Şeyhü'l meşayihler” e bağlıydı.¹⁴⁶

Yemen'deki şeyhler yukarıda belirttiğimiz dini çıkardan daha çok kişisel çıkarlar peşinden koşmuşlar, halk üzerinde otoritelerini yitirmemek için sürekli biçimde Osmanlı Devleti'ne karşı isyan hareketinde bulunmuşlardır.

İmamla Yemen halkını, Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmak ve isyana teşvik etmek için etrafa fukaha denilen hocalar göndererek onları etkilemişlerdir. Fukahalar halk üzerinde nüfuz sahibi kişilerdi. Bu kimseler isyana teşvikin yanında halktan para da topluyorlardı.¹⁴⁷ Yine fukaha gibi ukbal sınıfı ve vaizler de aynı görevi yerine getiriyorlardı. Nukabâ ve ummâl¹⁴⁸ sınıfı da halkı Osmanlı Devleti'ne karşı cihada çağırıyordu.

Osmanlı Devleti'ne karşı isyan eden imamlardan Seyyid İdris, İmam Yahya ve İmam Yahya'nın babası Hamidüddin Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan hareketin cihad olduğu yönünde halka telkinlerde bulunmuşlardır. Bu telkinleri yaparken yukarıda belirttiğimiz sınıfları kullanmışlardır. Bilindiği gibi cihad ehl-i küfre karşı yapılır. İmamlar Osmanlı Devleti'ni bu manada halka ehl-i küfr olarak göstermişlerdir.¹⁴⁹

Yemen halkına bağımsızlık sloganı yerine cihad sloganı attırmışlardır. Türklerin elinden “Hâlik'in dinini kurtarmak” bahanesini öne sürmüşler, Türklerin erbâb-ı fesad oldukları bu nedenle cihad etmeleri gerektiğini savunmuşlardır. Cihadı meşru hale getirmek için Kur'an-ı Kerim ve hadislerden örnekler vermişlerdir.¹⁵⁰ Halkı Osmanlı halifesinden koparmak

¹⁴⁶ Doktor Hasan Kadri, a.g.e., s. 27-28-29

¹⁴⁷ a.g.e.

¹⁴⁸ nukabâ ve ummâl : eski şeyhlerin torunları

¹⁴⁹ Sırma, a.g.e., s. 139-140

¹⁵⁰ a.g.e., s.141-142-143-144

için Osmanlı Devleti'ni dinsizlikle suçlamışlar, bununla da kalmayıp Osmanlı Devleti'ne bağlı olan halka da işkencede bulunmuşlardır.¹⁵¹

Zeydîlerce, Haşimi sülalesinden eli kılıç tutan birisinin iktidara gelmek istediğinde, silahla iktidarı alması caiz görüldüğünden, imamlar Osmanlı Devleti'ne karşı sürekli isyan hareketinde bulunmuşlardır. Bu imamların Peygamber soyundan geldiklerini iddia etmeleri ve bu suretle halka cihad çağrısında bulunmaları isyanları hızlandıran ve yayan sebepler olmuştur.¹⁵²

4-) YEMEN İSYANLARINA KARŞI OSMANLI DEVLETİ'NİN ALDIĞI TEDBİRLER

Yemen'deki isyan hareketlerini ve bu hareketler sonucunda, Yemen'in Osmanlı Devleti'nden koparılma sebeplerini üçe ayırabiliriz. Bunlar :

- Avrupa misyonerlerinin faaliyetleri
- Osmanlı Devleti'nin yanlış politikası
- Zeydî mezhep anlayışı

Osmanlı Devleti özellikle Abdülhamid döneminde bölgedeki isyanları bastırmak için çeşitli tedbirler almıştır. Bu tedbirleri şu şekilde izah edebiliriz:

19.yy Yemen isyanlarının çoğu II. Abdülhamid döneminde olmuştur. Bu isyanlar O'nun iktidarından sonra da devam etmiş ve nihayet Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yemen Osmanlı Devleti'nden çıkmıştır.¹⁵³

"İsyanların genel olarak toplandığı II. Abdülhamid döneminde Yemen siyaseti nasıldı?" sorusu Osmanlı Devleti'nin Yemen için aldığı tedbirlerin neler olduğunu ortaya çıkaracaktır.

¹⁵¹ a.g.e., s. 150-156

¹⁵² Yurdaydın, Hüseyin, İslâm Tarihi Dersleri, s. 180

¹⁵³ Sırma, a.g.e., s. 165

II. Abdülhamid, Panislâmizm politikasını tahta çıkışından itibaren uygulamaya koyan bir padişah'tı. Özellikle doğuda İngiltere'ye karşı bir baskı unsuru olarak bu politikayı seçmişti. İngiliz casusu Prof. Arminius Wambery'e göre İslâm'a dikkatini veren ilk padişah'tı.¹⁵⁴ II. Abdülhamid, bu politikası için kızı Ayşe Sultan'a şu sözleri söylemekte idi; "İngiltere ve Fransa'nın gözü daima şarkta idi. Bilhassa Müslümanlar ile aramızda nifak çıkarmak emelleri idi. Kuvvetimizi bu surette kırmak istiyorlardı. Hilafet politikası ile bunu önlemek istiyorum."¹⁵⁵

İşte Osmanlı Devleti'nin Yemen'de ilk olarak aldığı tedbir, tüm Arap dünyasında da uyguladığı Panislâmist politikaydı.

II. Abdülhamid'in faaliyetleri arasında çoğunluğu Zeydî olan, Yemenlileri sünnilenştirmek vardı. Her fırsatta halkı yatıştırmak ve Osmanlı Devleti'ne bağlamak için öğütler verilmiş, bazen de nüfuzlu şahıslardan istifade yoluna gidilmiştir. Sultan'ın Yemen'e gönderdiği Arapça bir buyrultuda; Yemen'e karşı tutumunu "Sultan b. Sultan olan efendimizin, Allah'ın kitabını ve Resullah'ın sünnetini ikametden ve müslümanları, din düşmanlarına karşı korumaktan ve Haremeyn-i Şerife'ye hizmetten başka arzusu yoktur." şeklinde ifade etmiştir. Aynı buyruğun devamında Yemen'de yapılan ıslahatların Ümmet-i Muhammedi korumak amacıyla yapılmış ıslahatlar olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁶

Ancak Yemenlilerin çoğunun Zeydî olması ve bu mezhebin kendi imamlarından başkasını tanımaması, sünnî bir halife olan II. Abdülhamid'in panislâmist politikasının başarısız olmasına neden olmuştur.

¹⁵⁴ Öke, Prof. Dr. Mim Kemal, İngiliz Casusu Prof. Arminius Wambery'nin Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi, İstanbul 1983, s. 38

¹⁵⁵ Kocabaş, Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar (Türkiye ve İngiltere), İstanbul 1985, s. 109

¹⁵⁶ Sırma, a.g.e., s. 171

Yemenlileri, Osmanlı Devleti'ne karşı çıkardıkları isyanlardan vazgeçirmek için ayet ve hadislerden faydalanılmıştır. İmamların yanlış yolda olduğu ve ulû'l emr olan Osmanlı hilafetine itaat etmek gerektiği ayet ve hadisler örnek gösterilerek anlatılmaya çalışılmış, ancak daha önce de belirttiğimiz gibi Zeydî imamları da Osmanlı ile aynı usulü kullanmak suretiyle- yani ayet ve hadisleri örnek göstererek- halkı Osmanlı Devleti'ne karşı cihada çağırmışlardır.¹⁵⁷

Osmanlı Devleti'nin Yemen halkını, isyandan vazgeçirmek isterken uyguladığı diğer bir yöntem ise, halka imamların eşkiya olduklarını söylemesidir. Böylece halkı imamlardan soğutabileceklerdi. Dinsizlikle itham edilen memurlar yerine, dindar memurlar gönderilmiş, dindar olmasa bile kendilerini dindar göstermeleri istenmiştir. Yemen'de bîdayet (asliye) mahkemeleri kaldırılarak Şer'i mahkemeler kurulmuş, böylece halkın memnuniyetinin artırılması amaçlanmıştır.¹⁵⁸

Yine Osmanlı Devleti'nden, Yemen'deki yöneticilere gönderilen emirde, hiçbir suretle halkın rencide edilmemesi bildirilmiştir. Yemen'de isyanların önlenmesi için zaman zaman imamlara da belli tavizler verilmiştir. İmam Yahya'nın Yemen'de şer'i ahkâmın cereyan etmesi ve bazı vergilerin kaldırılması yönündeki talebi padişah tarafından kabul edilmiş, vilayet memurlarının ulema kıyafeti giyerek halka şirin gözükmeleri istenmiştir. Hatta bütün memurlar feslerini beyaz bir kumaşa sarmışlardır.¹⁵⁹

Osmanlı Devleti, Yemen'deki şeyh ve kabile reislerini, çeşitli hediyeler ve II. Abdülhamid zamanında halife huzuruna çıkma şerefi ile taltif edip

¹⁵⁷ a.g.e., s 172

¹⁵⁸ İslâm Ansiklopedisi, Yemen Maddesi, s. 381

¹⁵⁹ İrtem, a.g.e., s. 146

bağlılıklarını artırmaya çalışıyordu.¹⁶⁰ Yemen mebuslarından Es Seyyid Ahmed, Es Seyyid Hüseyin, Miralay Es Seyyid Ahmet, Hudeyde Mebusu Mahmud Nedim, Asir Mebusu Ali Efendi Dolmabahçe Sarayı'nda II. Abdülhamid tarafından kabul edilmiş ve bu sırada sıcak diyaloglar geçmiştir. Yemen hakkında mebuslara sıkıntılarını soran Abdülhamid her türlü yardımı yapmaya hazır olduğunu ifade etmiştir.¹⁶¹

İmamlara ve şeyhlere verilen tavizlere rağmen isyana devam edenlere çeşitli cezalar verilmiştir. Kimi sürgüne gönderilmiş, kimi hapis cezası almış, kimisi ise idama mahkum edilmiştir. Halk üzerinde büyük nüfuz sahibi olan imamların ve şeyhlerin bu tarz bir muamele görmesi halkı Osmanlı Devleti'ne karşı daha fazla isyana teşvik etmiştir.¹⁶²

Osmanlı Devleti Yemen'e asker göndermekte güçlük çekiyordu. Çıkan isyanlarda yerli halk, kendi milletinden olmayan askerler karşısında şiddete başvuruyor ve imamların tahriki ile Türk askerini katlediliyordu. Bu sebeple Osmanlı Devleti yerli halktan, "Hamidiye" isimli yerli bir askeri birliğin teşkil ettirilmesini sağlamıştır.¹⁶³

Yemen'de bir dönem yüzbaşı olarak görevlendirilen General Galip'in bir beyanında " Henüz yüzbaşı rütbesinde idim. Yemen'e yeni memur edilmiştim. Erkân-ı harbiyyeye mülhak olarak çalıştığım için bütün kuvve-i umumiyye cetvelleri elimden geçiyordu. Bu cetvellerde orduya gelen yeni askerlerle istibdal edilen veya malûl kalan askerler arasında geniş ve feci bir boşluk gözümünden kaçmadı. Hiç unutmam 1310 senesi içinde bulunuyorduk. Yemen, o tarihte daimi bir harp mıntıkası idi. Şube Müdürü Erkân-ı Harp

¹⁶⁰ Eraslan, Cezmi, II. Abdülhamid ve Osmanlı Devleti'nin İslâm Birliği Siyaseti, Ankara 1999, s. 4

¹⁶¹ Sırat-ı Müstakim, Yemen Mebusları Huzur-u Hilafet Penâhinde, Cilt 4, Sayı 8, 3. Ay 1325

¹⁶² Sırma, a.g.e., s.191-192-193-194

¹⁶³ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahrîratı, D.N : 59, G.N : 104 , 15.C.1320 (18.09.1902)

binbaşı Cemil Bey'in müsaadesini alarak cetveller üzerinde tetkikat yaptım. Yemen'e ilk defa ordu sevkini başladığı 1287 (1871) yılından 1310 (1894) yılına kadar Süveyş kanalından Şab denizine (Kızıldeniz) girip Hicaz ve Yemen fırkalarına iltihak edenleri veya isyanlar yüzünden kıta halinde seferber edilerek sevkedilenleri, sağ kalıp memleketlerine dönenlerin miktarıyla müvazeneledim. Vardığım netice şu oldu : Aradan geçen 22 yılda Hicaz ve Yemen çöllerinde tam 130.000 Anadolu yavrusu gömülmüştü.”¹⁶⁴ demektedir. Yine başka bir bilgiye göre Portsaid İstatistik Dairesi'nden alınan kayda göre Süveyş kanalının açıldığı 1869 tarihi ile 1905 tarihleri arasında Yemen'de 1.000.000 Anadolu evladı gömülmüştür.¹⁶⁵

1870 ile 1895 yılları arasında şehid olanların sayısı ile 1895 yılından sonra Yemen'de şehid olanların sayısı arasında muazzam bir farkın olduğu göze çarpar. Bunun nedeni 1902 tarihinde kıvılcımlanan ve 1904 yılında alevlenen büyük Yemen isyanı ve ardından Yemen'in Osmanlı Devleti'nden kopmasına kadar geçen sürecin getirdiği kargaşadır.

¹⁶⁴ Tan Gazetesi, 627. Sayı, 15.01.1937

¹⁶⁵ İctihad, 139. Sayı, 30.11.1921

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1-) 20. YY.'DA YEMEN'DE GÖRÜLEN İSYANLAR VE BU İSYANLARIN SONUÇLARI

20.yy'a kadar Yemen'de geniş çaplı bir isyan hareketine rastlanmaz. Sözü edilen yıllarda Yemen'de çıkan isyanların amacı, bağımsızlık elde etme düşüncesi değildir. Ancak 20.yy'ın ilk yıllarındaki isyanlar, Yemenlilerin Osmanlı Devleti'nden ayrılarak kendi bağımsız idarelerini kurma düşüncesi ile yaptıkları isyanlardır. Bu isyanlar sonucunda ise Yemen, Osmanlı Devleti'nden ayrılarak, bağımsız bir devlet kurma hedefine, büyük ölçüde ulaşmıştır.

II. Abdülhamid'in aldığı dini, hukuki, mali ve idari tedbirler isyanları kısmen yatıştırmışsa da isyanların çıkmasındaki diğer faktörler daha ağır basmıştır.¹⁶⁶

2-) 1904-1905 BÜYÜK YEMEN İSYANI VE SONRASI GELİŞMELER

Yemen'in elden gitmemesi için gösterilen gayretlerin maksadlarından biri de, iki kutsal şehir olan Mekke ve Medine'nin yer aldığı Hicaz bölgesinin korunmasıydı. Bu sebepten II. Abdülhamid, Yemen'in savunulmasına özel bir önem vermiştir. II. Abdülhamid, hatıratında "İngiltere şimdiden başımıza güçlükler çıkarmaya başlamıştır. İngilizlerin tahrik ettikleri Arap kabileleri, arka arkaya isyan etmektedirler. Aden, İngilizlerin Arabistan'daki hareketi idare ettikleri umumi karargahıdır. Bize karşı kullandıkları silahlar Aden silah deposundan çıkmaktadır. Burada hakikaten çok güç bir vaziyette bulunuyoruz. Ancak kabile reislerine hediye ve bahşiş dağıtmak suretiyle İngiliz entrikalarına karşı kendimizi müdafaaya çalışacağız." demektedir.¹⁶⁷

¹⁶⁶ Binark, a.g.m., s. 9

¹⁶⁷ Kocabaş, Sultan II. Abdülhamid Şahsiyeti ve Politikası, İstanbul 1995, s. 251

Bu amaçla II. Abdülhamid çeşitli tedbirler almış yedinci orduyu kurarak en dirayetli paşalarını Yemen’de görevlendirmişti. Ancak yapılan ıslahatların yeterli olmaması halkın hoşnutsuzluğunu artırıyor ve küçük çaplı ayaklanmalar birbirini takip ediyordu.¹⁶⁸

Nihayet 1902 tarihinde büyük bir isyan patlak verdi. Babasının yerine geçen İmam Yahya bütün gücüyle devlete karşı ayaklandı. Yemen valisi ve kumandanı olan Faik Paşa San’a’da muhasara altına alındı. Faik Paşa az miktardaki erzak ve cephaneye rağmen halkı da silahlandırarak şehri müdafaa etti.¹⁶⁹ Hükümet tarafından takviye kuvvet olarak, o sırada Medine’de bulunan Arif Hikmet Paşa gönderildi. Arif Hikmet Paşa Hudeyde’ye varıp orada mevcut kuvvetlerle birleştikten sonra evvela Menaha’ya yürüyerek San’a yolunu açtı. Sonra şehre girdi. Bu sırada İmam Yahya da mütareke teklifinde bulundu. Bu teklif vali tarafından kabul edilmediği için askeri hareket devam etti. Ancak erzak darlığı o nispette artmış bulunuyordu.¹⁷⁰

Erzak darlığının yansira askeri kuvvetler de yetersiz idi. Yemen valiliğinininden merkeze gönderilen bir yazıda; Yemen’de büyük bir ayaklanma olduğu takdirde, mevcut kuvvetlerin yeterli olmayacağı ve burada bulunan birliklerin takviye edilmesi gerektiği bildirildi.¹⁷¹ Bu isteğe merkez kayıtsız kalmamış ve yaklaşık 3 ay sonra Yemen’deki mevcut kuvvetlerin artırılması için gerekli çalışmaları başlatmıştır.¹⁷² Merkezden gönderilen askerlerin yanı

¹⁶⁸ Mufasssal Osmanlı Tarihi, a.g.m., s. 3396

¹⁶⁹ Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Zeydîlerin Ayaklanması, s. 124

¹⁷⁰ Mufasssal Osmanlı Tarihi, a.g.m., s. 3396

¹⁷¹ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Askeri Marûzat, D.N: 183, G.N:21, 28.Ra.1320 (04.07.1902)

BOA, Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahrirâtı, D.N : 59, G.N: 35, 29.Ra.1320 (05.07.1902)

¹⁷² BOA, Yıldız Mütenevvi Marûzat Evrakı, D.N: 233, G.N: 87, 14.Ca.1320 (18.8.1902)

sıra Yemen’de daha önce mevcut olmayan “Hamidiye” isimli yerli askerlerin teşkil ettirilmesine karar verilmiştir.¹⁷³

Yemen’e merkezden asker sevki o kadar kolay olmamıştır. Osmanlı Devleti’nin o dönemdeki durumu göz önüne alındığında bunun ne kadar güç olduğu ortaya çıkar. Mirlava Rüştü Paşa’nın Yemen Hatırası adlı kitabında askerlerin Yemen’e sevki, askerlerin Yemen’deki durumu ve askerlerin ihtiyacı olan hayvanların Yemen’e sevki hususunda yazdıkları dikkat çekicidir. Rüştü Paşa kitabında: “Askerlerin iskelelerde sevklerinden önce uğradıkları müşkülâtı göz önüne getirelim. 1314’de askerlerin iskelelerde ne çeşit muamelelere tabi olduklarını layıkıyla inceleyememiştim. 1321 yılında Harput ve Malatya livalarının İskenderun’dan Yemen’e sevkine memuriyetim hasebiyle şu sırada tetkikatımı ikmal ettim. Şurada beyan edeyim:

İskenderun’da tamamlanmamış kışla var. Olağanüstü bir himmetle başlanılmış, sonra yüzüstü kalmış, mahvoluyor. Bu kışlanın döşemesiz, camsız, üstü örtülü bir koğuştaki Yemen’e sevk olunmak üzere firardan gelmiş, gözaltında yeni askerler ve yine usulünde gelmiş vapur bekleyen yeni askerler gördüm. 1319 Martından 1320 Şubatı sonuna kadar İskenderun’a 8296 yeni asker gelmiş. Bunlardan 1613’ü firar ve 27’si vefat etmiş, geri kalanı sevk edilmiştir.

Yeni askerler İskenderun’a geldikleri zaman mahut kışlaya gönderiliyor. Burada aylarca vapur bekliyorlar. Bu askerlere pişmiş yemek verilmiyor, sözde yevmiye veriliyor. Hükümette para olmadıkça bu da verilmiyor. Para alamayan askerler toplu olarak hükümet önüne ve kumandanın evine gelerek dua ile karışık bağrışmalarla dert yaşıyorlar. Para bulunursa karınlarını doyuracak yevmiye veriliyor, olmazsa parası olan kendi kesesinden yiyor, olmayan arkadaşlarının muavenetine muhtaç kalıyordu.

¹⁷³ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahrirâtı, D.N: 59, G.N: 104, 15.C.1320 (18.09.1902)

Başkasını söyleyeyim; O vakitler, İskenderun kumandanı eski ümera-i askeriyeden Mirlava Sabit Paşa idi. Hikaye eylediğim ahvali bir telgraf ile Makam-ı Serkaskeriye (Milli Müdafaa Vekaleti) bildirmiş olduğu telgrafın suretlerinden anlaşıldı.

Yemen'e sevkedeceğimiz askerleri iskelelere kendi milli kıyafetleri ile götürüyoruz. Altlarına serecek ve üstlerine örtecek bir şeyleri olmadığı halde kışlası bulunmayan mahallelerde ya bir han köşesini veyahut toprak üstünde dinlenecek bir yer gösteriyoruz.

Anasından, babasından, ailesinden ayrılmış, köyünden iskeleye kadar yol yürümüş, bu yorgun yolcularımızın yorgunluklarını giderecek ve sıhhatlerini koruyacak bir sıcak yemek yediremediğimiz yerde beş on para tasarruf etmek gibi kötü düşüncelerle onlara yevmiye veriyoruz. Bu parayı dahi muntazaman vermediğimizden ötürü askerlerin tesadüf ettikleri müşkülât büyüyor. Askerleri aylarca fena beslenmeye maruz bırakıyoruz. Bu müşkülata karşı duramayanlar firar ediyor veyahut ölüyor. Bu fireler yüzünden ordunun, vatanın ve ailelerin uğradıkları musibetler ayrıca düşünmeye değer. Firar etmeyenleri ve firara takati kalmayanları Yemen'e sevk ediyoruz.

Askerlerin zayıf ve takatsiz bir halde Yemen'e çıkmaları başarısızlığı ve tabi olarak büyük felaketleri doğuruyor.

1321 yılında İskenderun'da Garp vapurunda Adana'dan gönderilen 2000 çuval peksimet gördüm. Vapurun kumandanı ile İskenderun iskele memuru Binbaşı Hilmi Bey bu hali bana bildirmemiş olsalar bu peksimeti askerin yiyeceğine şüphe yok. Suiistimalin derecesine ve askerin sıhhatini ne suretle takdir eylediklerini anlamalı ki bu çuvallar içerisinde lokanta ve fırınlardan toplanmış ekmek kırıntıları ve hatta peynirli pide parçalarını bile gördük. Peksimetleri İskenderun'daki doktorlara muayene ettirdim. İnsanın

değil, hayvanın bile yemesinin müsait olmadığını gösterir rapor verdiler. Peksimetleri vapurdan çıkarttım. Askerlerde peksimetin zararından kurtuldu.

1321 senesinde İskenderun'a geldiğim zaman Garp Vapuru'nu limanda buldum. Vapur 17 gün önce gelmiş. Vapur içinde ambarda 100'den fazla hayvan gördüm. Bunlar Yemen kumandanlığının şiddetle ihtiyaç göstermesi üzerine Yemen'e gönderiliyor. İskenderun'da vapurun bulunduğu 17 güne, iskelelerde dolaştığı müddet de zammolunursa bir aydır hayvanlar vapur içinde ayak üstünde adeta biri birine bitişik vaziyette durmağa mahkum edilmiş. Bunlara bakan askerler, hayvanların duruşlarına göre onlara yavaşamadıkları için layıkıyla bakamamışlar. Hayvanlara tam yemekte yedirememişler. Vapur iskelede bulunuyor. Ne için hayvanları İskenderun'a çıkarıp vapur durduğu müddetçe ahıra koyulmadıklarını sordum, aldığı emir dahilinde olmadığını söyledi. Hayvanların vapurdan karaya çıkarılması ve sonra vapura bindirilmesi için lazım olan para yoktur dedi. Memurun ifadesi doğru. Aldığı emir hayvanları al, Hudeyde'ye teslim et, teslim ettiklerinin mazbatasını ve yolda mürd olanların da usulüne göre muamelesini yaptır.

Vücutlarının yarısını zayi etmiş, birbirlerinin yulalarını, yele ve kuyruklarını yemiştir. Bu hayvanların karaya çıkarılması ve tekrar vapura bindirilmesi masrafını, İskenderun kaymakamı Hanefi Bey'e kabul ettirerek onları vapurdan çıkarabildim ve yenilmiş yulalarını dahi yenilettirebildim." demektedir.¹⁷⁴

İmam Yahya Osmanlı Devletinin, Yemen'e büyük sıkıntılar içerisinde asker ve memur gönderdiğini ve bu asker ve memurların Yemen'i bir sürgün yeri olarak gördüğünü biliyordu. Bu sebeple San'a'da İmam Yahya tarafından büyük bir isyan çıkarıldı.

¹⁷⁴ Tanrıkut, a.g.e, s. 11-12-15

San'a'da yeterince asker olmaması hasebiyle İmam Yahya Eylül 1904 yılında zaten açlık çekmekte olan San'a'yı kuşatmak ve açlıktan kırmak için kuzeyde zaptedilmesi imkansız kalesi Şehare'den¹⁷⁵ ayrıldı. Bir avuç buğdayın bile şehre girmediği kuşatma döneminde ölü sayısı artıyordu. Kent nüfusunun yarıdan fazlası yok olmuştu. Kuşatmaya Türkler ve Yahudiler hazırlıksız yakalanmışlar, Araplar ise kuşatma başlamadan önce kenti terk etmişler veya yiyecek stokunda bulunmuşlardı. Kentten ayrılmaya çalışanlar ise imam'ın kuvvetleri tarafından esir alınıyor veya öldürülüyorlardı.¹⁷⁶ Yemen hakkında çok fazla bilgiye sahip olan Yüzbaşı Sami Efendi'nin bir mektubunda kuşatmayı anlatırken İmam'ın kuvvetlerinin San'a şehrini üç taraftan çevirdiğini, telgraf hatlarının kırıldığını ordunun ise bu duruma seyirci kaldığını ifade etmektedir. Devamında "Beş on gün sonra dahilden de hububat tedarik edilememeye ve binaenaleyh efrad ve zabitan-ı şahaneye iki derken bir ve nihayet hiç ekmek verilmemeye başlandı. Bahçelerin yetiştirmiş olduğu patates ve havuç mahsulleri de bitti. Şehirde kuru üzüm kalmadı.

¹⁷⁵ Zeki Ehiloğlu kitabında Şehare'den şu şekilde bahseder ; "Kayalar arasından geçen Şehare yolunun bir yeri oyulmuş, oraya alalade iki kalas uzatılmıştır. Alt tarafı başdöndürücü uçurum olan bu yerde gözümüzü kırpa kırpa kalaslar üzerinden geçtik. Küçük mukavemete karşı böyle yerden ordu geçirmek imkansızlığındandır ki Şehare'ye hiçbir ordu girememiştir. Şehare'de iki kısımdır. Birine Şeharetülemir ötekine Şeharetülfeş derler. Araları 20 metre kadar açıktır. Bunların bulunduğu kayalar Jeolojik bir garibe olarak ortasından kesilip ikiye ayrılmış bir peynir kalıbı gibi dümdüz duvarlı iki parçadır. Vaktiyle Yemen'li bir mimar, derinliği 800 metreyi bulan bu iki kayanın arasını harçsız yaptığı tek kemerli bir köprü ile birbirine bağlamış, Yemen mimarisinin bir harikası olan bu köprü harabesini hayretle ve derin bir takdirle seyrettim. O yıkılmış, üstüne daha basit bir köprü yapılmış."

Şehare denizden 3000 metre kadar yüksek ve düz kenarlı dağın üstündeki düzlüğe kurulmuş olduğu halde etrafı ayrıca bir sur ile çevrilmiş, askeri bir merkezdir. İmamın askerlerinin bir kısmı nöbetleşe kapıda beklerler. İmamın yazılı izni olmadan Şehare'ye kimse giremez ve oradan kimse çıkamaz. Günlük yolcular bile kontrol altındadır. Şehare Hristiyan kimsenin ayak basmadığı bir yerdir.

¹⁷⁶ Schuze, a.g.e., s. 163-164

Açlıktan ölmek başgösterdi (asker içinde) hala kumandanın zaman-ı icraatı hulûl etmedi.”¹⁷⁷

Kuşatmanın dehşetini göstermesi bakımından, Yüzbaşı Sami Efendi'nin mektubunun devamında şu ifadeler yer alır ; “Artık ümid-i hayat büsbütün muntafi idi. Vefiyyat yevmiye 250-300'ü bulmuştu ki Ali Rıza Paşa'nın şayia-i vürudu ortaya biraz ruh serpti. Koca şehir, zalim bir ölümün pençesinde mevkuf-ı intizar idi. Artık yiyecek ester, eşek, köpek kalmamış, semamızdan kuş bile uçmamaya, asker insan eti yemeye başlamıştı. Hatta topçu kışlasında vaki olan bir muharebe-i levliyede kalan bir arap ertesi günü kaba etleri kamilen sıyrılmış adeta bir iskelet halinde görüldü. Ben bir aralık merkez kumandanı olarak çalışıyordum. Sur duvarları dibinde bulduğum el ve ayaklar, 13 çocuğun yenmiş olduğuna delalet ediyordu. Bunlardan ikisi zabıt çocuğu idi. Bir lokma ekmek için bir adam öldürüldüğünü gördüğüm gibi bir kadının elinden çocuğu, ciğerparesi kapılırken tahlis hizmetinde bulundum.”¹⁷⁸

Devrin valisi Mehmed Tefik Bey kuşatma sırasındaki durumu ifade ederken; “Artık yiyecek bir şey kalmadı. Askerler halkın bahçelerindeki ham meyve ağaçlarına saldırıyorlardı. Açlık ve yokluktan ölümler başlamıştı. Asker , subay ve ailelerinden günde 60 kişi ölüyordu. Bir ay evvel 6000 kişi olan asker sayısı ölüm, firar gibi nedenlerle 2000'e düştü. Askerler savaşılamayacak durumdaydı. Askerlerin kimi elindeki tüfeği 2 ekmek parasına satıyordu. Tehdit etmemize rağmen bunun önüne geçemiyorduk.”¹⁷⁹

¹⁷⁷ Tanrıkut, a.g.e., s.30 (Yemen'de görev yapan Yüzbaşı Sami Efendi'nin Hasan diye bir arkadaşına 1321 tarihinde yazmış olduğu bir mektup.)

¹⁷⁸ a.g.e.,s 32

¹⁷⁹ Yemen Belgeseli, Atlas Yayıncılık.

Kuşatma esnasında yaşanan bu hadiseler bir yahudi olan Semach tarafından da yazılmış çocukların ve insanların etinin yenildiği belirtilmiştir.¹⁸⁰

Osmanlı Devleti de Yemen hususunda hatalar içindeydi. Basit bir ayaklanma gibi görülen San'a isyanını, yanlış uygulamalar nedeniyle büyük bir isyan haline getirmişti.

San'a'da bulunan askerlerin ve sivil Türk memurlarının zor durumu ve isyanın iyice genişlemesi üzerine Ali Rıza Paşa kumandasında bulunan Kudüs ve Trablusşam livalarıyla beşinci orduya mensup yedi nizamiye alayından mürekkep bir kuvvet Menaha üzerinden yardıma gönderildi.¹⁸¹ Beşinci ordunun naklini, yoldaki ve Yemen'deki durumunu Ahmed İzzet Paşa "Beşinci ordudan tertip edilen kuvvet, Adana'dan Halilürrahman'a kadar muhtelif yer ve dairelere ait olduklarından, bunlar Mersin'den Yafa'ya kadar iskele ve limanlardan kolaylıkla vapurlara bindirilip sevki tabii iken tamamı Hicaz şimendüferi ile Maan'a oradan da ağırlıklar için bin zorlukla develer bulunarak beş günlük kara yürüyüşüyle Akabe'ye ve oradan vapurla Hudeyde'ye sevki kararlaştırılır. Fakat bu yolculuğun uygulanması ve yerine getirilmesinde o kadar ileriye varılır ki, Adana'dan gelecek taburlar hiç olmazsa vapur ile Mersin'den Beyrut'a ve oradan demiryolu ile Akabe'ye sevklerine de cesaret olunamayarak bu biçare asker kış kıyamette Amanos dağları aşılacak üzere Halep üzerinden Hama'ya kadar onbeş konaklık bir mesafe yürüyerek kat ettirilir. Fakat dahası var, sonradan tertip edilen altıncı tûmene mensup bir tugayın Alasonya ve Katerin'de bulunan taburları da Katerin'de vapura bindirilmeyerek yürüyerek Pendos, Meçve, Cankurtaran karlı dağları aşılacak üzere yine on beş günde Preveze'ye sevk olunarak oradan vapurlara bindirilir. Bu suretle bir dakikanın bile hesabına ihtiyaç olan bir zamanda en aşağı bir ay kayıp edildiği gibi, soğuk ve yorgunluk yüzünden bir hayli can kaybı da verilir, bir çok masraf fazladan edilir. Diğer taraftan

¹⁸⁰ Schuze, a.g.e., s. 164

¹⁸¹ Mufasssal Osmanlı Tarihi, a.g.m., s. 3396

Beşinci ordu askeri Henri Martin, üçüncü orduda küçük çaplı mauser ile silahlı iken her ikisinin silahları alınarak bunların hiç birbirine benzemeyen büyük mauser ile silahlandırılmaları, fakat tüfeklerin askerlerin eline Hudeyde’de verilmesi emredilir. Ondan sonra da süratle San’a’yı kurtarmak lazım gelmekle asker mecburiyet altında kullanmasını bilmediği silahla harbe sokulur.” şeklinde ifade etmektedir.¹⁸² Merkezden San’a’ya gönderilen bu imdat kuvveti, yolda çektikleri sıkıntılarının yanı sıra San’a’ya ulaşırken yer yer Zeydîlerin hücumuna uğrayıp bir hayli hırpalandı. Askerlerin çoğu yollarda döküldü. Nihayet 1906 başlarında ancak 12 taburluk yorgun aç ve perişan bir kuvvet San’a’ya varabildiyse de erzak kıtlığı yüzünden müdafilerine ayrıca yük olmaktan başka bir işe yaramadı. Osmanlı Devleti’nin yanındaki halkın, yerli memurların ve askerlerin manevi gücü gittikçe azaldığından ve açlık herkesi takatsiz bıraktığından nihayet teslim karar verilip İmam Yahya’ya bir mükâmele heyeti gönderildi. Heyette Yemen vali muavini Nedim Bey ve Heyet-i Teftişîye azası Mehmet Paşa bulunuyordu. Taraflar Ride’de bir araya geldiler.¹⁸³ Zaten durumun çaresizliğini anlayan hükümet de bu heyete anlaşma ve görüşme talimatını daha önce vermişti.¹⁸⁴

Görüşmeler sonucunda San’a’dan bir şey çıkarmamak ve bütün savaş malzemesi teslim olunmak kaydıyla bir yıllık bir mütareke imzalandı. Zaten bu mütarekeden çok evvel, San’a terkedilerek Menaha’ya dönüldü.¹⁸⁵

Dahiliye Nezaretinden Mebeyn Başkitabetine ve Sadarete yazılan 15 Nisan 1321 tarihli tezkirede; “ Hasıl olan mecburiyet üzerine reis-i usat ile bilvasıta vukubulan müzakere neticesinde San’a’daki esliha ve cephe ve eşya-yi emiriyye terkedilmek üzere hükümet ve ordu erkân ve memurînin aileleriyle ve yerli olmayan eşhas-ı saire eytam ve evamil-i mülkiyye ve

¹⁸² Ahmed İzzet Paşa, a.g.e, .s. 27

¹⁸³ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Mütenevvi Marûzat Evrakı, D.N: 290, G.N: 90, 26.Ş.1324 (15.10.1906)

¹⁸⁴ BOA, Sadaret Hususi Marûzat Evrakı, D.N: 504, G.N: 135, 30.Ca.1324 (23.07.1906)

¹⁸⁵ Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Zeydîlerin Ayaklanması, s. 124

askeriyyenin salimen Menaha'ya isaline ve mahsur olan mevakiin adem-i tazyikine ve San'a'da mevcut askerle memurînin gerek tertibat ve tehiatta ve gerek esna-yi rahta iaşesi için para mukabilinde zahire ve mevaşi ve iki tabur askerin kefilelere müsellehan terfikine reis-i merkumun muvafakati hasıl olmuş ve hakipay-i mülûkâneye bazı istirahatatta bulunmak üzere bir sene müddetle tatil-i harp edilmesini katiyyen talep ve şart ittihaz eylemiş olduğuna ve âtiyen hükmü olmayan bu şartın aceze ve nisvanın masuniyeti için şimdilik kabulü zaruri görülerek ilk kafiye teşkil eden 2000'i müteceviz asker Erkân-ı Harbiye Reisi Mirlava Ahmed İzzet Paşa refakatiyle Menaha'ya müteveccihen San'a'dan hareket eylediğine ve aceze-i nisvan ve sibyanın hitam bulduktan sonra Müşir Paşa ile kendisinin de azimetini mukarrer olup bu suretle vilayet ve ordu merkezinin şimdilik Menaha'ya nakledilmiş olacağına dair Yemen Vilayetinden bu gün alınan 13 Nisan 1321 tarihli şifreli telgrafname sureti leffen arz ve takdim kılındı olabta....Nazır-ı Umur-i Dahiliye Memduh" denilmektedir.¹⁸⁶

Yukarıdaki telgrafta San'a'dan Osmanlı kuvvetinin ne şartlarda çıktığı açıkça ifade edilmektedir.

3-) 1905 İSYANI SONRASI SAN'A'NIN İMAM YAHYA'DAN GERİ ALINIŞI

İmam Yahya'nın 1905 yılındaki başarısı kısa sürdü. Osmanlı Devleti çok geçmeden San'a'yı tekrar ele geçirdi. 1891 yılındaki ayaklanmayı başarı ile bastıran Ahmed Fevzi Paşa Yemen'e çağrıldı ve eylül 1905 tarihinde İmam Yahya'yı kentten çıkardı.¹⁸⁷

Yemen isyanının genişlemesi üzerine 1904 tarihinde Erkân-ı Harp reisi olarak Ahmed İzzet Paşa görevlendirildi. Ahmed İzzet Paşa Erkân-ı Harp Reisi, Ahmed Fevzi Paşa ise Yemen vali ve kumandanı olarak

¹⁸⁶ Tanrıkut, a.g.e., s. 39-40

¹⁸⁷ Schuze, a.g.e, s. 164

görevlendirildi.¹⁸⁸ Fevzi Paşa kurmay başkanı iken Yemen'e gelmiş, masa başında hiç vakit geçirmemişti. Her tarafı gezdi, haritalar aldı. Her kabilenin mıntikasını, mevcudunu ve silah kuvvetini, yaşayış tarzlarını ve komşuları olan kabilelerin hangileri ile dost, hangileri ile düşman olduklarını ve bunun sebeplerini tespit etti. Yemen'e komutan olarak gelen ve Yemen'i en iyi tanıyan kimseydi. Bu sebeple yapacağı hareketlerde başarılı olma şansı çok fazla idi.¹⁸⁹ Osmanlı Devleti'nce İmam Yahya'nın ele geçirilmesi için kesin emirler verilmişti. Ahmed Fevzi Paşa kuvvetleri ile birlikte Hudeyde'ye vardı. Bu sırada Zeydîler Menaha yolunu kesmiş bulunuyorlardı. Bu sebeple orada bulunan Osmanlı kuvvetleri ile birleşmesi imkansızdı. Zeydîler bir taraftan da Taiz'ı tehdit etmekteydiler. Ahmed Fevzi Paşa suratle hareket edip isyancıları tepeleyerek Menaha'ya ulaştı.¹⁹⁰

Ahmed Fevzi Paşa'nın başarılı hareketi üzerine İmam Yahya San'a'dan ayrılmıştır. Şaki Mahud'un¹⁹¹ San'a'dan Şehare'ye firar eylediği vali vekaletinden Sadarete bildirilmiştir.¹⁹² Bu haber üzerine Mabeynden gelen bir telgrafta Şaki Mahud'un 20 gün içinde yakalanması gerektiği ifade edilmiştir. Ahmed Fevzi Paşa bu telgraf üzerine çok sinirlenmiş "Sizin İmam Yahya dediğiniz Kasımpaşa İmamı değil ki kulağından yakalayıp getireyim." cevabını vermiştir.¹⁹³ Burada uğranılan ve uğranılması muhtemel bulunan güçlüklerden habersiz kimselerin bu şekilde müdahalesi çok gülünçtü.

Taiz'daki Osmanlı kuvvetleri harekete geçerek San'a'yı İmam Yahya'dan yukarıda belirttiğimiz gibi eylül 1905'te geri aldı. Ahmed Fevzi Paşa San'a'ya Şakir Paşa'yı bırakarak Kevkeban, Umran ve Hacce

¹⁸⁸ Ayışığı, Metin, Mareşal Ahmed İzzet Paşa (Askeri ve Siyasi Hayatı), Ankara 1997, s. 18

¹⁸⁹ Ehiloğlu, a.g.e., s. 183-184 (O dönem Yemen'de doktorluk yapmış olan ve bizzat İmam'ın doktorluğunu da yapmış olan Doktor Behzat Sibel'in mektubu)

¹⁹⁰ Mufasssal Osmanlı Tarihi, a.g.m., s. 3396

¹⁹¹ Şaki Mahud : İmam Yahya arşiv belgelerinde genelde bu isimle anılmaktadır.

¹⁹² BOA, Yıldız Sadaret Hususi Marûzat Evrakı, D.N: 492, G.N: 45, 29.C.1323 (22.06.1905)

¹⁹³ Mufasssal Osmanlı Tarihi, a.g.m., s. 3397

bölgelerindeki asileri bertaraf ettikten sonra Şehare'ye firar eden İman Yahya ile karşılaşmaya hazırlandı.¹⁹⁴

Esasen İmam ile karşılaşmanın hiçde iyi bir şey olmadığını Ahmed Fevzi Paşa çok iyi biliyordu. Şehare'nin ne anlama geldiğini de çok iyi biliyordu. Ancak merkezden “iş kökünden hallet, ellindeki kuvvet kafidir”, tarzındaki emirler ve bu emirlerde merkezin ısrarcı olması Fevzi Paşa'yı imam üzerine kuvvet sevk etmeye mecbur kılmıştır.

İmam Yahya'yı yakalamaya memur edilen ve 40 tabur kadar olduğu söylenen askeri kıtalar, sarp dağlardan, verimsiz çıplak araziden ve hayvanla, 13 saatte geçilebilen Usman vadisinden yürüyerek Şehare çevresine varmıştır. Civara hakim olan Cebel-i Zeri tepesini askerler tutarak oraya toplar çıkarmışlar ve Şehare'yi bombardıman etmişlerdir.¹⁹⁵

Zeki Ehiloğlu bu hareketi şu sözlerle ifade etmektedir; “Ne çare ki bu yollara düşen insanlar denize düşmüş gibidir. Kuvvet ne kadar çok, asker ne kadar fedakar olursa olsun manevra yapamaz, bulunduğu yerde saplanır kalır. Netice öyle olmuş, kıt'alar vadiyi geçinceye kadar imam kuvvetleri toplanmış, bilhassa keçilerden üstün maharetle dağa çıkmasını ve saklanmasını bilen silahşör Haşit ve Bekil kabileleri iki taraftan yolları kesmiştir. Hiç umulmayan yerlerden askerin üstüne kayalar yuvarlayarak tepeden yayılım ateşi açılınca askerden pek çok telefata verilmiş ve geri dönmek mecburiyeti hasıl olmuştur. Usman vadisinde sel yerine kan aktı diye tavsif edilen bu vak'a “Şehare Felaketi” adıyla meşhurdur. Tümen komutanımızdan Yusuf Paşa'nın bu hareket sırasında barındığını gördüm. Kaya yarıklarında o zaman yakılan mum isleri duruyordu.”¹⁹⁶

¹⁹⁴ a.g.m.

¹⁹⁵ Ehiloğlu, a.g.e., s. 185

¹⁹⁶ a.g.e., s. 185-186

İmam ele geçirilemese de San'a kontrol altına alınmış ve Osmanlı Devleti, toplanacak olan komisyona, Yemen'de ne tür ıslahatlar yapılması gerektiği hususunda görüş bildirmesini istemiştir.¹⁹⁷

Ahmed İzzet Paşa bu konuda "Yemen meselesinin konuşulması için Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'nın Maarif Nazırı Abdurrahman Şeref Efendi başkanlığında kurmuş olduğu komisyona, Sadrazamla birlikte Yemen'de bulunan kazaskerlerden Hüseyin Efendi ve yine 1906 yılında Yemen teftiş heyeti başkanlığında bulunan Ferid Paşa merhumlarla birlikte ben de görevlendirilmişim. Bu komisyona Yemen'in durumunu ve zararlar giderilip yararlar sağlama işinde alınması gereken tedbirler hakkında düşüncelerimi bildirmek üzere sunduğum rapor, heyet tarafından tasvip gördüğü için, bu dairede bir lâhiya yazılarak sadarete takdim edildi. Fakat Hüseyin Hilmi Paşa bizim zikrettiğimiz yardımlar yerine Yemen vilayetini ikiye ayırarak İmam'ın zeydî ahaliyle meskûn havalı valiliğine tayini tarzında bir yok etme şekli düşünüp teklif etti. Halbuki imametın ilk şartı *elin üstünde el bulunmamak* yani kimseye tabi olmamaktır. Şu halde İmam'ın bir devlet memuriyeti demek olan valiliği kabul etmeyeceği ve sözle buna muvafakat ederse San'a'yı ve askeri noktaları ele geçirdikten sonra hakimiyetimizi reddedeceği, konuya hakim kimseler tarafından apaçık bilinen şeylerdi. Bu takdirde ise savaş ve kavgaya yeniden başlamak, dayanak ve stratejik noktalar elden gittikten sonra mücadelenin eskisinden kat kat zor yahut Cebel'den kırgın ve feragatle kurtuluş ve selamet yolunu seçmek gerekecekti ki, bu keyfiyetin de kötü örnek olacağı ve Yemen'in diğer kısımlarında da birçok iddia sahiplerinin ve kabilelerin ayaklanması gerekeceğinden çeşitli tehlike ve zararları davet edeceği açıktı." demektedir.¹⁹⁸

¹⁹⁷ BOA, Sadaret Hususi Marûzat Evrakı, D.N: 501, G.N: 181, 25.05.1324 (19.04.1906)

¹⁹⁸ Ahmed İzzet Paşa, a.g.e., s. 90

Nitekim İmam Yahya'nın kontrolündeki bölgelerde, isyan hareketlerini bastırmak için büyük gayret ve masrafta bulunan hükümet, bir de Asir bölgesindeki İdrisî denilen isyancının isyanıyla uğraşmak zorunda kalacaktır.

4-) İTTİHAT VE TERAKKİ DÖNEMİ

YEMEN POLİTİKASI VE YEMEN'İN DURUMU

1908 ihtilalinin ardından merkezde üstünlük elde eden İttihat ve Terakki yönetimi ülkenin mevcut bütünlüğünü koruma anlayışı içerisinde Yemen'i gözden çıkarmaya hatta merkezîyetçi denetimi gevşetmeye razı bir tutum içinde görünmüyordu.¹⁹⁹ 1905 isyanı ile merkezden büyük ölçüde kopuşun yaşandığı Yemen'in elde tutulma çabası yeni yönetime gelen İttihat ve Terakki'nin Yemen hakkındaki bilgisizliğini gösteriyordu. 1905 isyanının ardından yaşanan 1911 isyanında da birçok insanın şehid edilmesi ve birçok Türk evladının kanlarının akıtılması bu bilgisizliğin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.²⁰⁰

1908 yılında Sadrazam olan Kamil Paşa Yemen işini kesin olarak çözümlmek için İmam Yahya'ya "Faziletli Seyyid İmam Yahya İbn-i Muhammed" başlığını taşıyan bir mektup göndermiştir. Mektupta İmam Yahya'ya geçmiş olaylardan dolayı kısmen hak verilmekteyse de, artık Kanun-i Esasi yürürlüğe girdiğinden, eğer isyan konusunda direnirse, üzerine kuvvet gönderileceği, itaat ederse, Zeydîlerin çoğunlukta olduğu San'a bölgesinin mülki ve şer'i yönetiminin kendisine verileceğini ve ayrıca Yemen'de bir de valinin bulunacağını bildirmiştir.²⁰¹

Daha açık bir ifadeyle, Kamil Paşa yaptığı incelemelerde, İmam Yahya'nın faziletli bir kimse olduğunu anladığını, devlete karşı ayaklanmaları ve yıllardan beri bunca müslüman kanının akmasına sebep olması, ahalinin

¹⁹⁹ Öke, a.g.e., s. 19-20

²⁰⁰ Karaman, a.g.m.

bazı vali ve işyarların kötülüklerinden müzdarip olması yüzünden ileri geldiğinin anlaşıldığı, ancak çok şükür bu sırada Kanun-i Esasi yürürlüğe girdiğinden ve hürriyet ve adalet musavvatın bu kanunun gerekliliklerinden olduğundan bu durumun değişeceği, ülkede birçok ıslahatın yapılacağı, Hudeyde ve San'a demiryolunun bunlar arasında bulunduğunu söylemiştir.²⁰² Mektubunda şu ifadeleri kullanmıştır ; “Kanun-u Esasî’de müserrah olduğu üzere memalik-i şahaneden hiçbir kıtanın tefrik ve terki kabil olmayıp her nerede mani-i ittihat bir hareket vukua gelse hemen kuvve-i kâfiye ile bu misillü harekâtın def’ine şitap olunacağı derkârdır. Devlet-i Aliyye’nin dini İslâm olup mahaza mezahib-i muhtelif misillü saltanat-ı seniyye tabiiyeti altında bulunan Hristiyan ve Musevi dinleri dahi muamelece musavatta seyyan olduklarından kanun mucibince kayd-ı ittihat ile mukayyet olan sunuf-u ahali hakkında adalet-i seniyye mütesaviyen mer’i-yül icra olması teamül-ü kadim ve âdat-ı mahalliyeye riayet edilmekte olup şu halde Yemen vilayetini terkip eden sancaklardan Asir sancağı tefrik edilerek başkaca idare olunacağı gibi Zat-ı Siyadetlerinin bulundukları San’a ciheti dahi ayrıca idare-i mülkiye ve şer’iyesinin Zat-ı Şeriflerine havalesi tensip ve bu suretle beyn-el-islâm kan dökülmesine nihayet verilmesi tasvip olunmaktadır.”²⁰³ denilmektedir.

Yemen meselesinin en doğru yolunun bu olduğunu Kamil Paşa çok iyi bilmekteydi. Ancak Kamil Paşa’dan sonra iş başına geçen sadrazamlar ve bu arada Yemen’de valilik yapmış olan Hüseyin Hilmi Paşa, İttihat ve Terakki büyüklerinin nüfuzu altında kaldıklarından Yemen’de dört yıl daha boşu boşuna savaşarak kan akıtılacak ve sonunda ileride de göreceğimiz gibi İmam Yahya ile Ahmed İzzet Paşa arasında Kamil Paşa’nın önerileri doğrultusunda bir anlaşma yapılacaktır.

²⁰¹ Ayışığı, a.g.e., s. 33

²⁰² Bayur, a.g.e., s. 145-146

²⁰³ a.g.e.

Ancak devletin en sıkışık bir devrinde, İtalyan ve Balkan Savaşları'nda, kuvvetli bir ordu Rumeli savaş alanlarından uzakta Yemen'de adeta hapis kalacaktır.²⁰⁴

5-) 1910 YEMEN İSYANI ÖNCESİ DURUM

1910 yılında Yemen'de patlak veren isyandan önce o dönem Osmanlı Devleti'nin Yemen hakkındaki politikasının ne olduğunu bilmek gerekir. Kamil Paşa'dan sonra iş başına gelenler, Yemen hakkındaki bilgisizlikleri nedeniyle gerçekçi politikalar uygulayamamışlardır.

Yemen'de, San'a ve civarına hakim olan İmam Yahya ve Asir'de hakimiyet sahibi olan İdrisî Osmanlı Devleti'ne karşı isyan hareketlerine girişmişlerdi.²⁰⁵

1910 öncesi Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye reisi olan Ahmed İzzet Paşa Yemen meselesini bir çözüme kavuşturmak istiyordu. 1905 isyanın ardından Yemen'de bulunan Ahmed İzzet Paşa Yemen'i çok iyi tanıyordu. Hükümet de, Yemen'e gönderilecek kuvvetin başında Ahmed İzzet Paşa'yı görmek istiyordu.²⁰⁶ Fakat Dahiliye Nazırı Talat Bey, Sabah mecmuasına verdiği beyanatta, Yemen'e büyük bir memur gönderilmesinin söz konusu olmadığını, son alınan haberlere göre Yemen ve Asir'de durumun sakin bulunduğunu ve Yemen'in idari tarzı için kesin bir karar alındığında, büyük bir memurun bu işle görevlendirileceğini açıklamıştı.²⁰⁷

Ahmed İzzet Paşa, Hüseyin Hilmi Paşa'nın ilk sadaretinde meydana getirilen "Yemen Komisyon Azalığına" tayin edildiğinde, geniş bir muhtıra hazırlayarak İmam Yahya ile bir itilaf yapılmasını teklif etmiş ve bu konuda

²⁰⁴ a.g.e., s. 147

²⁰⁵ Ahmed İzzet Paşa, a.g.e., s. 92

²⁰⁶ Ayışığı, a.g.e., s. 33

²⁰⁷ Sabah mecmuası, Yemen Ahvali, Sayı 7187, 27 Eylül 1909

yapılması gerekenleri anlatmıştır. Ahmed İzzet Paşa'nın teklifine göre; Yemen'in Zeydîler'le meskûn dağlık bölgesi, Zeydîler'in imamına terkedilip, San'a'da sembolik bir garnizon bulundurulmasını, Yemen'in Şafiîler'e meskûn olan kıyı kesiminin ise elde tutulmasını istemekteydi.²⁰⁸

Komisyonunda bulunan Dahiliye Nazırı Talat Bey de Yemen'in esasen üç büyük kısma taksim edildiğini, bunların da; Asir, San'a ve Tehame'den meydana geldiğini söylemiş ve Ahmed İzzet Paşa'nın haklı olduğunu vurgulamıştır. Hükümet teklifi kabul ettiği halde İttihat ve Terakki teklifi reddetmiştir.²⁰⁹ Yemen'deki bu durum hakkında resmi bir tebligatta “ Yemen Vilayeti taksimatı-ı Mülkiyye itibariyle cibâl ve Tihama ile Asir kıtalarından mürekkeb olmak üzere üç kısım olup Cibâl kısmında meskûn ve Zeydî mezhebine sâlik muaileyh İmam Yahya'nın ancak cibâlde sakin Zeydîler üzerine nüfuzu cari ve Tihame ve Asir cihetlerinde mukîm ve ekseriyeti Şafiî mezhebine mensup bulunan kabâil ile beyinlerinde mezheben ve mesleken ihtilaf mevcut olması ile cibâl kısmında tatbik edilecek bu usûl ile Yemen kıt'asının aksam-ı sairesinde te'sis ve takrir-i asayiş mümkün olmayacağı nazar-ı teemmüle alınarak bhusus o sırada Asir cihetlerinde Seyyid İdris namında birinin zuhuruyla gerek Asir gerek Yemen'in Tihame cihetlerinde sâkin kabail ve aşayri kendine inkiyada ahd-ü peyman ettirüb bazı mevkii hasr-ü tazyik ve yolları sed ve kat'a kıyam etmesi de bu mülâhazatı te'yid eyliyerek Yemen meselesinin o yoldan hal-lü faslı mümkün olmayacağı anlaşılması ile Yemen kıt'ası hakkında Hükümet-i icraiyyace tedabir-i esasiyye icrası karargir olmuştur.” denilmektedir.²¹⁰ Ahmed İzzet Paşa ise bu olayı “memleket ahvaline vakıf olmayanların müdahalesi” şeklinde değerlendirmiştir.²¹¹

²⁰⁸ Karaman, a.g.m., s. 16

²⁰⁹ Ayışığı, ag.e., s. 35-36

²¹⁰ Sırat-ı Müstakim, Yemen Ahvali Hakkında Resmi Tebligat, Cilt 5, Sayı 125, 1. Ay 1326 (EK : 2)

²¹¹ Ahmed İzzet Paşa, a.g.e., s. 93

Yemen’de tam anlamı ile bir emniyet sağlanamamıştır. Çünkü Yemen’de köklü reformlar gerekirken, tarihi seyir içerisinde bazen hükümet, bazen de padişah bu reformlara karşı çıkmıştır. II. Abdülhamid zamanında ve daha sonra yapılan ıslahatlar ise Yemen’i tanımayan ve bilmeyen kişiler tarafından yapıldığı için başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Yemen imamı İmam Yahya 9 Ocak 1909 tarihli arızasında gayet mutedil bir üslupla, asıl yapılması gereken hususu ortaya koymuştur. Arızada Yemen halkının örf ve adetleri gereğince, sâdat ve eşraftan başka hiçbir tarafa meyl etmediğini, bu sebeple fesad çıkaranlara önem verilmemesini, fakat emniyet memurlarının zulümleri büyük derecelere vardığından, Yemen’de huzur ve güvenin sağlanması için, her şeyden önce bunlara mani olunmasını ve ıslahat yapılmasını rica ediyordu.²¹²

Yemen bölgesinde yaşayan insanların sosyal yapılarını, düşünce tarzlarını çok iyi bilen Ahmed İzzet Paşa “ Hayatları ne kadar ilkel de olsa, hürriyet tenefüs etmeye alışmış olan Yemen ve Cebel-i Dürûz’da arka arkaya önemli ayaklanmalar, diğer Arap toplulukları ile Arnavutluk’un kabile hayatı süren kısımlarında da buna benzer karışıklıkların başladığını, Hristiyan halkın İslâm toplumuna nispetle mutlu ve refah olmakla beraber yabancı yardımına dayanarak bu tutarsız idareden istifadeye kalkarak, Berlin Antlaşması’nda sözü edilen vaatleri elde etmeye ve hatta ayrıcalık ve bağımsızlık kazanma davasıyla yer yer ihtilal çıkardıklarını” söyleyerek Yemen meselesinin ana kaynağını vurguluyordu.²¹³

Yemen’deki en önemli mesele huzur, güven ve asayişin sağlanmasıydı. Bunun için de boş inadın bırakılması, Yemen’de kalıcı,

²¹² Ayıışı, a.g.e., s. 36

²¹³ a.g.e.

dinamik ıslahatlara girişilmesi lazımdı. Ancak bu büyük meselenin çözülmesi için de, yetenekli, dürüst ve güçlü devlet adamlarına ihtiyaç vardı.²¹⁴

1910 sonu 1911 başında çıkan isyanda İttihat ve Terakki'nin çok büyük bir hatası oldu. İdrisî'nin ortaya çıkışından beri Yemen valisi olan Hasan Paşa Asir bölgesindeki İdrisî'ye karşı merkezden kuvvet istedi. İdrisî meselesine gereği kadar ehemmiyet verilmeyerek iş küçümsenmiş İmam Yahya'ya gönderilen kuvvetten bir alay Miralay Ragıp Bey kumandasında İdrisî'nin merkez olarak kullandığı Sabya'ya varmak için Cizan iskelesine gönderilmiştir. Ancak açlık, susuzluk ve sıcak nedeniyle buradaki alay İdrisî kuvvetleri tarafından katledilmiştir. Bu olay Cizan Felaketi olarak tarihe geçmiştir.²¹⁵ Mirliva Said Paşa kumandasında bir ordu gönderilerek İdrisî ile mücadele etmesi istenmişse de İttihat ve Terakki İdrisî ile anlaşma ve barış yolunu tutmuştur. Osmanlı Devleti tepelenmesi gereken bir isyankar olan

²¹⁴ Kocabaş, Süleyman, Osmanlı İsyânlarında Yabancı Parmağı, s.133

²¹⁵ Ehiloğlu, a.g.e., s. 189

Tehame komutanı Galip DEZİN'in Cizan Felaketi hakkında : Yolda alayın suyu tükeniyor. Cizan'da alaya yetecek su bulunamıyor. Askerler, hatta hayvanlar sıcaktan bunalmış, susuzluktan halsiz düşmüş, hepsi ağzını ıslatacak, kurumuş damağına akıtacak bir yudum su arıyor. Alay Damat Vadisi denilen vadinin sonunda ve sahilden 8-9 km. doğuda su kuyuları bulunan Asan denilen su başına ilerleyip kuyular etrafına üşüşüyor. Daha önce etrafa nöbetçi, gözcü koymak gibi tedbirler ihmal edilmiş olacak ki, bütün alay efradı kuyuların başında toplanırken daha ileride saklandıkları yerlerden askerlerin ne yaptığını gözleyen baştan aşağı müsellâh İdrisî kabilelerinin hazırlanmış kuvvetleri, bu haldeki askerlerimize baskın yaparak silahlar ve bilhassa cenbiyelerle hücum ediyorlar. Askerlerimizin çoğu kurşun ve cenbiye yaraları ile şehit düşüyor. Bir kısmı kaçarak kendini denize atıyor. Bir kısmı kumlarda yaralı kalıyor. Yaralılarından kurtulabilenler bilâhare gambota alınıyor ve sonra İstanbul'a kadar nakledilerek Yıldız Hastanesi'nde tedavi ediliyorlar. Bu facia günlerinde tabiatıyla kendi başlarına bakımsız kalan ve susuzluktan bitkin ve çılgın hale düşen alay hayvanlarımızın da başlarını denize sokup ölünceye kadar kafalarını denizden çıkarmayarak intihar ettikleri askerlerimiz ve subaylarımızca görülmüş, heyecanla anlatılmış olan bir vâkıadır. Bu olaya” Katırların İntiharı “ denilmektedir. Habeşi bir köle iken Asir'de imamlık kuran İdrisî'nin nüfuz mıntıkasında geçmiş bu tüyler ürpertici facia “Cizan Felaketi” adını almıştır.

İdrisî'nin yanında yer almıştır. İstanbul'dan verilen emir üzerine imdat tümeni kumandanı Said ve Asir mutasarrıfı Süleyman Paşa, Ezher camiinde refakat etmiş olan mebuslardan Hoca Said Efendi²¹⁶ Sabiya'ya giderek İdrisî ile görüştüler ve hepsi dil birliği ile hakkında iyi şahitlik ettiler. Böylece Seyyid İdrisî'nin aylardan beri işlediği cinayetler, döktüğü masumların kanları unutulurak, yığınak yapmış olan asker fazlası ile merkeze gönderildi.²¹⁷

Bu hadiseler üzerine Yemen Valisi olan Hasan Paşa istifa etti. Yemen Valiliğine Mehmed Ali Bey getirildi. Yığınak yapmış olan ordunun İstanbul'a gönderilmesi ve İmam Yahya'nın meşrutiyete inanmaması nedeniyle İdrisî ile birleşerek 1910 yılında isyan bayrağını kaldırdı.²¹⁸

1910 sonu ve 1911 yılı başlarında, ehliyetsiz idarecilerin sebep olduğu durum yüzünden, Yemen'in asayışı bozulmuş, hükümet otoritesi suistimal edilerek, halk yer yer itaatsizliğe sevk ve isyan için teşvik olunmuştur.²¹⁹

6-) 1910 YEMEN İSYANI

1910 Yemen İsyanı'nı iki kısımda inceleyebiliriz. Birisi İmam Yahya'nın başını çektiği isyan, ikincisi ise Asir bölgesinde ortaya çıkan İdrisî'nin çıkarmış olduğu isyandır. Yemen'e gönderilen kuvvetler bu iki isyanı bastırmakla görevli kimselerdi. Yani Osmanlı Devleti'nin gönderdiği askerler büyük bir isyanı değil, büyük iki isyanı bastırmak için Yemen'e gönderilmişlerdi.

Yemen'de İmam Yahya, Zeydî imamı olarak Şii nüfusu kendine bağlamış ve merkezi otoriteye karşı meydan okumuştur. 1910 sonunda İmam Yahya, Hudeyde- San'a karayolunu kapattı ve Osmanlı Devleti'ne karşı cihad

²¹⁶ Komisyona Dahiliye Nazırı Talat Bey tarafından gönderilmiştir.

²¹⁷ Ahmed İzzet Paşa, a.g.e., s. 92

²¹⁸ a.g.e.

²¹⁹ Ayışığı, a.g.e., s. 38

ilan etti. Bu olay üzerine hükümet Ahmed İzzet Paşa'yı Yemen'e yollamaya karar verdi.²²⁰

İsyan hareketinden bir süre önce vali olan Mehmed Ali Paşa Hudeyde-San'a arasındaki ambarlardan San'a'ya çok miktarda mühimmat getirmeye ve ağır topçu kalesi içinde, derin kuyular kazdırıp bunları da hububatla doldurmaya başladı. Paşa İmam'ın niyetini yaptığı bu hareketle sezmiş olmalıydı.²²¹

Yemen'de telgraf dairesinde sivil muhabere memuru olarak çalışmış olan Asaf TANRIKUT'un kuşatma ile ilgili ifadeleri çok ilginçtir. Tanrıkut ; “Küçük karakollardan, Hilyos'ta bulunan mevkilere yakın yerlerden telgraf ile, bir günlük suyumuz kaldı, yiyeceğimiz kalmadı veya günlük yiyeceğimiz kaldı, suyumuz kalmadı gibi yazılar geliyordu. Böyle telgraflar içimizi sızlattıyordu. Susuz ve yiyeceksiz kalan ve kendilerine bunları gönderme imkanı olmayan bu karakollardaki Türk askerleri ya susuzluktan veya yiyeceksizlikten ölüyorlar veya Arapların eline düşüyorlar ve onların cenbiyeleri altında can veriyorlardı.” demektedir.²²²

Mehmed Ali Paşa sur burçlarına nöbetçi koydurmakla kalmamış, içeride bir kargaşalığın da vuku bulmamasını sağlamış, San'a'nın içinde karakollar tesis etmişti. San'a'daki Türkler muhasaradan önce Mehmed Ali Paşa'nın mühimmat ve silah depolaması nedeniyle 1905 isyanındaki sıkıntıya düşmemişlerdi.²²³

Yemen hareket-i askeriye kumandanı ve erkân-ı harbiye reisi Ahmed İzzet Paşa hamidiye kruvazötörü ile Hudeyde'ye yanında erkân-ı harbiye

²²⁰ Kayalı, Hasan, Jön Türkler ve Araplar, Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslâmcılık (1908-1918), İstanbul 1995, s. 122

²²¹ Tanrıkut, a.g.e, s. 53

²²² a.g.e., s. 56

²²³ a.g.e.

ümera ve zabitanından Miralay Ahmed Hamdi, Miralay Avni, Binbaşı Asım, Binbaşı Ali Fuad, Kolağası Kadri, İsmet, Alâaddin ve Yüzbaşı Saffet Bey ile birlikte bu kimselere sonradan katılan Yüzbaşı Bekir ve Mülazım Reşid Fuad, 15 Şubat 1911 tarihinde hareket ettiler.²²⁴

Ahmed İzzet Paşa'ya, kurmay heyetinin yanı sıra, emrine nizamiye ve redif olarak 40 tabur piyade, 10 dağ bataryası, bir hafif obüs bataryası, 10 bölük makineli tüfek verildi. Yemen'deki Osmanlı askeri kuvveti 4'ü general, 1060 subay ile yarısı nizamiye, diğer yarısı redif, nakliye süvari taburları olarak 54 taburluk asker vardı. Bu kuvvetin içinde muhabere ve mızıkça gibi bölüklerden başka 2700 hayvan vardı.²²⁵

Yemen'in o zaman içinde bulunduğu durumu ve 1905 isyanı ile 1910 isyanı arasındaki farkı Ahmed İzzet Paşa "Asir kumandanı Süleyman Paşa bir yıl kadar İdrisî'nin saldırılarına dayanacağını açıklayıp güven vererek bu yöndeki endişelerimizi yatıştırmışsa da, İmam'ın Yemen tarafındaki teşebbüsleri çok vahim görünmekteydi. Çünkü İmam 1319 (1903) ihtilalinde bizden bir hayli tüfek, birkaç cebel topu ve pek çok cephane talan etmiş olduğundan, eskiye kıyas kabul etmeyecek derecede kuvvetliydi. Öte yandan kuvvet ve önemini Cebel-i Hıraz'a yönelterek bu havaliyi şiddetli bir biçimde zorlamaktaydı. Halbuki burası kaybedilirse San'a'ya yürümek için hareket üsseden yoksun kalınmış olacaktı. Dolayısıyla yeterli kuvvetle önce imam aleyhine yürümek ve buradaki tehlikeyi ortadan kaldırdıktan sonra İdrisî'nin işini bitirmek tasarlandı ve bu amaçla nizamiye ve redif olarak Yemen'e toplam otuz tabur ve on cebel bataryası tahsis edildi."²²⁶ diyerek hem nasıl bir güç durumla karşılaştıklarını hem de isyanda uygulayacakları yöntemin ne olacağını belirtmekteydi.

²²⁴ Tanin, Ahmed İzzet Paşa ve Karargah Heyetinin Yemen'e Hareketi, s. 884, 18 Şubat 1326 .

²²⁵ Ayışığı, a.g.e., s. 38-39

²²⁶ Ahmed İzzet Paşa, a.g.e., s. 92-93

Ahmed İzzet Paşa Yemen'e giderken, Mısır ve Cidde'ye uğrayıp Hidiv ve Şerif ile görüştüktan sonra, Hudeyde'ye geçti. O sırada Asir'de Seyyid İdrisî'ye karşı başarılar kazanan Mekke Şerifi Emir Hüseyin Paşa, Osmanlı Devleti ile birlikte hareket ediyordu. İdrisî'ye karşı olduğu bilinen ve birçok vesilelerle de vasıtalı olarak devlet kapısına hizmet eden Mekke Emiri Şerif Hüseyin Paşa'dan yararlanma yolu düşünülerek, Cidde'de Şerif'le buluşulmuş ve Yemen'deki isyanların durumu hakkında şu kararlar alınmıştır:

- Askeri noktaların çoğunu ele geçiren ve Cebel bölgesinin anahtarı olan Hıraz'ı ve bazı yerlerden Tihame'yi bile tehdit etmekte olan İmam Yahya kuvvetlerinin zararlarının ortadan kaldırılması, yapılması gereken en acil iş olarak görüldüğünden, bütün kuvvetlerinin bizzat Ahmed İzzet Paşa komutasında San'a istikametine sevkı
- Mekke Emirinin maiyyetine 4 tabur piyade, bir cebel bataryası ve makineli tüfek bölüğü verilerek, Hicaz'dan tedarik edeceği yardımcı Arap'larla birlikte mahalli halkı da, İdrisî aleyhine ayaklandırmak üzere Ebha'ya kurtarması,
- Yemen işi tamamlandıktan sonra hem Ebha hareketini kolaylaştırmak, hem de İdrisî'yi bastırmak üzere Cizan'dan, sözü edilen kişinin kötülük yeri olan Sabiya üzerine yeterli kuvvet gönderilmesi,
- Daha sonra Cebel ve Tihame'den, yani Ebha ve Sabiya'dan yapılacak mütekâbil hareketla Asir'in ele geçirilmesi ve temizlenmesi.²²⁷

Ahmed İzzet Paşa Cidde'de İdrisî üzerine yapılacak hareketin planını Şerif Hüseyin ile birlikte yapmıştır. Seyyid İdrisî, İmam Yahya gibi kendi mezheb ve yerli özgürlüğü için uğraşan bir olmaktan çok, para ve her türlü menfaat için herhangi bir büyük devlete alet olacak basit bir insandı.²²⁸

²²⁷ a.g.e.,s. 97

²²⁸ Bayur, Yusuf Hikmet, Türk İnkılâp Tarihi (Trablusgarb ve Balkan Savaşları, Osmanlı Asyasının Paylaşılması İçin Anlaşmalar 1911 Başından Balkan Savaşlarına Kadar), Cilt 2 Kısım 1, Ankara 1991, s. 45

Seyyid İdrisî hakkında Ahmed İzzet Paşa'nın ifadeleri İdrisî'nin nasıl biri olduğunu açıkça göstermektedir.²²⁹

Son derece akılcı hareket eden Ahmed İzzet Paşa, Seyyid İdrisî'nin İmam Yahya ile birleşmesini önlemek için, İmam Yahya'ya anlaşma teklif ederek, İdrisî gailisini, daha kök salmadan yok etmeyi düşündü. Bu konudaki düşüncelerini hükümete ilettiyse de, başlangıçta pek dikkate alan olmadı. Bu aşamada İstanbul'un tutarsız, hatta oyalama siyaseti güden taktiği, İmam Yahya'yı bıktırmış, Asir ve Zeydî bölgesi ile kuzey kısmı ayaklanmıştı.²³⁰

Böyle bir ayaklanma ancak büyük bir ordu kuvveti ile bastırılabilirdi. Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa Trablusgarb'ta bulunan askeri kuvveti mühimmatı ile birlikte Yemen'e gönderdi.²³¹ Ayrıca Yemen'in Asir ve Hudeyde bölgesindeki eşkiyanın bertaraf edilmesi için gerekli techizat ve para gönderilmesi istendi.²³² Bunun üzerine hükümet, Yemen kumandanı Ahmed İzzet Paşa'ya bir takım masraflar için bir miktar para gönderdi.²³³

²²⁹ Ahmed İzzet Paşa İdrisî için şu ifadeleri kullanır: "İmam Yahya gailisi ile uğraştığımız dönemde Yemen'de başka bir felaket daha ortaya çıktı. Asir Tihame'sinde bulunan Sabiya'da Seyyid Muhammed İdrisî adında bir zenci isyancı zorbalıkla o havalinin idaresini ele almış ve kuşaktan kuşağa o civarlarda emir olup devletçe tasdik ve tayin edilen Seyyid Ahmed Paşa'yı ahaliye zulmediyormuş töhmetiyle hapsetmiş ve iki elini kesmiştir. İşte bu ayaklanma üzerine adı geçen kişinin kabileler arasında kazandığı ün ve şöhret gerek Asir, gerekse Yemen Tihamesi için tehdit edici bir şekil ve biçim almıştır. Bu haberlerin Erkân-ı Harbiye'ye ulaşması ile birlikte bana da Hudeyde'den okunmaz bir imza ile İdrisî'nin fazilet ve kerametlerinden, hatta devlet ve halifeye sadakatinden söz eden Türkçe yazılmış bir mektup geldi. Ben derhal müthiş ve gözü pek bir serserinin karşısında bulunduğumuz hükümüne vardım ve imamla uyuşarak bu fitnenin büyümeden yatıştırılmasını hükümet idarecilerine tavsiye ettim.

²³⁰ Ayışığı, a.g.e., s. 39

²³¹ Şıvgın, Hale, Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk- İtalyan İlişkileri (Trablusbarp Savaşı'nda Mustafa Kemal Atatürk'le İlgili Bazı Belgeler), Ankara 1989, s. 9

²³² BOA, Mühimme Kalemi Evrakı Mektubî, D.N: 735, G.N: 1, 19.Ra.1329 (20.03.1911)

²³³ BOA, Mühimme Kalemi Evrakı Mektubî, D.N: 735, G.N: 20, 22.Ş.1329 (16.08.1911)

Ancak Ahmed İzzet Paşa merkezden gönderilen yardımla İdrisî'ye karşı mücadele edemeyeceğini bildiği için, Hicaz Arapları ve Emir ile akraba olan Asir aşiretlerinin yardımıyla İdrisî'nin Asir bölgesindeki saldırılarını önlemeye çalışmıştır.²³⁴

Yukarıda da maddeler halinde yazdığımız plana göre; Ahmed İzzet Paşa'nın bizzat komuta edeceği asıl kuvvet, Cebel-i Hıraz askeri bölgesine yüklenecek ve Tehame'ye saldırıya geçen imam aleyhine harekete geçilerek, mesele çözülecekti. İkinci olarak, Emir'in bir alay, piyade ve topçu bataryası bulunan bir nizamiye müfrezesi, bunun yanında Hicaz ve Asir'de bulunan birkaç büyük savaşçı kabile ile Ebha'ya yürüyerek, merkez tugayı muhasaradan kurtarılacaktı. Üçüncü olarak Cebel-i Yemâniye geri alındıktan sonra, tüm kuvvetle Yemen ve Asir'de toplanmış güçlerle Ebha'dan Sabiya'ya yürüyerek İdrisî tamamen yok edilecekti.²³⁵

Planın birinci ve ikinci kısmı çok iyi uygulansa da, Yemen vali ve kumandanı Mehmed Ali Paşa kumandasında Cizan'dan Sabiya'ya gönderilen kuvvetin acele davranmaması yüzünden mağlup olması, planın üçüncü kısmının sonuçsuz kalmasına neden oldu. Daha sonra Tehame'de hava sıcaklığının artması harekete engel olunca İdrisî isyanı bastırılamadı.²³⁶

Ahmed İzzet Paşa, San'a'daki İmam Yahya isyanını bastırmak üzere Menaha üzerinden San'a'ya doğru yola çıktı. Seyyid İdrisî isyanını ise Emir Hüseyin'e bıraktı. Tihame'de hatırı sayılır şeyhler ve seyyidlerle görüştüktan sonra Menaha dağlarının eteğinde büyük bir kuvvet topladı. Diğer kuvvetlerini de Taiz üzerine göndererek taarruz emri verdi. Böylece geniş ve sarp Menaha Bölgesi isyancılardan tamamen temizlenerek, burada mahsur kalan Osmanlı kuvvetleri kurtarıldı. Böylece San'a yolu açılmış oldu.²³⁷

²³⁴ Ayışığı, a.g.e., s. 40

²³⁵ Tanrıkut, a.g.e., s. 55

²³⁶ Ayışığı, a.g.e., s. 43

²³⁷ Feryadım, a.g.e., s. 98

Ahmed İzzet Paşa bütün mukavemetleri kırarak hızla ilerlemekteydi. Nihayet Rıza Bey'in komuta ettiği fırka 30 Mart 1911 Perşembe günü San'a'ya girdi. Ahmed İzzet Paşa ve karargah ekibi ise 4 Nisan 1911 Salı günü şehre ulaştı. Şerare meydanında kurulan takın altından geçti.²³⁸

Ahmed İzzet Paşa San'a'daki geçit töreninden sonra halka ve zabitanaya karşı bir konuşma yaptı. Konuşmasını aynen nakledersek;

“Her zaman olduğu gibi bu defa da Yemen taburlarının gösterdiği sebatan dolayı evveleminde onların zabitan ve efradına, saniyen de benim ve arkadaşlarımin imdadına koşan askerlere teşekkür ederim. Açlığa, susuzluğa, her gûna mahrumiyette göğüs gererek, tesirat-ı tabîiye ile çarpışarak, eşkiyayı kahir ve tedmir ederek San'a'ya dahil oldunuz. Bütün bu muvaffakiyetin şerefi var ise sizlere aittir. Bundan sonra devam-ı muvaffakiyetimizde bir elimizde seyf-i satvet, diğerinde mizan-ı adalet ve kalbimizde Allah'ın emri vechile şefkat ve merhamet bulunmasına mütevakıftır.

Sizlere Girit'in fethi esnasında bir hikayeden bahsedeyim. O zaman Osmanlılar düşmanlarının ekip biçmelerine mani olmayacak ve mahsurîn tarafından kendilerine birriza verilen üzüm tanelerinin fiyatını vermeden almayacak kadar asar-ı rahm ü şefkat ve merhamet gösteriyorlardı. O zamanlardaki hükümetimizin, milletimizin mevki-i şeref ve ikbali hep bu gibi mekâm ile kazanılmıştır.

Bundan sonra da o mertebe-i bülende ve ondan yukarıya vasil olmak için Yemen'de de bu düsture tebaiyyet eylemeliyiz. Emin olunuz ki Yemen halkının kısm-ı âzamı bizi severler, fakat idare-i sabika halkı bizden kısmen soğutmuş ve halk bazı eşirraya mahkûm bulunmuştur.

²³⁸ Tanrıkut, a.g.e., s. 62

Son zamanda 31 Martta şuraya buraya kaçan bazı müfsidler Yemen'deki bu kıyam ve isyanı meydana getirdiler ve onun içinde her zaman olduğu gibi bu defa erbab-ı şekavet ve isyanı kahretmek iki kat farz oldu.

Bütün cihan bilmelidir ki her şeyin kıymeti gılâ-yi fiyat ile takdir olduğu gibi bir toprağın kıymeti de zabt ve muhafazası için isar edilen nakid ve dökülen kanlarla sabit olur.

Bu kadar fedakarlığa malolan, her zerr-i hâkinde bir şehidin kanı görünen bu topraktan hiçbir zaman vazgeçmeyeceğiz. Yalnız şunu size tekrar beyan edeyim ki hareket-i âtiyede bir elimizde seyf-i satvet, diğer elimizde mizan-ı adalet, sinemizde hissi şefkat ve merhamet bulunsun. Bu hususta benim isrimi tebaiyyet edeceğinizi ve bundan sonra da inayet-i bari ile muvaffak olacağımızı ümid ederim.”²³⁹ demekteydi.

San'a'ya girdikten sonra isyanı bastırmak için hareketin San'a'dan idare edilmesi kararlaştırılarak bu maksatla önce imamın idaresinde bulunan Şehare sınırına 20 tabur asker yığıldı. Fakat imamın mıntikasına kadar her bölgenin temizlenmesi uzun sürecekti. Bununla beraber, Ahmed İzzet Paşa San'a'ya girdikten sonra İmam Yahya ile temas yolları aramaya başladı.²⁴⁰ Bunun için ilim zühd ve takvasıyla tanınan Seyyidina Kadı Hüseyin Ömeri ile önceki imamların torunlarından olan ve ahlaki olgunluğu ile tanınan Ravzalı Seyyid Kâsım İzzî ile temasa geçti. Bu şahıslar vasıtasıyla İmam'a İslâmiyetin, devletin ve dünya medeniyetinin bugünkü durumunun ve geleceğinin temini için birleşmenin gerekliliğini açıklayan bir mektup gönderdi.²⁴¹ İmam Yahya da bu mektuba karşı Ahmed İzzet Paşa'ya cevabi bir mektup göndermiştir. Ahmed İzzet Paşa bu mektuptan bahsederken

²³⁹ Tanin, Ahmed İzzet Paşa'nın Zabitanı ve Halka Karşı İrad Ettiği Nutuk, Sayı 970, 15 Mayıs 1911.

²⁴⁰ Selek, Sabahattin, İnönü'nün Hatıraları, İstanbul 1969, s. 89

²⁴¹ Ahmed İzzet Paşa, a.g.e, s.100

“İmam cevabının başlarında mağlubane bir dostluk ve anlaşmanın nefesine zor geleceğini ve bizden öncekilerin razı olunmayacak bazı halleriyle defalarca sözlerinde durmadıklarını söyleyip ima etmiş olmakla beraber, sonlarında din hizmetine hazır ve İslâm’a her ne surette olursa olsun zarar getirmekten kaçınıp çekindiği ve en önemlisi de İslâm’ın en büyük sultanının²⁴² müslümanlar üzerinde sahip olduğu hakları kabul ve tasdik ettiği yolundaki açıklamaları ile haberleşme ve uzlaşma kapısını açık bırakmış ve Kadı Ömerî ile Seyyid Kâsım’ın ifadeleri de anlaşma ümidini güçlendirip desteklemiştir.”²⁴³ ifadelerini kullanarak anlaşmaya imamın meylini belirtmiştir. Aslen Osmanlı Devleti’nin durumundan dolayı, Yemen’de daha kötü maceralara atılmadan durumları iyi iken imam ile bir anlaşma yapmak Ahmed İzzet Paşa’nın isteğiydi. Ancak merkezin Yemen hususundaki hatalar zinciri bu duruma engel oluyordu. Ahmed İzzet Paşa İmam Yahya ile anlaşma yollarını ararken San’a’daki İttihat ve Terakki Kulübü ile memur ve subayların yaptığı hatayı “San’a’daki İttihat ve Terakki kulübü ile ötedenberi yordakçısı olan memurlar ve Yemen ordusu subaylarının bazı şımarıklıkları zorba ve şiddetli tedbirlere taraftar olup, hatta San’a kuşatmasının kaldırılmasından birkaç gün sonra Yemen’de durumun düzeltilmesi için bütün seyyid ve fakihlerin toplanıp sürülmesi ve imha edilmelerinin lüzumundan söz eden bir küçük kitapçığı vilayet matbaasında basarak imdat kuvvetleri subaylarına el altından dağıtmaya kadar ileri gitmişlerdir. Gafiller idrak etmiyorlar ki, Yemenliler develerini ve diğer nakliye vasıtalarını bizim ulaşamayacağımız sarp dağ vadilerine kaçırsalar, açıktan ve cephanesizlikten ordudaki bütün Türk ırkının helak olacağı kesindi. Dolayısıyla bu durumu haber alır almaz imdat kuvvetleri kumandanlarının dikkatleri çekilmiş ve yerli askerler tarafından itaat ve bağlılığı ihlal eden en küçük bir hareketin çıkmasına sebep olanların silahla yola getirilecekleri bildirilip ima edildiği gibi, yanlış davranış ve hareketleri ile entrikacılar

²⁴² Zeydîye mezhebine göre İslâm halifesinin Resullah(S.A.V) ailesine, özellikle Fatımî seyyidlerine ait olması gerekir. Dolayısıyla Osmanlı Padişahlarına halife değil, sultan ünvanını verirler. Zeydîye başlığı altında bu durumu izah etmiştik.

²⁴³ Ahmed İzzet Paşa, a.g.e, s. 100-101

cesaret vermiş olan vali de, Asir hareketi vesilesi ile merkezden uzaklaştırılarak bu muhalefet kırılabilirdi” sözleri ile ifade ediyordu.²⁴⁴

a-) Daan Antlaşması Öncesi Durum

Yemen’deki hadiselerin sona ermesine ve asayişin sağlanmasına rağmen, Ahmed İzzet Paşa rahat değildi. Çünkü, Yemen’de bulunduğu süre içinde İstanbul’dan aldığı haberler Yemen’i çok iyi tanıyan ve sorunların çözüm yollarını bilen Ahmed İzzet Paşa’yı endişeye sevk ediyordu.²⁴⁵

İstanbul’daki eski Yemen mütehassıslarının, devletin bu kadar emekten sonra, uzlaşmaya gitmesini hoş karşılamıyordu. Eskiden beri Yemen’de yerleşmiş olan askeri ve sivil bir sınıf da buna taraftar değildi. Bu kimseler için, anlaşma ile yeni bir hal şekli düşünmek, aklın almayacağı hatalı bir yol idi.²⁴⁶

Trablusgarb Harbi çıkınca hükümet, Yemen konusunda ince eleyip sık dokumayı bırakmış ve İmam Yahya ile uğraşmaktan vazgeçmişti. Zaten hükümetin İmam ile uğraşmasına engel olmak isteyen Ahmed İzzet Paşa hükümete bir teklifte bulundu. Hükümetin önüne iki seçenek koyan Ahmed İzzet Paşa; ya kuvvet kullanmak ve çöldeki son köyüne kadar girilmek suretiyle İmam Yahya’yı mücadeleden vazgeçirecek ya da ciddi bir şekilde kendisi ile anlaşma zemini arayacaktı. Birinci seçeneğin tatbik edilmesi halinde, barışın ne kadar süreceğini ve devletle halk arasındaki düşmanlığın ne kadar artacağını tahmin etmek mümkün değildi.²⁴⁷

Tarih boyunca, Yemen konusunda ısrarcı olmanın birçok Türk evladının şehit olması ile sonuçlandığını bilen ve 1905 isyanının ağır

²⁴⁴ a.g.e.

²⁴⁵ Ayıışı, a.g.e., s. 42

²⁴⁶ Selek, a.g.e., s.101

²⁴⁷ Ayıışı, a.g.e.

sonuçlarını gören Osmanlı Devleti Yemen’de İmam Yahya ile sulhun gerçekleşmesine sıcak bakmaya başladı. Bu sulhu istemenin altında yukarıda da ifade ettiğimiz Trablusgarb Savaşı’nın da büyük etkisi vardır.

Osmanlı Devleti, Yemen’i, bir Türk mezarlığı olmaktan çıkarmak ve hakimiyet hakkı saklı kalmak şartı ile kendine has konumu olan, özel bir yönetim kurulmasını istiyordu. Bâbıali, İmam Yahya ile Ahmed İzzet Paşa arasındaki itilaf akdi için seçilecek kadılar hususunda, Yemen Kuva-yi Umumiye Kumandanı Ahmed İzzet Paşa’ya tam yetki verdi.²⁴⁸

Bâbıali’nin Ahmed İzzet Paşa’ya yetki vermesinden 9 gün önce Ahmed İzzet Paşa, 17 Temmuz 1911 tarihinde telgrafla hükümete konu hakkında bilgi verdi. İmam Yahya ile yapılacak itilafnamenin şartları hakkında Yemen Kuva-yi Umumiye Kumandanı Ahmed İzzet Paşa’nın telgrafı üzerine Bâbıali de bir telgrafla talimatlarını Ahmed İzzet Paşa’ya bildirdi. Ahmed İzzet Paşa antlaşmada İmam Yahya için “Zeydîlerin İmamı” veya “Yemen İmamı” gibi ifadelerin kullanılacağını bildirmiş, hükümet ise “Şeyhu’l-Meşâyih veya Seyyid ünvanı verilmesi konusunda Ahmed İzzet Paşa’ya mütâlaasını sormuştur.²⁴⁹

Anlaşmanın maddeleri ve şartları üzerinde, merkezle Ahmed İzzet Paşa arasında ayrılıklar oluşmuştur. Merkezin, Yemen’in kültürel yapısını bilmemesi ve devleti oldukça sıkıntıya sokan bazı anlamsız öneriler, Ahmed İzzet Paşa’yı güç durumda bırakmıştır. Ahmet İzzet Paşa: “Zimmîlere²⁵⁰ şeriat sınırları içerisinde muamele yapılacağına ilişkin maddenin, Ayan ve Mebusan meclislerinde tartışılması, bitmek bilmeyen haberleşmelere neden olmuştur. Halbuki Yemen dağlarında, zimmî adında Romalıların göçe zorladığı ve Keldanîler’in tasallutları zamanlarından beri göçen ve sığınan Yahudilerden başka kimse yoktu. Bunların ise asırlardan beri alıştıkları geçim ve idare tarzından kimseye şikayetleri bulunmaz iken, İstanbul’da yabancı

²⁴⁸ BOA, Meclis-i Vükelâ Mazbataları, D.N: 154, G.N: 100, 29.B.1329 (26.07.1911)

²⁴⁹ BAO, Meclis-i Vükelâ Mazbataları, D.N: 157, G.N: 46, 16.L.1329 (09.10.1911)

devletlere casusluk yapan birkaç alçağın zorluk çıkarmak için yaptıkları vaveylâlara fazla önem verilmekteydi” demekle merkezle arasındaki sorunların neler olduğu hakkında bilgiler veriyordu.²⁵¹

Osmanlı Devleti'nin Ahmed İzzet Paşa'ya antlaşma için tam yetki verdiği sıralarda Trablusgarb Harbi başlamış ve İtalyan donanması, Yemen kıyılarını abluka altına almıştı. Asir'de bulunan Seyyid İdrisî İtalyanlara bu esnada yardımcı olmuştu.²⁵² Bir taraftan Hudeyde'yi bombardıman eden İtalyanlar, diğer yandan da Seyyid İdrisî'nin kuvvetlerine silah ve cephane sevk ediyordu. Bu sevkiyatın engellenmesi konusunda Osmanlı Devletinin deniz gücü yetersiz kalıyordu.²⁵³

Ahmed İzzet Paşa 29 Şubat 1911 tarihinde şifreli bir telgrafla konu hakkında Osmanlı Devleti'ni uyarmış ve Yemen sahillerinin savunulması için, acilen beş gambota ihtiyaç olduğunu bildirmişti. Neticede mesele Harbiye Nezareti tarafından Bahriye Nezareti'ne bildirince, Kastamonu gambotunun bir hafta ve Meha gambotunun iki hafta sonra, bu maksatla harekete geçmesi kararlaştırılmıştır. Buna rağmen İtalyanlar ablukayı arttırarak, İdrisî kuvvetlerine seri ateşli 30-40 bin tüfek ile birkaç top verdiler. Diğer taraftan İmam Yahya'yı da yanlarına çekebilmek için, Aden yolu ile gizlice gönderdikleri, Yemen'in Hut ahalisinden Rasas vasıtasıyla kendilerine birçok vaatle bulundular. Fakat daha önce davranarak, anlaşma görüşmelerine başlayan Ahmed İzzet Paşa İmam Yahya'nın Osmanlı Devleti aleyhine dönmesine engel oldu.²⁵⁴

²⁵⁰ Müslüman olmayan uyruklar

²⁵¹ Ahmed İzzet Paşa, a.g.e, s.102

²⁵² Şıvgın, a.g.e., s.16

²⁵³ Ayışığı, a.g.e., s. 44

²⁵⁴ a.g.e.

b-) 1911 DAAN İTİLÂFNAMESİ

Yemen'deki durum Osmanlı Devleti aleyhine dönmen, Ahmed İzzet Paşa İmam Yahya ile antlaşmanın yapılmasını istiyordu. Bu arada yeni kabineyi kuran Sadrazam Küçük Said Paşa, Yemen meselesini layık olduğu şekilde anladığı ve bir an önce çözüme kavuşturulmasını istediği için, bir ay içerisinde antlaşma düzenledi.²⁵⁵ Hükümetin antlaşma yapması için Ahmed İzzet Paşa'ya tam yetki vermesi üzerine, karargah heyeti yanında olduğu halde, İmam Yahya ile görüşmek üzere, İmam'ın kontrolü altında, Şehare yakınlarındaki Daan²⁵⁶ isimli köye gitti. İmam Yahya da Şehare'den buraya geldi.²⁵⁷

Görüşmeler gayet dostâne geçti. Ahmed İzzet Paşa'nın Arapça konuşabilmesi, bu dostluk havasını daha da arttırdı. Sonuçta uzun süren müzakerelerden sonra 13 Ekim 1911 tarihinde Daan Antlaşması Ahmed İzzet Paşa ile İmam Yahya arasında imzalandı.²⁵⁸

c-) İTİLÂFNAME SURETİ²⁵⁹

1- İmam El Mütevekkil-ü Alallah-i Yahya bin Muhammed Hamidüddin Hazretleriyle Hükûmeti seniyye tarafından mezun Erkân-i harbiyye umumiyye resi ve Yemen kuva-yi umumiyyesi kumandanı Ahmed İzzet Paşa Hâzretleri arasında el'an Hükûmet'i seniyye'i Osmaniyyenin filen idaresi cari olan atezzikir cibali-i Yemen'in salah-i ahvali hakkında vechi âtî üzere itilâf edilecek ve merci-i âlisine tasdik olunacaktır. Mahali mezkûre :

²⁵⁵ Ahmed İzzet Paşa, a.g.e., s. 103

²⁵⁶ Bazı kaynaklarda Daan "Dean" diye geçmektedir.

²⁵⁷ Tanrıkut, a.g.e., s. 69

²⁵⁸ Ayışığı, a.g.e, s. 45

²⁵⁹ Tanrıkut, a.g.e, s. 70-71-72 (Bu itilâfname sureti, yazar tarafından San'a'daki vilayet matbaasında basılmış olan nüshadan alınmıştır.)

San'a sancağı ile havi olduğu San'a , Amran, Hacce, Kevkeban, kazaları ve sa'fan ile benimekatil'den maada Haraz Kazası ve Ânis, Zımar, Yerim ve Rida kazaları ve Taizz sancağında bir nahiyenin nısfı ve daha ziyadesi Zeydî olan mahallerdir.

2- Salifüzzikir bûldan sakinlerinden cemi mevad için mütehasımîn beyninde ahkâm-ı şeriy-ye ve mucib-i hudud esbabı irtikâb edenler hakkında hudud-ı şeriy-ye mezheb-i Zeydî üzere icra edilecektir. Hükâm İmam tarafından tayin ve tebdil olunacaktır. Bu Hükâmın tayinini İmam ba tahrirat Vilâyete iş'ar edecek ve Vilayet te İmamın iş'arından sonra vazifelerine mübaşeretleri teahhur etmemek şartıyla tastik-i memuriyetlerini Dersaadet'ten talep edecektir. Hükâm-ı şer'î tarafından ibtidaen ve mahkûm'ün aleyh kanı olmıyarak istinaf talep ettiği halde Hakim-i istinaf tarafından istinaf 'en sadır olacak bilumum ahkâmı Hükûmet-i seniyyece tenfiz edilecektir.

3- Mahkeme-i istinaftan tezallümen biri İmam Hazretlerine iştikâ ederse İmam Hükûmetten istilâm-i hakikat edecek ve mütezallimin sıhhat-i tezallümü tahakkuk eylerse muhakemesi iade edilecektir.

4- Mahkeme-i istinaf reisi ve azası İmam tarafından müntehap olmak üzere merkez-i Vilâyette teşekkül edecektir. Bunların tastik-i tayini Hükâmın tasdik-i tayini gibi olacaktır.

5- Ber minval-i muharrer teşekkül edecek olan mezkûr mahkeme-i istinaf kısas-ı şeriy-ye yani şeran idâm ile hükme müstehik bir şahs-ı kaatilin idâmına hüküm verirse Hâkim kaatilin afvini verese-i maktûlden tatelebe veya kaatilden diyet kabulü için irzaya sayedecek ve veres-i maktûl muvafakat etmezlerse mahkeme-i istinat Dersaadet'e arz-ı keyfiyyet ve talep-i veya kabul-i diyet için Hakim tarafından indelverese bezl-i machud olunmuş ise de affetmedikleri tasrih edilerek kısasın icrası için mezuniyet talep eyleyecektir. Mahkeme-i mezkûre takririnin irsali tarihinden irade-i seniyye sudurine kadar dört aydan ziyade geçmemesi meşruttur...

6- Hükâmâdan birinin tebdilini müstevcib sûi hali zuhurunda esbab-ı mucibe delâil-i şeriyyesiyle beraber Vilâyetten İmam'a ihbar olunacak ve İmam dahi o Hâkimi tabdil edecektir.

7- Cibal-i Yemen ahalisinden gayri Hanefiler arasında İmam-ı âzam ebi Hanife El Numan mezhebine göre ita-yi hüküm için hükümet kadılar nasbedecektir.

8- Bir Zeydî ile ehl-i cibalin gayri diğer mezahip-i islâmiyyeden biri arasında dava vukunda Zeydî ve Hanefî kuzatından mürekkeb mahkeme-i muhtalitaya müracaat edilecek ve itayi hükümde kadılar itilaf ettikleri halde müddei-i aleyhin mensüb olduğu mezhep kadısının hükmü muteber olacaktır.

9- Nevahi ve Kazalar kadıları işlerinde ve muhafaza-i nefislerinde ihzar-ı husumda istihdam etmek üzere itimad ettikleri kesandan muavinler ittihaz edeceklerdir. Nahiyelerde altı kazalarda üç kişiyi tecavüz etmemek üzere muavinler istihdam eyleyeceklerdir. Hükümet bunların maaşlarını mubaşir veya jandarma suretiyle tediye edecek ve bunlar gayrin kâfi görüldüğü halde mukteza-yi hale göre efrad-ı zabita ile muavenet eyliyecektir.

10- Efkav ve vesayanın velâyeti İmam'a aittir.

11- Hükümet ve mukarreratın tarihine kadar cibal-i mezkûre ahalisinden sadır olan bilcümle ceraimi ve bekayayı mukayyede affedecektir. Ceraimden maksat esnayı muharebatta ve teferruatında vukubulmuş ceraim-i siyasiyedir.

12- Hükümet cibal ahalisi hakkında olduğu gibi alelittlak Havlân, Nehm, Erhab'in bilcümle sevabık ve ceraim ve bekayasını ve memurîn-i hükûmete iras-ı nakise edecek her türlü halâtta ve emniyeti-i umumiyeyi muhil taarruzatta bulunmamak şartıyla on seneye kadar maktuıyyelerini affedecektir. Bunlardan bir fert veya cemaat tarafından şerait-i mezkûre hilâfında bulunacak olursa fiilinden

dolayı şeran müstahak olduğu vechile te'dib olunacaktır. Muhalifet bir belde veya bir cihet ahalisi tarafından bilittifak vuku bulur ve sabit olursa te'dib edilecekleri gibi fimabaad istihkak-ı afiv meziyyetinden sakıt olacaktırlar.

13- Cibal-i mezkûre ahalisinden hiç birinden tekâlif-i şeriyyeden başka bir şey alınmayacaktır. Aşar tahmin ile ve ağnam ile bakiyye-i en'am nısab-ı şerî ile alınacaktır.

14- Cabîlerin ve muhamminlerin zulmünden hükûmet veya İmamın tensibiyle tayin olunan Hâkime şikâyet veya suîistimalleri vukuunda evvelâ Hâkim tarafından ve Hükûmet-i mahalliyyenin en büyük muvazzafı canibinden tahkikat icra olunacak ve vechi şerî üzere ne sabit olursa Hâkim tarafından hüküm verilecek ve Hükûmet icra edecektir.

15- Gönlünün arzusıyla İmama bir şey vermek isteyene mani yoktur. Ya resen İmam Hazretlerine yahut Evkaf memurlarına veya İmamete mürtabit arazi ümenasına veya ahali tarafından müntahab meşayih, devlet veya hükâm vasıtalarıyla teslim eder.

16- İmamete mürtabit arazinin hasılatını İmam emniyet edeceği kesân vasıtalarıyla ahzedecek ve hükûmet aşar-i şeriyyesini alacaktır.

17- Ânis kazasına tâbi ve cebel-i şark, Ben-i Kuşeyb, Ben-i Esat, Elmenar, Ben-i Halid, Ben-i Suveyd üzlelerinden mürekkeb olan Cebel-i şark nahiyesi on sene müddetle cemi tekâliften affolunacaktır. Bu müddetin inkizasından sonra sair cibâl mahallâtı gibi âşar ve sair tekâlif-i şeriyyeyi hükûmete verecektir.

18- İmam San'a civarından yani Ben-i Haris, Ben-i Haşîş, Hemedan, Bilâd-i Bustan, Senhan, Bilâd-il Rus, Ben-i Behlûl nahiyelerinden ve kezalik Haraz ve ehl-i Amran'dan nezdinde bulunan rehaini itlak edecektir.

19- Hükûmetin ve imamın adamları ve sair nas Ticaret ve saire için iyab ve zihablarında emindir. Rahat-ı umumiyyeyi salib surette iktisab-i maişet arkasında dolaşanlardan biri itham edilirse derdest olunacak tahkik-i hali için Hâkimüşşera teslim edilecektir.

20- Bu itilâfnamenin imzasından sonra bir taraf hal-i hazırda diğer tarafın idaresinde bulunan mahallere teaddi etmiyecektir.

Bin üç yüz yirmi dokuz sene-i arabiyyesi Şevvalının yirmi yedinci ve bin üç yüz yirmi yedi sene-i rumiyesi Teşrin-i evvelinin yedinci günü yazılmıştır.²⁶⁰

İtilâfnamede ayrıca gizli olan maddeler de vardı. Bunlar;

1. Hükümet imama yılda 20.000 altın lira verecek.
2. İmam yabancı devletlerle münasebette bulunmayacak, onlarla muahede ve mukavele yapmayacak.
3. Yerli kabileler imama karşı ayaklanır ve İmam yardım isterse hükümet yardım edecek.
4. Müslüman olmayanlara karşı hükümet şeriata göre davranacak.
(Yemen'de)
5. Şeriata uymayanlar dolayısıyla İmamın sızlanmalarını hükümet göze alacak.²⁶¹

d-) DAAN ANTLAŞMASI'NIN SONUÇLARI

Antlaşmanın yapılmasından sonra İmam Yahya'ya bir ferman gönderilmiş ve imam bu fermanı , yanındaki baş mâbeyncisi Seyyid Ali Bin

²⁶⁰ Bu itilâfname sureti, San'a'da Vilâyet matbaasında basılmış olan nushadan alındı.

²⁶¹ Bayur, a.g.e, s. 47

İbrahim ve diğer ileri gelenler birlikte ayakta dinlemişlerdir.²⁶² İzmir mebusu Ubeydullah Efendi bu ferman ve İmam Yahya'ya hediye olarak verilecek bir adet murassa nişan-i Osmanî, bir adet murassa enfiye kutusu ve birkaç top ipekli kumaş vesair ile San'a'ya gelmiş ve Bâbıalî'nin emri ile Yemen vilayeti mektupçusu Abdülhak Hamdi Bey'i ve Mirlava Hüseyin Paşa'nın oğlu Şükrü Beyi alarak San'a'ya 120 km. uzaklıkta olan İmam Yahya'nın ikamet ettiği Sûde'ye gitmiş ve hediyelerle birlikte fermanı burada İmam Yahya'ya okumuştur.²⁶³ Sultan Beşinci Mehmed Reşad Han'ın 27 Şaban 1331 tarihli ferman sureti İmam tarafından saygı ile dinlenmiştir.²⁶⁴

Daan Antlaşması'nın Meclis-i Mebusan tarafından tasdik edilmesi ise iki sene sonra ancak gerçekleşebilmiştir. Bunun sebebi ise Trablusgarb ve

²⁶² Ayışığı, a.g.e., s. 45

²⁶³ Tanrıkut, a.g.e., s. 74

²⁶⁴ **Sultan Beşinci Mehmed Reşad Han'ın İmam Yahya'ya gönderdiği ferman sureti :**
Cenab-ı siyadetmeab-ı maâl-i intisab fer'i şeceri-i zekiyye razı asabe-i ulviyye ekrem-i sülâle-i Haşimiyye Esseyyid El İmam El Mütevekkilü El- Alallahi Yahya Bin Muhammed Yahya Hamidüddîn hafazakullahi teâlâ min âfâtissemavi ve'larzîn tevkii fefi-i hümayunun vasıl olacak malûm ola ki bi-tefvikihi teâlâ Hükümet-i İslâmiyemizin şan ve şerefine tezayüdü ve memalik-i mahruse-i şahanemizin her tarafında asar-ı adalet ve istiraahatın teşy, idi ve ihvan-ı dîni mübinin esbab-ı saadet ve selâmetinin te'yidi nuhbe-i âmâl-i husrevanemiz ve emanî hümayunumuzun hıttâ-i feyiznâk-i Yemen'de dahi tetmin-i husulü matlub ve mültezem-i mülûkânemiz olduğundan hıttâ-i Yemâniyyemizin cibâl kısmında bir vakitten beri mütevâlî ve beynelmüslimîn enva-i mazâr-ı müeddi olan ahvalin ref'i ve o havalide sâkin tebaa-i sadıkamızın da temin-i istirahat ve nefi için elyevm Harbiye Nazırımız âyandan iftiharü'l Eâli ve'l Eazım müstecmiü'l Meâli ve'l Mekârim Ahmed İzzet Paşa zad-e uluvvehu Yemen'deki kuvayi askeriyyemizin kumandanlığında bulunduğu sırada Müşarunileyh ile bilmüzakere kararlaştırmış olduğumuz mevadd nezd-i hümayunumuzda karîn-i tasvib olarak mevkii tatbika vaz'ı hususuna irade-i seniyye-i Padişahanemiz şeref müteallik buyrulmakla mevâd-dı mezkûrenin hüsn-i tatbikiyle ahali-i mahalliyyeyi sinîn-i vefireden beri ızrar eden şikâkın izalesi ve beynelmüslimîn teyid-i musâfât ve ittihad ile kulûb-i mü'minînin irâhası hususlarına canib-i mekârim- menakibinizden de kemâkân sarf-ı mesai ve ihtimam edilmesi matlub-ı maali-mashub-i şâhânemiz olduğunu tebyinen Divan-ı Hümayunumuzdan işbu ferman-ı âlişanım ısdar ve savb-ı siyadet-evbinize tesyar kılındı. Tahrîren fi'l Yevmis'sadis ve'l işrîn şehr-i şâbani'l muazzam li-senet-i ihda ve selâsun ve selâsemiye ve elf.

Balkan Savaşlarının çıkmasıdır.²⁶⁵ Antlaşma suretinin takdimi, Meclis-i Mebusan Başkanlığı'na 7 Aralık 1911'de verilmiş ancak İtilafname 17 Temmuz 1913 tarihinde meclis tarafından kabul edilmiştir.²⁶⁶

Yemen vilayetinin Cibali kısmında, Yemen kuva-yi Umumiye kumandanlığı ile İmam Yahya arasındaki anlaşmanın tasdik edildiği, bir ferman ile Ahmed İzzet Paşa'ya gönderilerek, tam anlamıyla Daan Antlaşması yürürlüğe girmiştir.²⁶⁷

İmam Yahya ile yapılan antlaşma, merkezi hükümetin geciktirmeleri yüzünden, galip bir vaziyette kapanabilecek iken, ihtiyaç ve zaruret hal ve suretinde olmuştur. Trablusgarb ve Balkan Savaşlarının çıktığı bir dönemde Osmanlı Devleti'ne hizmet edecek önemli bir kuvvet Yemen'de mahsur kalmıştır. Ahmed İzzet Paşa daha önce savaşın çıkmasından endişe ettiği için, antlaşmanın sonuçlanmasını beklemeden bazı taburları iadeye teşebbüs etmiştir. Hatta iki taburu yola çıkarmış fakat İtalya'nın savaşı ilanı üzerine taburların biri Sina Dağı'nda, diğeri ise Hudeyde'de mahsur kalmıştır.²⁶⁸

²⁶⁵ Tanrıkuş, a.g.e., s. 69

²⁶⁶ **İtilâfın tasdikine dair kanun**

Yemen'in cibali kısmının suret-i idaresi için ittihaz olunan mukarreratı musaddık kanun.

Madde-i münferide, Yemen'in cibali kısmının suret-i idaresi hakkında İmam Yahya ibni Muhammed Hamidüddin ile Yemen kuva-yi umumiyesi kumandanı ve Erkân-i harbiye reisi Ahmed İzzet Paşa arasında bilmüzakere ittihaz olunan mukarreratın mevkiî tatbika vaz'ı için hey'et-i vükelâya mezuniyet verilmiştir.

(Kuvve-i icariyyeye 2 sefer 1330 ve 9 Kânun-ısanî 1327 tarihinde tanzim ve muvakkaten mevkiî tatbika vaziedilen iş bu lâyiha-i kanuniyye 5 Temmuz 1330 tarihinde meclis-i umumîce kabul olunmuştur.)

Meclis-i âyan ve mebusanda kabul olunan iş bu lâyiha'nın kanuniyyetini ve kavanîn-i devlete ilâvesini irade eyledim. 7 Ramazan 1331 ve 17 Temmuz 1913 Muhammed Reşad

²⁶⁷ BOA, Meclis-i Vükelâ Mazbataları, D.N: 231, G.N: 216, 25.Ş.1331 (30 .07.1913)

²⁶⁸ Ahmed İzzet Paşa, a.g.e., s. 103

Osmanlı Devleti tarafından 1913 tarihinde onaylanan Daan Antlaşması, İmam Yahya'nın, Zeydî cemaatinin dünyevi ve ruhani lideri olarak tanınmasına neden olmuştur. Şeriat, Zeydî bölgelerinde resmen ceza yasası olarak ilan edildi. Her ne kadar Osmanlı Devleti'ne tabiiyetini gösterse de İmam'a, yargıçların seçilmesi, yöneticilerin görevlendirilmesi ve vergilerin toplanması hakkında geniş yetkiler verildi.²⁶⁹

İmam Yahya'nın anlaşmayı zafer olarak kabul ettiği açıktır. Zaferin yankısı, Burry²⁷⁰ tarafından anlatılırken, "Azametli kuleler boyunca Arap kentinin bir ucundan öbür ucuna gazyağı ile ıslatılmış paçavraların ışıkları parıldıyordu" ifadelerini kullanır.²⁷¹

Hakimlerin İmam tarafından seçilmesi ve devlet tarafından tayini ile, resmi kadı mektuplarının verilmesi maddesine rağmen, mevcut hakimlerden hiçbirinin görevden uzaklaştırılmamış ve değiştirilmemiş olmasına bakarsak, Daan Antlaşması'nın düşünülen sakıncaları içermediğini görebiliriz. Ancak anlaşmanın yapılmasından sonra imamın görevlendirdiği bazı şer'iyye hakimleri kendilerine vali sıfatı vermek istemişlerdir. Aynı tarihlerde Osmanlı Devleti, Trablusgarp'ta İtalya, Yemen'de ise İdrisi sorunu ile uğraştığı için, bunun gibi haddi aşan isteklere engel olamamıştır. Bu da antlaşmanın yersiz haberleşmelerle geciktirilmesinden doğan mahzurlarındandır.²⁷²

San'a'da bir istînaf mahkemesi kurulmak suretiyle, mahkeme dereceleri meydana getirilmiş, yerli ahali ile memurlar ve Osmanlı misafirleri

²⁶⁹ Schulze, a.g.e, s. 164

²⁷⁰ Burry, Wyman, şark mektebinde tahsilini yapmış, Arabistan'da çok seneler kalmış, Aden'de 7 sene geçirmiş, Fransızca-konuşmayı bilen bir ajandı

²⁷¹ a.g.e., s. 165

²⁷² Ahmed İzzet Paşa, a.g.e., s.104

arasında meydana gelebilecek davaların görülmesi için, başkan ve üyeler İstanbul'dan seçilip gönderilmiştir.²⁷³

Yemen'de, huzur ve güven ortamının yeniden inşası hususunda, Ahmet İzzet Paşa'nın çalışmaları her türlü takdire şayandır. Uygulamaya konan ıslahatların, ahalinin örf ve adetlerine, uygun hale getirilmesi konusunda oldukça titiz davranmıştır. Haksız işleri ile halkın infialine sebep olan iktidarsız ve zorba memurlar azledilerek, yerlerine meşrûti hükümete sadık, çalışkan, yerli halktan kimseler tayin edilmiştir.²⁷⁴

Ayrıca, İmam Yayha tarafından çeşitli tarihlerde esir edilerek Şehare zindanlarına konan ve perişan bir halde bulunan Osmanlı esirlerinin, antlaşmaya müteakip tahliye edilmeleri temin edilmiştir.

Anlaşmanın manevi, insani ve maddi faydaları çok olmuştur. İtalya Savaşı'nda, Yemen'de bulunan Osmanlı askerleri, memurları, tüccar ve göçmenlerinin bu anlaşma sayesinde mutlak bir ölümden kurtuldukları önemli bir hakikattir.

Anlaşmanın yeteri kadar iyi kullanılmadığı görüşünde olan Ahmed İzzet Paşa bu konuda: "Bu anlaşma sayesinde sağlam bir idare ile gelecekte Yemen'de büyük istifadeler sağlanabilirdi. Mesela daimi surette İstanbul ve çevresinde bir fırka Yemenli asker bulundurulması için İmam'ın muvaffakati alınmıştı. Yalnız erlere beşer mecdiye tahsis olunacak, fakat bunun sadece biri kendilerine verilecek, diğer dördü toplanıp dönüşlerinde bir sermaye teşkil etmek üzere topluca teslim edilecekti. Yemen ahalisinin sürat ve dayanıklılığından dolayı, çok kıymetli iki süvari kolordusuna eş sayılabilir. Yemen gençleri en engebeli arazide bile devamlı olarak günde 60-70 km. yol alabilirler. Nakliye vasıtalarına da gerek duymazlar. Çünkü iki kilo unla

²⁷³ a.g.e.

²⁷⁴ Ayışığı, a.g.e., s. 47

günlerce ölmeden yaşayabilirler. Böyle bir kuvvetten keşiflerde, kuşatma takip ve manevralarda süvariden daha fazla hizmet beklenir.

Yemen'in verimliliği akıllara hayret verecek bir haldedir. Demir madenleri olduğu gibi, kömür ve diğer madenleri ile Fersan'da gaz yatakları vardır. Böyle bir memlekette güvenlik sağlandığı takdirde neler yapılmaz!" diyerek Osmanlı Devleti'nin Yemen'den yeteri derecede istifade etmediğini vurgulamıştır.²⁷⁵

Anlaşmaya ilişkin olarak devrin önemli gazetelerinden Tanin'de "Kuvvetle ümit olunur ki, bu ıslahatın fayda ve iyiliklerini derk eden en cengaver bedevi kabilelerinin bile teşvikât-ı ecnebiyeye asla alet olmayarak, anavatana başkaldırıp isyan etmeyeceklerdir." denilmekteydi.²⁷⁶

Gerçekten de gazetenin ifadeleri doğru çıkmış Osmanlı Devleti'ne Yemen'deki İmam Yahya Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar bağlı kalmıştır. Yalnız İmam'ın değil tüm Yemen'in evvelden beri Osmanlı Devleti'ne isyanını düşünürsek, kuvvetimiz yerinde iken yapılan anlaşmanın faydaları daha iyi anlaşılacaktır.²⁷⁷

Yemen bu anlaşma ile Şafii ve Zeydî bölgeleri olarak fiilen bölündü. İmam ülkenin büyük parçasının meşru yöneticisi olarak kabul edildi. Daan antlaşması Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra iktidarın İmam Yayha tarafından kullanılmasının koşullarını hazırladı. Daan antlaşması ile Yemen'de özerk bir yönetim kurulmuş oldu.²⁷⁸

²⁷⁵ Ahmed İzzet Paşa, a.g.e., s.104

²⁷⁶ Tanin, 23 Eylül 1911, s. 1100

²⁷⁷ Ehiloğlu, a.g.e., s. 135

²⁷⁸ Schulze, a.g.e., s. 165

Özet olarak denilebilir ki: İmam Yahya hükümetle uzun çarpışmalara girdikten sonra, kendisine özel haklar verilmiş, hatta, Yemen’de kendi etkisini, hükümetinkinden çok üstün kılmıştır.²⁷⁹

Daan Antlaşması’nın en önemli sonuçlarından birisi de Asir bölgesinde isyan eden Seyyid İdrisî’nin bertaraf edilmesidir.

e-) Seyyid İdrisî’i Sorununun Geçici Olarak Çözülmesi

Anlaşmanın yapılması ile Ahmed İzzet Paşa Seyyid İdrisî’ye karşı bir ittifak yapmaya muvaffak olmuştur. Daha önce bahsettiğimiz gibi Trablusgarb Harbi sırasında, İtalya, Yemen sahilini abluka altına alarak, para ve silah yardımıyla, İdrisî isyanını alevlendirmek istemişse de, Ahmed İzzet Paşa’nın dirayetli tutumu ve etkin tedbirleri sayesinde İtalya’nın, İmam Yahya nezdindeki teşebbüsleri sonuçsuz kalmıştır.²⁸⁰

Ahmed İzzet Paşa kitabında İtalyanların bu teşebbüsünü şu sözlerle ifade eder : “Anlaşmanın ardından (Daan), Hâşed’in Hûs²⁸¹ kasabasından olup, Mısır’daki İtalya genel konsolosluğunda memur bulunan Resas adında birisi, dolaşık yollardan İmam’ın yanına giderek İdrisî ile anlaşıp bizi Yemen’den kovmak ve memleketi aralarında paylaşmalarını ve bunun için İmam’a 30 milyon frank ile istediği kadar silah vereceğini, buna karşılık İtalya’nın bir şey beklemeyip yalnız ticaretlerine ve maden arama ve çıkarmalarına izin verilmesini teklif eder. Tabii İmam Yahya, bu teklifi geri çevirir ve herifi öylesine tehdit eder ki, hain, Hûs kasabasına kaçmaya ve sığınmaya mecbur olur.²⁸² Fakat İdrisî’ye İtalyanlar tarafından 50 bine yakın

²⁷⁹ Bayur, a.g.e., s. 47

²⁸⁰ Ayışığı, a.g.e., s. 45

²⁸¹ Yemen Türküsünde “Burası Muştur” ifadesinde Muş diye geçen yer olduğu rivayet edilir. Arazisi yokuş tepelik bir yerdir.

²⁸² Hûs, eski imamların kabileleri olduğu için, halk arasında mukaddes ve saldırılardan korunmuş kabul edildiğinden, buraya sığınanlar zorla alınamazlar.

mükerrer ateşli tüfek, 5-6 top ve hesapsız para gönderilmiştir. Bütün İtalya Savaşı esnasında, bu habis, sözle, kalemle, ve kılıçla bizimle uğraşıp mücadele etmiştir.”²⁸³

Yemen’de isyan eden Şeyh İdrisî, etrafındaki Arapları himayesi altına alarak onlarla bir anlaşma yaptığı gibi, sahilde bulunan Arapları ise, muhızır evraklar göndererek tahrik etmiş ve bu konuda Ahmed İzzet Paşa’nın gerekli tedbirleri alması istenmiştir.²⁸⁴ Ahmed İzzet Paşa da İmam ile anlaşmak suretiyle Cebel’deki askerlerin büyük bir kısmını, İtalyanlar’ın tahrikine karşı sahile, İdrisî’ye karşı ise Hucur ve Tihame’de bulunan Vazan taraflarına sevk etmiştir. Tihame’de ileri gelen Seyyidlerden Seyyid Abdülbarî, Seyyid Hüseyin Ebdel, Seyyid Ahmed El-Bahr ve Va’fan Şeyhü’l Meşâyih Seyyid Hâdi Bey’in, Osmanlı Devleti yanında yer almaları sayesinde, Yemen Tihamesi kabilelerinin, isyan etmelerine güçlükle engel olunmuştur.

Ahmed İzzet Paşa kitabında, İdrisî’nin bertaraf edilmesini ve karşılaşılan zorlukları şu sözleri ile ifade etmiştir: “İdrisî’nin Mısır’da öğrendiği bazı hokkabazlıkları göstermesi, elektrik ve fosfor yardımıyla bir çok cahili kerametine inandırmakta, İtalyanlardan aldığı parayla da akli erenleri doyurarak propagandasına hız vermekte idi. Böylece, etkisini San’a civarlarına kadar ulaştırmıştır. İmam ise, her ne kadar bize dostluk gösteriyorsa da, hıyanetine dair kesin ve fiili deliller görmeden, eski müttefiğine karşı düşmanlık yapmaktan kaçınarak tarafsız kalmaktaydı. İmamın yakınlarından olup, İdrisî tarafından doyurulan bazı kimselerin bunda âmil olduğu bilindiğinden tarafımızdan diğer namuslu kişiler, bu cümleden olarak dini ve ahlaki üstünlüğü ile tanınan Ebû Nîbe adındaki Seyfû’l İslâm İdrisî’nin hıyanetine ikna ve nihayet İmam ve İdrisî’nin izni ve bilgisi olmadan sınırdaki öncüler arasında bir çarpışma başlatılmış ve tabii her iki taraftan her birisinin sorumluluğu diğerine atmasıyla sonuçta fiili düşmanlık ortaya çıkmış

²⁸³ Ahmed İzzet Paşa, a.g.e., s. 105

²⁸⁴ BOA, Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi, D.N: 737, G.N: 28, 18.Ş.1329(13.08.1911)

olduğundan bu sayede İdrisî'nin Yemen'deki propagandasının etkileri giderilebilmiştir.”²⁸⁵

İtalya'nın savaş ilanı üzerine Cizan'da bulunan Mehmed Ali Paşa kuvvetlerinin durumu, tehlikeli bir hal almıştır. Çünkü karşısında İdrisî kuvvetleri ve arkasında da İtalya donanması tarafından, her zaman tehdit altında tutulabilen deniz bulunuyordu. İdrisî'ye karşı bir taraftan İmam Yayha'nın diğer taraftan ise Emir Hüseyin'in desteğini alan Osmanlı Devleti İdrisî'nin nüfuzunu kırmayı başarmıştır.²⁸⁶

Osmanlı Devleti İdrisî'nin İtalya dışındaki desteklerini kırmıştır. Aksi takdirde İtalyan silah ve paraları ile güç kazanan İdrisî'nin bütün Yemen'i aleyhimize ayaklandırarak, anavatana her türlü ulaşımın kesik olduğu bir dönemde, Yemen'deki Türkler'e türlü belalar açabilirdi.²⁸⁷ İtalyanların silah ve para yardımı karşılığında Şeyh İdrisî, Osmanlılar'ın toplantı yerlerini İtalyanlar'a ihbar ediyordu.²⁸⁸

Daan Antlaşması sayesinde, İdrisî gibi birinin tehlikesini bertaraf etmeyi, Ahmed İzzet Paşa başarmıştır. Seyyid İdrisî, İmam Yahya gibi mezhep ve yerli özgürlüğü için çalışan biri olmaktan çok, para ve her türlü yardım karşılığında her hangi bir büyük devlete alet olacak biriydi.²⁸⁹ Zaten daha önce de bahsettiğimiz Cizan Felaketi'nin sorumlusu da İdrisî idi.

İdrisî meselesini, Daan'dan sonra yaptığı ittifaklarla çözen Osmanlı Devleti, İtalyan ablukasının etkilerini de, bir taraftan Lühec Emiri'nin²⁹⁰

²⁸⁵ Ahmed İzzet Paşa, a.g.e, s. 105

²⁸⁶ a.g.e., s.105-106

²⁸⁷ a.g.e

²⁸⁸ Şıvgın, a.g.e., s 102

²⁸⁹ Bayur, a.g.e, s. 45

²⁹⁰ Lühec Emirliği Yemen'in güneyinde ve İngiliz korumasında bir yerd. Bu emirlik İmam Yahya'ya mütemâyil olduğundan, İmam Yahya ile Osmanlı Devleti'nin arasının kötü olduğu

dindarca yardımı ve diğer yandan, öteden beri devlete karşı isyankar olduğu halde, bu kez gönülleri kazanılan Zerânîk²⁹¹ kabilesinin gayret ve hizmeti neticesinde, Aden'den karayolu ve denizden de doğrudan akçe ve erzak göndererek, oldukça hafifletmiş ve yumuşatılabilmektedir.²⁹²

İtalyanlarla imzalanan Uşi Antlaşması, İdrisî'nin affına sebep olmuştur. Trablusgarb Savaşı sırasında, Osmanlı Devleti'ne karşı, İtalyanlar'ın ajanlığını yapan İdrisî için, Uşi Antlaşmasına genel bir madde konulmuştur.²⁹³ Bu madde Uşi Antlaşması'nın 4. Maddesidir.

4. Madde de; "Her iki hükümet tam ve mutlak bir aff-ı umumi bahşetmeyi taahhüd ederler. İtalya Hükümeti Trablusgarb ve Bingazi ahalisini hükümet-i seniye de taht-ı hakimiyeti Osmaniye'de bulunup da muhasemata iştirak eden veya muhasemat sebebiyle celb-i töhmet eden Cezair-i Bahr-i Sefid sekenesine ceraim-i adiyeye müstesna olmak üzere af-ı umumi ilan edeceklerdir. Binaenaleyh hangi sınıf ve tabakadan olursa olsun, hiç kimse muhasemat esnasında icra ettiği hareket-ı askeriye veya siyasiyeden yahut izhar eylediği efkâr ve siyasiyeden dolayı ne şahsa ve emvali takip ve tâzip ve hukuku haleldar edilmeyecektir. Bu sebeplerle mevkuf veya menfi bulunan kimseler derhal serbest bırakılacaktır." ²⁹⁴ denilmekte idi. İdrisi affedildikten sonra, Sabiya'da oturmasına da müsaade edilmiştir. ²⁹⁵

zamanlarda bu emirlikle hiçbir ilişki kurulmamış ancak Daan antlaşmasından sonra Osmanlı Devleti'ne yardım ve kolaylıklar sağlamışlardır. Bu durum da Daan antlaşmasının bir sonucudur.

²⁹¹ Zerânîk kabilesi Hudeyde'nin güneyinde 50 km kadar bir sahile sahip ve içe doğru 30-40 km kadar geniş bir arazi parçasını kaplayan tarih boyu Osmanlı'ya isyan eden bir kabile idi. Çok iyi gemi yapabilmekteydiler.

²⁹² Ahmed İzzet Paşa, a.g.e., s. 106

²⁹³ Şıvgın, a.g.e., s. 102

²⁹⁴ a.g.e., s. 143-144

²⁹⁵ Ahmed İzzet Paşa, a.g.e., s. 106

Ancak, İmam Yahya ile, Daan Antlaşmasının ardından Yemen'in Osmanlı Devleti'nden çıkışına kadar geçen sürede herhangi bir sorun yaşanmaz iken, İdrisî, Birinci Dünya Savaşı sırasında da, Yemen'de Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmıştır.

7-) AHMED İZZET PAŞA'NIN YEMEN'DEN AYRILIŞI

Balkan Harbi'nin en kısa zamanda patlak vereceğine ihtimal veren Ahmed İzzet Paşa, İmam Yahya ile anlaşmayı takiben anavatana dönmeyi düşündü. Fakat bir taraftan abluka, diğer taraftan da İdrisî'nin hareketi önemli bir tehlike arzettiğinden, dönüşünü ertelemek zorunda kalmıştır. Nihayet İdrisî meselesi çözülünce İstanbul'a dönmek istedi. Trablusgarb Savaşı'nda faal bir görev almayan Ahmed İzzet Paşa, muhtemel bir harpte görev almak istiyordu. Bu nedenle ilk başta İstanbul'a çağrılmayan Ahmed İzzet Paşa'nın, Balkan Savaşı'nın patlak vermesi ile birlikte Gazi Ahmed Muhtar Paşa tarafından İstanbul'a dönmesi istendi.²⁹⁶

Ahmet İzzet Paşa, kendisini niçin o dönem Harbiye Nazırı olan Nazım Paşa'nın değil de, Sadrazam'ın çağırttığını şu sözleri ile ifade etmiştir: Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın seferberliği haber veren telgrafına cevaben, bunun savaş ilânına müncer olmaması temennilerimi, başarısına duacı olduğumu ve hangi görevde istenilirse öyle kullanılmak üzere dönmeme izin verilmesini istemiştim. Barışçı temennilerimi, savaşçı yaradılışıma uygun bulmayan bu zat, buna cevap vermediği gibi, savaş ilânının vukuunu, maiyetimdeki 14. Kolordu Kumandanlığı'na bildirmiştir. Fakat Sadrazam Ahmed Muhtar Paşa hemen dönmemi, kendi başına aldığı kararlar emretmekle birlikte, Yemen sahillerine posta gemileri gidip gelmeye başlamış olduğundan nakliye vasıtasını da bizzat hazırlamıştı.²⁹⁷

²⁹⁶ Ayışığı, a.g.e., s. 46

²⁹⁷ Ahmed İzzet Paşa, a.g.e., s. 107

Ahmed İzzet Paşa hemen hazırlıklara başladı. Buna göre Akabe-Suriye yolu ile cepheye katılacaktı. Fakat deniz yolu kapalı olduğu için, hükümet Mısır'dan bir yat temin etti ve bu yat Yemen sahilindeki Hudeyde'ye yakın bir yere getirildi. Ahmed İzzet Paşa'nın, Yemen'den ayrılmasının duyulması sakıncalı olabileceğinden, Paşa'yı sadece karargah subayları uğurladı. Böylece Yemen'deki iki yıllık macerası da son bulmuş oluyordu.²⁹⁸ Ahmed İzzet Paşa'ya Yemen'deki büyük hizmetlerinden dolayı, Erkân-ı Harbiye Umumiye Reisliğine ilaveten Meclis-i Ayan üyeliği verildi.²⁹⁹

Ahmed İzzet Paşa'nın Yemen'den ayrılması ile birlikte Yemen büyük bir komutandan mahrum kaldı. Ancak, Ahmet İzzet Paşa, uzun yıllardır devletin çözemediği, İmam Yahya sorununu çözmüş olarak Yemen'den ayrılmıştır.

Bundan sonra, Yemen'in Osmanlı Devleti'nden ayrılışına kadar geçen süre içerisinde görev yapacak olan, Mahmud Nedim Bey, Yemen valiliğine tayin edilmiştir.³⁰⁰

²⁹⁸ Ayışığı, a.g.e., s. 47

²⁹⁹ a.g.e.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1-) BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA YEMEN

13 Ekim 1911 tarihli Daan Antlaşması ile Yemen’de İmam Yahya ile sorunlar giderilmiş, ancak İmam’a geniş yetkiler verilmişti. İmam bu anlaşma ile ülkenin meşru yöneticisi konumuna gelmişti.³⁰¹

Daan Antlaşması’nı takip eden yıllarda, İngilizlerle ilişkisi iyiden iyiye açık ve yakın hale gelen İdrisî ile merkezi hükümetin mücadelesi devam etmiş, İngiltere ve Seyyid İdrisî’nin işbirliği 1.Dünya Savaşı esnasında artarak sürmüştür. Buna mukabil, San’a ve civarına hakim olan İmam Yahya, Birinci Dünya Savaşı bitene kadar, Osmanlı Devleti’ne karşı bir isyana kalkışmadığı gibi, savaş sırasında da San’a’daki 7. Ordu birliklerinin, gerek İngilizlerin Aden üssüne karşı, gerekse Asir’deki İdrisî cephesine karşı giriştiği hareketi, hem lojistik yönden hem de, emrindeki kabile kuvvetleri ile desteklemiştir.³⁰²

3 Kasım 1914’de Rusya, 5 Kasım’da Fransa ve İngiltere Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmiştir. 11 Kasım 1914 tarihinde de Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı’na girmiştir. Padişah 5. Mehmed Reşad, savaş ilanından 3 gün sonra, 14 Kasım 1914’de “Cihad-ı Ekber” ilan etmiştir.³⁰³

Osmanlı Devleti’nin Savaşa girmesinden bir gün sonra, yani 4 Kasım 1914’de, İngilizlere karşı Yemen- Asir Cephesi açıldı. 1914 seferberliği sırasında, Yemen’de 7. Kolordu (39 ve 40. Tümenler), Asir’de de bağımsız 21. Tümen vardı. Bu kıtaların bulundukları yerler kaynak bakımından kısır

³⁰⁰ BOA, Meclis-i Vükâla Mazbataları, D.N: 173, G.N: 33, 23.S.1331 (31.01.1913)

³⁰¹ Schulze, a.g.e, s. 165

³⁰² Seyhun, Mehmet Arif, Yemen Savaş Anıları, Genel Kurmay ATASE Askeri Tarih Bülteni, Sayı 42, Ankara 1997, s. 3

³⁰³ Yalçın, Durmuş (ve diğerleri)., Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ankara 2000, s. 81

olduğundan, para ve bir kısım önemli iaşe maddeleri ile donanım İstanbul'dan gönderilmekteydi.³⁰⁴

Diğer taraftan, Yemen ve Asir kuvvetleri, Ağustos 1914 başında ilan edilen genel seferberlikte ayrı tutulmuş ve barış durumu sürdürülmek istenmişse de, Osmanlı Devletinin, Birinci Dünya Savaşı'na girmesinden bir gün sonra, 4 Kasım 1914 yılında, İngilizler'in Hudeyde Limanında, gaz yüklü iki mavnayı yakması ve oradaki İngiliz konsolosluğunun davranışları üzerine, bu bölgede de harp hali başlamıştı. 7. Kolordu, 7 kasım 1914'te seferberliğini ilan ederek, her türlü ihtiyaçlarını ikmale başlamıştı.³⁰⁵

Kolordunun planı, Asir Emiri İdrisi'ye karşı savunma, güneyden İngilizler'e taarruz idi. Bu plana göre Kolordu, Aden'e taarruz için, 39. Tümen Komutanlığının harekate hazırlanmasını emretmişti.³⁰⁶

İngilizlerin bölgedeki amacı ise; Yemen- Asir tali cephesinde, Osmanlılar'ın karşısında, Arap Yarımadası'na egemen olmak isteyen ve o sıralar isyan halinde bulunan kabileleri kışkırtmak ve donanma yardımıyla gerçekleştirecekleri vur-kaç hareketleri ile, sahilde baskı kurmaktır. Kısacası, bölgede görevli Türk askeri gücünü yıldırma ve yarımadanın kıyı kesimlerindeki halka gözdağı verebilmektir.³⁰⁷

Bölgede, Asir cephesinde tali bir birim olarak 121. ve 122. Piyade Alaylarını bünyesinde toplayan Albay Muhittin kumandasındaki 21. Tümen komutanlığı bulunuyordu. Yemen cephesinde ise, Ahmed Tevfik Paşa kumandasındaki 7. Kolordu Komutanlığı görevliydi. Bu ordu Taiz ve Tihame esaslı olmak üzere iki hareket bölgesi için ayrılmış, sırasıyla Albay Ali Sait

³⁰⁴ Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, Sina- Filistin Cephesi, Harbin Başlangıcından İkinci Gazze Muharebeleri Sonuna Kadar, 4. Cilt 1. Kısım, Ankara 1979, s. 245

³⁰⁵ a.g.e., s. 246

³⁰⁶ a.g.e

³⁰⁷ Öke, a.g.e., s. 21

kumandasındaki 39. Tümen ile, ilkin Albay Hüseyin Ragıp, savaş sonlarına doğru ise, Galip Bey kumandasındaki 40 tümen komutanlıklarına dağıtılmış 115, 116, 117, 118, 119 ve 120. Alaylar ile onlara yardımcı mahiyetteki mahalli kuvvetlerden oluşuyordu. Fakat savaş esnasında bu birliklerde zaman zaman değişmeler meydana gelmiştir.³⁰⁸

1914 Kasım'ında, İngilizler başarısız bir Mendep Boğazı çıkarması gerçekleştirmişlerdir. Bundaki amaç başta da söylediğimiz gibi Türk askerini yıldırma ve halka gözdağı vermektir. Buna karşılık Osmanlı Devleti, seferberliğin ilan edilmesiyle birlikte, kuvvetlerini Taiz bölgesinde toplamıştır. İmam Yahya Aden üzerinden, İngilizler'in Yemen'e ve dolayısıyla hakimiyet bölgesine saldırabileceğini düşündüğünden, İngilizler'e karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştır.³⁰⁹

İmam Yahya'nın İngilizlere karşı Osmanlıların yanında yer almasının diğer bir nedeni de, Ahmed İzzet Paşa ile yaptığı 1911 antlaşmasıdır. Bu antlaşma ile, Yemen'de çok geniş yetkiler elde eden imam, kısmi bir özerklik kazanmıştı. İngilizlerin, bu yetkileri sınırlayacağı düşüncesi ile, Osmanlı Devletinin yanında yer almıştır. Ancak, Aden yönündeki bir Türk askeri hareket projesini de, Arapları birbirine düşürebileceği kaygısıyla doğru bulmuyordu.³¹⁰

Birinci Dünya Savaşı sırasında İngilizler Şeyh İdrisî ile anlaşmış ve İdrisî'ye bağımsızlık vaadinde bulunmuşlardı. Bu yüzden Yemen'de Cihan Harbi boyunca Osmanlı Devleti'ni İdrisî çok uğraştırmıştır. 1915 Mayıs'ında Ali Said Bey Lahic'i ele geçirerek İngilizler'i Aden'de sıkıştırmıştır. Bunun üzerine İngiltere Süveyş ve Basra'dan takviye kuvvetler getirmiştir. Çünkü bu cephede Aden, İngilizler'in hareket noktasıydı. Ali Said 40 ay boyunca Aden'i

³⁰⁸ Görgülü, İsmet, On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922: Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Harbi, Ankara 1993, s.186

³⁰⁹ Öke, a.g.e, s. 22

³¹⁰ Ehiloğlu, a.g.e., s. 134

kuşatmada tuttu. Bu başarı haberleri, Arap kabileleri yanına çekmeye çalışan İngilizler'in planını bozmuş ve bu kabileler Osmanlı saflarında yer almışlardır.³¹¹

İngilizler tarafından, Osmanlı aleyhinde yapılan tüm propagandalara rağmen bölgede durum değişmemiş, sadece Asir Şeyhi İdrisî İngilizlerin yanında yer almıştır. 1916, çeşitli sınır tacizleri ile geçmiş, 1917'de ise İngilizler Hudeyde'ye bir çıkarma yapmayı deneseler de bunda başarılı olamamışlardır. İdrisî de Osmanlı Devleti'ne karşı mücadelesinde başarılı olamamıştır.³¹²

Seyyid İdrisî, Birinci Dünya Savaşı boyunca Osmanlı Devleti'ni uğraştırmış, İngilizler tarafından satın alınmış biriydi.³¹³ Son Tehame komutanlarından Galip DENİZ, İdrisî üzerine yapılan bir harekatı ve bu harekat sonucunda İdrisî'nin nasıl bertaraf edildiğini şu sözlerle anlatmıştır. "Vaizat-Luheyte Harekatı adını verdiğimiz Tehame'deki son 1334 savaşların birinde muhtelif cephelerden topladığımız ancak 400 kişilik bir kuvvetle bütün Yemen'in mukadderatına mal olacak mühim bir durumu başarı ile değiştirmek istiyordum. Mümkün olan ihtiyati tedbirleri alarak muhtelif Şam³¹⁴ kabilelerinden toplanıp, reislerinin birlikte idare ettikleri, 3000'den fazla bir asi kuvvetimizin bizleri imha için tümen karargahının 7 km. gerisine kadar sokulup toplandıkları, Mor denilen 600 yıllık tarihi bir köyün, iç ve dışında harekete hazırlandıkları bir anda üç koldan can havliyle saldırdık.

Kabile reislerinin bu köyde kale gibi kalın tuğla ve taş duvarlı yüksek burç denilen binalarda barındıklarını ve asi kuvvetlerini orada idare ettiklerini biliyorduk. Bu binaları top ateşiyle yıkmak istedikse de iki mantelli ve dört adi

³¹¹ Kocabaş, Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar, s. 194-195

³¹² Seyhun, a.g.e., s. 12-17

³¹³ Bayur, a.g.e., s. 45

³¹⁴ Şam: Asir'de bir bölgenin adı

dağ topu mermilerimiz binaların bir tarafından giriyor, duvarlarını delik deşik ettikleri halde yıkılmıyor, asilerin mukavemeti devam ediyordu.

Bunun üzerine elimizdeki bir tek 7,5'luk havan topunu, üstümüze yağın kurşun yağmuruna rağmen, oradaki kesifçe fundalıklardan, bilistifade burcun 150 metre yakınına kadar sürerek ateşe başladık. Tepeden inen trotilli mermiler binanın çatısını asilerin başlarına yıkarak toz duman içinde kaldılar. Bir taraftan da köye ateş verildiğinden sabahtan akşamın karanlığına kadar süren bu kanlı boğuşmada çok telefata vermiş olan asiler nihayet karargahlarının tepelerine yıkıldığını görünce sağ kalabilenleri kaçırmaya başladılar ve ateşlerle takip edilerek imha edildiler. Bu saldırış bize biri subay olmak üzere, 42 şehide ve yine biri subay olmak üzere, 75 yaralıya malolmuştu.

Savaş bittikten sonra ertesi günü köye girdiğimde, asileri idare eden kabile reislerinin cesetlerini birbirlerine bağlanmış ve her biri sıcağından parıl parıl davullar gibi şişmiş olarak yerlerde yatıyor buldum. O zaman öğrendik ki bunlar ölünceye kadar savaşacaklarına, yerlerinden kıpırdamayacaklarına, birbirlerinden ayrılmayacaklarına and içmişler ve her hangi birisinin kaçmasına meydan kalmamak için de birbirlerini iplerle sımsıkı bağlamışlardır.

Bu manzarayı görünce derhal Cizan facia ve felaketi gözümün önünde canlandı.³¹⁵ Çünkü bu reislerle şeyhlerin, vaktiyle Cizan baskını yapan Sabiya, Cizan, Ebuarış, Yam, Benimervan kabilelerinin şeyhleri olduğu tespit edildi.

Türk kahramanlarının 20 Mart 1334'te kızgın çölde kazandığı bu ölüm kalım savaşı ile Tehame, İdrisî istilasından kurtulmakla ruhlarının da şad olduğunu manen duyarak büyük Allah'ın bu muvaffakiyeti yine biz Türkler'e

³¹⁵ Aynı kitap bkz: 216' nolu dipnot

nasip eden ilahi adaletine şahit olmuş bir kumandan sıfatıyla müftehir ve mübahi olmuşum”³¹⁶

Birinci Dünya Savaşı sırasında, ne İngilizler Osmanlılara, ne de Osmanlılar İngilizlere karşı bir üstünlük kurabilmişlerdi. Ahmed İzzet Paşa'nın yaptığı 1911 antlaşması sayesinde Türk ordusu Birinci Dünya Savaşı sırasında Yemen'de rahat etmiştir.

2-) İMAM YAHYA'NIN RAVZA'YA GELİŞİ

1916 yılında İmam Yahya Birinci Dünya Savaşı'nın gidişi hakkında bilgi almak için İngilizlerin yanına, yani Aden'e, temsilci olarak Nakib Abdülvahid El Arşi El Havlanî'yi göndermiştir. İmam Yahya bin Muhammed Hamidüddîn, Osmanlı Devleti'nin harpteki durumu hakkında, Aden'deki temsilcisinden aldığı haberlerin doğruluğuna kesin olarak kanaat getirmiş ve keskin zekasıyla neticenin ne olacağını da kestirmiştir. İmam Yahya, Osmanlıların, Yemen'deki hakimiyetinin sona erdiğini ve kendi hakimiyeti altında bulunan yerlerin bundan böyle tümüyle kendi idaresinde olduğunu anlamıştı. Ayrıca kendisini, Osmanlı Devleti'ne karşı hakim bir duruma geçmiş farzederek, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından iki ay önce, 24 Ağustos 1918 Cumartesi günü, oldukça kalabalık mahiyeti ile birlikte önünde küçük çapta bir top ve bir çok askeri ile, 9:25'de Ravza'ya³¹⁷ geldi.³¹⁸

Zeki Ehiloğlu'nun Yemen'de bulunduğu sırada arkadaşlarından Süleyman Sırrı KADAK, İmam'ın Ravza'ya gelişini şu sözleri ile anlatır; “Ravza dışında çadırlar kurulmuştu. İmam'ı karşılamak üzere bir ihtiram kıtası çıkarıldı. Taburun kumandanı ben idim. İmamı bekledik. İmam asker sınıfına yaklaşınca attan indi. Tam bir kumandan gibi askeri teftiş ettikten

³¹⁶ Ehiloğlu, a.g.e, s. 190-191

³¹⁷ Ravza: San'a'ya 1 saat uzaklıkta bir şehir

sonra “Ben evlatları göreceğim” dedi. Rastgele bir asker çadırına doğru yürüdü. Biz de O’nu takip ettik. Çadırdaki oturdu. Bir kahve içti. Askerlerle konuştu. Ravza’ya girdi. Biz İmam’ı tahminimizden başka bulduk. Bize bu kadar yakınlık göstereceğini zannetmiyorduk.”³¹⁹

İmam Yahya’nın Osmanlı Devleti’nin ölüm kalım mücadelesi verdiği Birinci Dünya Savaşı sırasında, sadakatini terk etmeyip, Osmanlı askerlerini ve idarecilerini zor durumda bırakacak bir harekette bulunmaması ve harbin sonunu bekleyerek duruma göre hareket etmesi gerekirdi ki, İmam’da böyle yapmıştır. Aden’deki adamı vasıtasıyla da harbin gidişatını öğrenerek Ravza’ya gelmiş, Mondros Ateşkes Antlaşması’ndan dört beş gün evvel 26 Ekim 1918’de, Es’ad Efendi³²⁰ ve Taha Bey’i³²¹ Ravza’ya çağırarak ve onlara “Osmanlı Devleti harpte mağlup olmuştur faaliyetinizi tatil ediniz. Yemen idaresini ele alacağım” demiştir.³²²

Bunun üzerine Es’ad Efendi ve Taha Bey, San’a’ya dönüşlerinde İmam’ın bu sözlerini uzun bir telgrafla Zibid’de bulunan Vali Mahmud Nedim Bey’e ve kumandan Ahmed Tevfik Paşa’ya bildirmişlerdir. Telgrafı alan kumandan ve vali 13 Kasım 1918 tarihinde San’a’ya gelmişlerdir.³²³

³¹⁸ Tanrıkut, a.g.e., s. 78

³¹⁹ Ehiloğlu, a.g.e., s. 172

³²⁰ Yemen Müfettiş-i hükkâmı ve tetkik-i vesaik memuru

³²¹ Kolordu Komutan Vekili

³²² Tanrıkut, a.g.e., s. 79

³²³ a.g.e.

BEŞİNCİ BÖLÜM

YEMEN'DE OSMANLI HAKİMİYETİNİN SONA ERMESİ

1-) İMAM YAHYA'NIN SAN'A'YA GİRİŞİ

Osmanlı Devleti, 1. Dünya Savaşı esnasında, Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi, ayrıca Filistin ve Suriye'de alınan yenilgiler sonucu zor durumda kalmıştır. Anadolu her yönden tehdit altına girdiği için, işbaşına yeni gelen Ahmet İzzet Paşa hükümeti, ülkenin işgale uğramaması ve Türk halkının daha fazla ezilmemesi için, bir an önce mütareke yapmaya karar verdi. Bu amaçla, 30 Ekim 1918'de Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandı.³²⁴

Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye ile Düvel-i İtilâfiyye Beyninde Mün'akit Mütarekename başlığı altında imzalanan Ateşkes antlaşmasının 16. Maddesi Yemen ve çevresinin durumu ile ilgiliydi. Madde de ;

“ Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta bulunan muhafız kıtaat en yakın İtilâf kumandanına teslim olacaktır. Ve Kilikya'daki kuvvetlerin intizamı muhafaza için muktezi miktarından maadası beşinci maddedeki tevfiikan takarrür ettirilecek veçhile geri çekilecektir”. Denilmekte idi. Anlaşmada adı geçen 5. Madde, ise güvenliği sağlayacak jandarma birliği dışındaki kuvvetlerin terhisini içeriyordu.”³²⁵

³²⁴ Turan, Refik - Safran, Mustafa - Hayta, Necdet...vd; Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Ankara, 1999, s. 72

³²⁵ Bıyıkoglu, Tevfik, Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Cilt 1, Ankara 1962, s. 42

Yemen'deki Osmanlı kıtalarının teslimi hakkında akdedilen Mondros Ateşkes Antlaşması'nın maddelerinin sureti merkezden Yemen'e ulaştı.³²⁶

Sadrazam Ahmed İzzet Paşa imzası ile gelen şifreli telgrafta, itilaf devletleri ile mütareke yapıldığı, Arabistan'daki bütün kıtaların silahları ile birlikte teslim olmalarının mütareke şartlarının icabından olduğu, memleket menfaatlerinin bu şartlara riayeti icap ettirdiği bildirilmekte idi. Telgraf hattının İngilizler'in eline geçmesi nedeniyle bu telgrafın bir düşman hilesi olabileceği düşünülmüş ve temkinli hareket edilmiştir.³²⁷

Daha emin zannedilen İmam Yahya ve Babiâli arasındaki şifre ile, Ahmed İzzet Paşa'nın telgrafına cevap yazıldı. Ahmed İzzet Paşa'ya, İmam'ın şifresi ile talimat verilmesi ve silahların çıkarılmasına İmam Yahya'nın müsaade etmeyeceği, buna kalkışılırsa ordunun zor duruma düşeceği Babiâli'ye bildirildi. Ancak bu telgrafta düşman eliyle gidecekti. Çünkü muhabere ve vasıta imkanı yoktu. Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey memur edilerek İngiliz kumandanı ile görüşmek, telgrafı vermek ve hakiki durumu daha iyi anlamak için Aden'e gönderildi. İsmail Hakkı Bey Aden'de İngiliz komutanının kötü tavrı nedeniyle gönderdiği telgrafın cevabını alamamıştı.³²⁸

1918 yılında Mütareke haberi Yemen'e ulaştığında, Vali Mahmud Nedim ve Kolordu Kumandanı Tevfik Paşa, âşkerin morali bozulmasın diye ilk iş olarak geciken maaşları mevcut kasadan (subaylara yarım oranında) ödediler.³²⁹ 14 Kasım 1918 tarihinde Vali Mahmud Nedim Bey ile Kolordu Kumandanı Tevfik Paşa, İmam Yahya ile görüşmek üzere Ravza'ya gittiler. Mondros Ateşkes Antlaşması nedeniyle Osmanlılar'ın Yemen'den çıkmasının zaruri olduğu bilindiği için İmam Yahya'nın San'a'ya asker göndermesini ve idareyi ele almasını istediler. 15 Kasım 1918 tarihinde Cuma ezanı

³²⁶ BOA, Meclis-i Vükâla Mazbataları, D.N: 214, G.N: 76, 16. Ca. 1337 (17.02.1919)

³²⁷ Ehiloğlu, a.g.e., s. 192

³²⁸ a.g.e.

³²⁹ Öke, a.g.e, s. 23

okunurken ağır topçu kalesinden top atılmaya başlandı. Yüz bir pare top atıldı. San'a'ya Seyyid Abdullah İbn-i Vezir kumandasında İmam Yahya'nın 20-30 askeri gelmiş ve bu askerler kalenin kapılarına ikame edilmişlerdir. Topun atılmasının nedenini soran Türkler'e, Türklerin hakimiyetinin sona erdiği söylenmiş, orada bulunan Türkler bundan çok müteessir olmuşlardır. İmam Yahya'da 2 gün sonra San'a'ya ulaşmıştır.³³⁰

Zeki Ehiloğlu'nun arkadaşı Süleyman Sırrı Kadak, İmam'ın San'a'ya girişini şu sözleri ile anlatır: "İmam Yahya Ravza'da birkaç gün kaldıktan sonra San'a'ya geliyordu. O'nu karşılamak için gireceği sur kapısına bir ihtiram kıtasıyla mızıka takımı çıkarılmıştı. Fakat İmam Yahya'nın başka bir kapı istikametinden gelmekte olduğu anlaşılınca mızıka takımının yüzbaşılırları ile birlikte, davullarını, mızıka aletlerini taşıyarak sokaklarda koştuklarını unutamam. O günlerde vali ve kumandan San'a'da değillerdi. Her zaman asker adımlarıyla, muntazam yürüyüşlerini görmeye alıştığımız mızıka efradının koşuşmaları bende sanki ordu başsız kalmış, paniğe uğramış gibi hisler oluşturdu. Dertleşecek bir kimse bulurum ümidi ile hükümet konağına çıktım. Hüseyin Paşa ile mektupçuyu karşı karşıya oturmuş, düşünür halde buldum. Onlarla beraber odada oturuyorduk. O sırada İmam'ın şehre girişini selamlamak üzere kaleden atılan top sesleri içimizde öyle bir hüznü oluşturdu ki her üçümüz coşan teessür hislerimizi zaptedemeyerek birbirimizin yüzüne baka baka ağladık."³³¹

İmam Yahya San'a'ya geldikten sonra kolorduya gelerek "Elhamdülillah hepimiz Müslüman'ız. Birbirimizi koruyacağız. Gelen haber düşmanın hilesidir. Devletimiz galiptir. Endişe etmeyiniz. Ekmeğimizi yarı yarıya bölüşürüz." demiştir.³³²

³³⁰ Tanrıkut, a.g.e., s. 89

³³¹ Ehiloğlu, a.g.e., s. 172-173

³³² a.g.e, s.192

İmam Yahya'nın, Es'ad Efendi ve Taha Bey'e Ravza'da mütarekeden 4 gün evvel söylediği: "Osmanlı Devleti harpte mağlup olmuştur. Faaliyetlerinizi tatil ediniz. Yemen idaresini ele alacağım" sözü ile San'a'ya geldikten sonra söyledikleri sözler arasında tezatlar vardır. Bunun sebebi; Daan Antlaşması ile Osmanlı Devletinin, İmam Yahya'ya, her yıl verdiği 20 bin altın liranın birikerek 300 bin liraya ulaşması ve İmam'ın bu paradan vazgeçmek istememesidir. Ayrıca İmam Yahya ihtiyatlı hareket ederek müşkülatsız bir biçimde Yemen'e hakim olmak istemektedir.

2-) MONDROS ATEŞKES ANTLAŞMASI'NIN ARDINDAN YEMEN'DEKİ OSMANLI ASKERİ BİRLİKLERİNİN DURUMU

İmam Yahya'nın San'a'ya girişi ile, Osmanlı Devleti'nin Yemen'le fiili olarak bağı kesilmişti. İmam Yahya, Vali ve Kolordu kumandanı ile görüşerek Osmanlı askerlerinin İngilizlere teslimine engel olmak istiyordu. Ancak bu sırada hem İmam Yahya'yı, hem de Vali Mahmud Nedim ile Kolordu Kumandanı Tevfik Paşa'yı kaygılandıran şaşırtıcı bir gelişme oldu. Bu gelişme, Taiz hareket bölge komutanı (39. Tümen) Ali Said Paşa'nın şahsi inisiyatifiyle Aden'e giderek, İngilizler'e teslim konusunda görüşmesiydi.³³³ Görüşme sonucunda kıtasını İngilizlere teslim karar veren Ali Said Paşa, bu kararı bir telgrafla bildirdi.

a-) Ali Said Paşa'nın Telgraf Sureti³³⁴

Lâhic No : 10 2 Teşrinisani 1334

San'a'da zatı samîi Vilayet penahiyeye

Sureti: İmam Hazretlerinin huzur-ı Haşimanelerine

Sureti: Kolordu Kumandanlığına

³³³ Öke, a.g.e., s. 23

³³⁴ Tanrikut, a.g.e., s. 89-90-91

Sureti: Berayi malûmat San'a'da Taizz livası naibi Kadı Abdurrahman Efendi Hazretlerine

Sureti: Berayi malûmat Bacil Kaymakamlığına

C. 27.08.1332 48 ay evvel İngilizlerden istirdat edilen Mendeb ve Şehysaid arazi-i mühimmesiyle kasabaları Debab, Muha sevhili ve Lâhic ile Sabiha, Havaşib, Dali', Yafiuluya – Süfla ve bilâd-i Fazıl'dan ibaret nevahîi tis'a yani Taizz livasından daha vasi cenubî Yemen ve Babûlmendeb'den Şokra'ya kadar sevhil dahi Aden Körfezi ve şibih ceziresi hariç olduğu halde kâmilen taht-ı işgal ve tesirimizde bulunuyor. Hadramud'a, bilâd-ı Somal'e ve Denakil'e varıncaya kadar bütün ümera ve meşayih ve ukbal ve ahali ile de tabiiyyet mukavelenameleri akdedilerek yedimde mahfuzdur. İmam Hazretlerinin şu sıralarda ehemmiyetiyle muhafazalarını emir ve tenbih buyurdukları mevaki ve nikat-i mühimme bunlar dahilindedir. Aden kapısında Şeyhosman mevzii müstahkemine karşı tahkim ve işgal hârikaları gibi muharebeler verdiğimiz hutut ve nikat-ı harbiye ki, bunların en mühimleri Derb, Bî'ri Nâsır ve Dar-ı Heytem veya Dar-ı meşayih dahi tesmiye olunan Elmichale ve Gültepeler ve Bî'ri Sabir ve Muhat havalisidir, kâmilen kuvve-i askeriyemizle yed-i işgal ve muhafazamızdadır.

Hükümet-i metbuamız, İngiltere ve müttefikleri ile sulh esasatını kabul 17 Teşrinievvel 1334 tarihinde mütareke akdeyledikten ve İngiltere ve müttefikleri donanmaları Dersaadet limanına dostane demir attıktan beş gün sonra mevzii mütareke umurunu tesviye ve Dersaadet'le Yemen'in muhaberesini temin ve düşmanın niyyatını daha yakından anlamak maksadıyla ve İngiltere Hükümeti'nden resmen mübellağ (Hüdne) kavaidinden bilistifade Aden valisi ve kumandanı ile mülâkat ve hat-tı harbte asker ve ahali arasında hasıl olan heyecan-ı azîm-i teskin eylemekliğim kasten ihanet gibi gösterilerek İmam Hazretlerinin canib-i Hâşimanelerine fena tarzda yazılmış olmasından müşarünileyh hazretleri bu mülâkatı Lekad sâena tabiriyle takbih buyurduklarını mersül cevabname-i Hâşimaneleri suretinden anlamakla pek mütessir oldum. Aynı zamanda âcizlerinin İngilizlerle şu suretle pek tabîi ve zaruri olan temasımı hakikate henüz vakıf

olmayan bütün ahali-i muhtereme tarafından sui tefsir edilecek vechile canib-i devletlerinden neşriyyat ve işaatta bulunulması mekasid-ı hususiyye tahtında olduğu mâlûmun is de âcizlerinin bu mukaddes Yemen toprağını muhafaza ve müdadafa için dört seneden beri mesbuk bînihaye fedakarlığım ve vesaikle tamamen isbata muktedir olduğum vechile İmam Hazretleriyle Yemen vilayeti ve kolordusunun kavilden başka her türlü filî muavenet-i maddiyelerden mahrum olarak ve yalnız Taizz livası rüesasından ve mücahidîn ve ahali-i muhteremesinin mâlen ve bedenlen izhar ve ibraz eyledikleri fevkalade hidemat-ı dîniyye ve vataniyyesinde düşmanlarımıza karşı bir suretle mütamadiyen muharebeler vererek Babülmendeb'te ve Aden kapısında nasıl merdane sebat eylediğim Yemen'de erkek, kadın ve sabîlere varıncaya kadar herkesçe malûm olduğundan bu gibi kasdî işaat-ı na lâyikanın zerre kadar ehemmiyeti olmayacağına kaail ve kaniim, ve bu babda bütün Yemen erbab-ı namusunu ve vicdanını işhad ederim.

Tarih ve vesaik kariben her şeyi daha ziyade sarahatle irae ve isbat edecektir. Ancak Yemen'in iki mühim miftahi olan Lâhic ve Babülmendeb'i bütün Yemen'in muhafaza-i selâmetinde alâkadar ve selâhiyyettar zevat kimler ise hemen teşrif buyursunlar ki teslim edeyim. Devlet-i metbua-i müfahhamımız terhisimizi emir vermiştir. Vazifemiz hitam olmuştur. Artık vatan-ı saniyemizde harben kalmaya me'zun değiliz. Şimdiye kadar vatanlarını muhafazaya şıtab ve bize muavenet eylemedikleri halde dağlarının re'sinden, uzaktan büyük sözler sarfı kendilerine kolay gelen ve biçare ve fedakâr Osmanlı askerleri düşmanın top, tüfek, makineli tüfek ve tayyare ateşleri altında yazın cehennemi kumlar susuz çöller ve kışın sıtmal ve rutubetli hendekler içinde vücudumuzu, aciz canlarımızı feda ederek dini ve namus-u vatan-ı ve cidar-ı haremeynişşerifeyn olan mukaddes Yemen'i ve ahalisini tecavüz-i âdâdan muhafaza ederken diğer taraftan bu kadar kan döküp can verdiğimiz Lâhic ve havalisini bazı menafi-i hasise mukabilinde düşmana iadesinde ısrar eden vatanperver kahramanlar her kimler ise bilâ ifate-i vakit Mendeb'e ve Lâhic'e gelmelerinin ve her tarafı teslim almalarının tebliğ buyrulmasını hasseten rica ve bendeleri dinime ve vatanıma karşı

geceli gündüzlü uğraşarak mesbuk hidemat-ı cansiperanemin mükâfatı olarak kasten ihanetle itham edilmeyi asla kabul etmeyeceğimden bu gibi iftiralara işaa eden müsebbiblerine tamamen red ve iade eylerim efendim”³³⁵

Ali Said’in birliklerini İngilizlere teslim etme sebebi, İmam Yahya’nın askerleri ile San’aya gelmesiydi. İmam’ın gelmesi ile, Vali ve kumandanın İmam Yahya ile birlik oldukları dedikoduları da her tarafta söylenemeye başladı. Bu hususta Zeki Ehiloğlu şu sözleri söylemektedir: “Mağlubiyetin ve mütarekenin muhakkak olduğunu hepimiz anlamıştık. Fakat esir olurken bile orduda intizamı, disiplini bozmamak, panik yapmamak lazımdı. İmam ve kumandan hakkında çıkarılan şayılalar tamamen yanlıştı. Vali ve kumandanın gayretleri işi tanzim edebilmek için vakit kazanmaktan ibaretti.”³³⁶

Ali Said Paşa’nın İngilizlere teslim kararı Vali Mahmud Nedim’i çok kızdırmıştı. Ali Said Paşa’dan aldığı telgraf üzerine, 1 Ocak 1919 tarihli Lâhic’te 39. Fırka Kumandan Valâsına başlığı altında çok ağır sözler içeren uzun bir telgraf gönderdi. Telgrafta harbin sonunun ne olduğunun belli olmadığını, sırf İngilizler’in oyununa gelerek hareket ettiğini, yaptığı hareketle Yemen’de bulunan, askeri ve memuru zor duruma düşürdüğünü, görevini ihmal ettiğini söylüyordu. Telgrafın sonunda “Siz bu âne kadar nail olduğunuz musamahalardan ahz-i kuvvet ve cesaret ederek kendi ictihat ve re’yi hududunuzla İngilizler’in amal ve efkârına pek açık ve sarih bir surette hizmete başladınız. Böyle bir hale karşı azim ve gayretinizi tezyit edecek yerde taaruz ve tecavuzatınıza serbestii tam verdiniz. Büyük küçük her karşımıza çıkana saldırmaya başladınız. Hakaretin muhayyer olduğunu, her tecavüzün bir haddi tahammülü olduğunu hiç düşünmediniz. Rütbe ve mevkinizin size bahşettiği daire-i salahiyeti fersah fersah geçtiniz. Hata ettiniz. Muhlisiniz ise İngilizler’in mürevvici efkârı ve memleketin musibet dellâlı olan zat-ı vakalarıyla artık muhabere edemiyeceğimden şifrenizi ihrak

³³⁵ Mıntika Kumandanı Ali Said

³³⁶ Ehiloğlu, a.g.e, s. 193

ettim. Badema bütün müracaatlarınızı doğrudan doğruya makam-ı vilayete değil, resmen merbut olduğunuz makam-ı âlî kumandanîye arz ve iş'arını tavsiye ederim. Bu bapta şimdi Vilayet Telgraf ve Posta Başmüdüriyetine ifayı tebliğat ettiğim gibi işeyi askeriyeden maade hiçbir husus için sizinle muhabere etmemelerini de bilimüm mülhakata emreyledim, bu ciheti de malûmunuz olmak üzere beyan eylerim.” demektedir.³³⁷

Bütün kuvvetleri ile birlikte Ali Said Paşa, 5 Aralık 1918 tarihinde, kıtaatına teslim olacakları emirini vermiş ve hangi grubun hangi tarihte teslim olacağını da bildirmiştir. Ayrıca Lâhic telgraf merkezini tesliminden dört gün sonra kapatarak kolordu ile irtibatını kesmiştir. 9 Aralık 1918 tarihinde kolordu ile irtibatını kesmesi üzerine Kolordu, 12 Aralık 1918'de Ali Said Paşa'yı açığa almıştır.³³⁸

Ali Said Paşa'nın İngilizler'e tüm birlikleri ile birlikte teslim olması hem İmam Yahya'yı hem de Yemen Valisi ve Kolordu Kumandanı'nı endişelendirmiştir. İngilizlerin Mütareke'nin 16. Maddesi gereğince diğer Türk birliklerine de teslim konusunda baskı yapması üzerine, İmam Yahya İngilizler'e bir telgraf çekmiştir. Telgrafta şu ifadeleri kullanmıştır: “Yemen Valisi ve Kumandanı, Osmanlı ile itilâf devletleri arasında vukuu bulunduğunu ve bunu sizin bize tebliğ ettiğinizi ve asakir-i şahanenin teslimi için Kumandan Ahmed Tevfik Paşa Hazretlerine, sadrîâzam ve Harbiye Nazırı'ndan resmi emir verildiğini bildirdiğinizi söylediler. Halbuki bize sizden ve sadrîâzamdandan bir tebliğ gelmemiştir. Hükümet-i Seniyye ile aramızda bir itilâfname vardır. Binaenaleyh, dediklerinizin yapılmasına müsaade etmeyeceğiz. Bütün alemin bildiği ve bilhassa sizin bildiğiniz gibi, bütün tarihlerin de bildiği üzere Yemen kıt'ası dağlarıyla, vadileriyle ve şimaliyle ve cenubu bin sene evvelinden beri eslâfımız ile bizim elimizdedir. Tebliğinizle amel etmemeleri lüzumunu Yemen

³³⁷ Tanrıkut, a.g.e., s. 114-117

³³⁸ Tanrıkut, a.g.e., s. 120

Valisi'ne ve Kumandanı'na kat'i surette ihtar ettim. Muhalefet ederlerse suret-i kat'iyye ve cebriyyede men'leri mukarredir.”³³⁹

İmam Yahya'nın bu ifadeleri Yemen'in kesin hakimi olduğunu ıspatlar sözlerdir. Özellikle Yemen Vali ve Kumandanı'na emir verdiğini söylemesi, Birinci Dünya Savaşı sonunda Yemen'de fiili hakimiyetin İmam'da olduğunu göstermektedir. Ayrıca birliklerin teslimi konusunda Vali ve Kumandan'ın muhalefetine karşı tehditkar sözleri o dönemde Yemen'de bulunan askerlerimizin içler acısı durumunu ortaya koymaktadır.

3-) HUDEYDE'NİN İNGİLİZLER TARAFINDAN İŞGALİ

İngilizler'in Türk birliklerini teslime zorlaması, buna karşın İmam Yahya'nın ve Yemen valisinin kesin emir yok diyerek bu birliklerin teslimine sıcak bakmamaları üzerine, İngiltere 12 Aralık 1918 tarihinde Hudeyde Limanı önlerine gelerek, Hudeyde'deki kuvvetlerin teslimini istemiştir.³⁴⁰ Bunun üzerine Yüzbaşı Muhlis Bey, Kolordu Kumandanlığı'na bir telgraf çekmiştir. Telgrafta ;

“ 1. İngiliz muâmele memuru ile Erkân-ı Harp zabitanın vuku bulan teklifini arz ediyorum.

2. Behemehal öğleye kadar memurîn-i mülkiye de dahil olmak üzere Hudeyde Kuvvetinin ya teslim veyahut kabul edilmediği takdirde 10 km. uzağa çekilmesinde ve memleketin muhafaza ve inzibatına bakmak üzere karaya asker çıkarılacağına ısrar ediyor.

3. Hudeyde'deki kuvvetlerimiz 30-40 kişiden ibaret olduğu ve kabailin hiçbirisinin henüz gelmediği, bununla beraber vapurda üç alay asker olduğunu beyan ediyorlar. Bu kuvvetle müdafaa edilecekse de bu kuvvetin

³³⁹ 14.01.1919 tarihinde Lâhic mıntıkası Kumandanlığı vasıtasıyla İmam Yahya'dan Aden Vali ve Kumandanlığı'na gönderilen telgraf sureti. a.g.e. s. 99-100

³⁴⁰ Ehiloğlu, a.g.e., s. 203

kâfi olmadığı³⁴¹ şeklinde ifadeler kullanmış ve İngilizlerin gönderdiği telgrafı ek olarak göndermiştir.³⁴²

³⁴¹ 30 Teşrinisani 1334 Yüzbaşı Muhlis

³⁴² İngilizlerin Hudeyde Kumandanlığına gönderdiği yazı;

Türk Kuvası Kumandanlığına:

- 1-) Düvel-i müttetika kuvası tarafından Türkiye'ye ihsan edilmiş olan şerait-i mütarekenin matbu formlarını ve işbu şeraite itaat edilmesini ve Yemen ve Asir'de bulunan bütün Türk askerlerinin teslimini amir Türkiye Hükümeti tarafından gerek açık ve gerek şifre halinde gönderilen telgrafların kopyalarını dahi malûmatınız olmak için leffediyorum.
- 2-) Hükümet-i mebuamtımdan almış olduğum talimata nazaran Hudeyde'yi işgal etmek üzere bir kuvayi askeriyye gönderiyorum.
- 3-) Bu kuvanın hedefi civarında bulunan bütün Türk askerinin teslimini ve şimdi, Türklerin elinde bulunan İngiliz üsârâ-yi harbiyyesinin ve tevkif edilen mülkî kimselerin iadelerini temin etmek olacaktır. Ve kezalik bunlar Hudeyde kasabasının kanun ve idaresini tekeffül edeceklerdir. Teslim olmak hususunda kendi askeri amirlerimizden evamir alıp almadığımızdan malûmatım yoktur. Her halde hükümet-i metbûanızdan gönderilen evamir bu hususta sarihtir. Binaenaleyh idarenizde bulunan kuvanın teslimini ve sizden İngiliz ordularına Hudeyde Kasabası'nı teslim etmenizi talep etmek istememe dair hükümet-i metbuamdan emir aldım. Badehu kuvvetiniz kendi memleketlerine gönderilmelerine değin bir İngiliz gemisine ırkâp ettirip Aden'e gönderilecektirler. Teslim olmamayı kararlaştırdığınız takdirde kendi kuvvetinizi Hudeyde'den 10 km. geriye çekip kasabayı terkedeceksiniz. Bendeniz San'a kumandanlığı'na meseleyi bir daha havale etmeksizin bu iki şıktan birini kararlaştırmanızı ve dört saat içinde İngiliz ordularını idare eden zabite kendi cevapınızı vermenizi talep ederim. Hudeyde'de bulunan kuvveti teslim etmekle kendi hükümetinizin evamirine itaat etmekle beraber bütün Türk askerinin kendi memleketlerine avdetlerini teshil etmiş olacaksınız. Ali Said Paşa bu noktayı kabul edip Lâhic'te bulunan Türk kuvvetleri teslim olup Aden'e getirilmiştir.
- 4-) Türk ordularının teslimi kezalik mülkî memurînin teslimini de şamildir ve memleketlerine gönderilecek her bir mülkî memur ve onların familyaları için ikametgah ihzarine dair İngiliz ordularına kumanda eden zabite emir verilmiştir. Eğer İngiliz kumandanı muvakkaten ve kasabada intizamın muhafazasına medar olmak üzere bu gibi mülkî memurîni orada bırakmak isterse bırakabilir. Bunlar sonra avdet edileceklerdir.

İngilizler, 14 Aralık 1918 tarihinde, Hudeyde'yi bombardımana ve Şamdiye cihetinden asker çıkarmaya başlamışlar, Babülmüşrif'ten girmişler, askerlerimizin çekileceği yolu kesmişler, 2 yüzbaşı, 18 asker ve telgraf müdürünü esir alarak Hudeyde'yi işgal etmişlerdir. Esir alınamayan Türk askeri ise Hudeyde'ye iki saat uzaklıktaki Zaviye'ye çekilmiştir.³⁴³

4-) YEMEN'DE KESİN OLARAK OSMANLI ASKERİNİN TESLİMİ

Aden kumandanı Mirlava Steward, San'adaki askeri birliklerin teslimi konusunda, hem Yemen Valisi'nin, hem de kolordu kumandanının ağır hareketi ve bu teslime sıcak bakmamaları üzerine 1 Ocak 1919 tarihinde Kolordu Kumandanı Ahmed Tevfik'e bir yazı gönderdi.³⁴⁴

³⁴³ Tanrıkut, a.g.e., s. 120

³⁴⁴ **Aden Kumandanı Mirlava Steward'ın Yemen Kolordusu'na Gönderdiği Yazı :**

Asaletmeab, heyetinizle akd-i mülakat eyledim. Anlar dermeyen ediyorlar:

- 1-)İstanbul'a azimet için ruhsat itası
- 2-)İstanbul'dan yeni şifreli evamirin celbi
- 3-)Fahri Paşa ile muhabere edilmesi

Bir ve üç numaralı metalibat kâmilten muhaldir. İki numarlı metalibata gelince, bu hususta evamir evvelce tarafınıza irsal edilmiş olduğundan bunları tekrar etmek için kendi hükümetimizden taleb edemem. Hakkı Bey Yemen'de bulunan kıtaat-ı askeriyyenin teslimine İmam'ın müşkülât ıka' edebileceğini bildiriyor. Evvelce de bildirildiği gibi kendi kuvası dahilinde bulunan Türk askerlerinin himaye ve siyaneti hususunda İngiltere Hükümeti İmam'ı mesul tutacaktır. Maamafih bu, Tihama'da bulunan kıtaat-ı askeriyyeye tatbik olunamaz. Bu gibi kıtaat yani Şeyhsaid, Mevzia, Muha, Zaviye ve Bacil'e şerait-i mütareke mucibince hemen teslim olmaları için emrolunmalıdır ve İmam ile muhabereye girdiğim anda mütebaki kalan kıtaat-ı askeriyyenin bunları takibi hususunda ittihaz edilecek üsul ve tarik konusunda O'nunla müzakere edeceğim. Aynı zamanda kendi nüfuzunuz dahilinde bulunan hususatta şerait-i mütarekeyi infaz etmek hususunda göstereceğiniz daha ziyade teahhurat şimdi tertibatta, yolsuz bir plan şeraiti sulhiyyenin kendi hükümetimiz hakkında hükümet-i metbuama şimdi telgraf çekeceğimi dahi kezalik zat-ı asaletmeabınıza ihtar etmeliyim. Kezalik Yemen'de tevkif edilen İngiliz ve diğer düvel-i müttetika tebaalarının iadeleri hususunda olan şeraiti dahi tarafınıza tehattür ettirmeliyim. Bu meseleyi hükümet-i metbuam pek ehemmiyetli telâkki ediyor ve Pek erken bir tarihte Hudeyde'ye göndermenizi sizden talep ediyorum. Aden Sahra Kuvası Kumandanı Mirlava Steward.

Yemen Valiliği ve kolordusu, İngilizlerin kendi vasıtalarıyla İstanbul'dan aldıkları ordunun teslimi konusundaki taleplerini reddetmekteydiler. Bunun üzerine İngiltere, 13 Ocak 1919 tarihinde İstanbul'dan Hudeyde'ye Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Birinci Şubesinde memur Yüzbaşı Ömer Suphi, Harbiye Nezareti'nin bir zarfını getirdi. 14 Ocak 1919 tarihinde San'a'ya emrin sureti telgrafla bildirildi. 16 Ocak 1919 tarihinde ise, İmam Yahya bu teslimde sıcak bakmamasına rağmen, Kolordu'nun Mütareke'nin 16. Maddesi gereğince teslim mecburuz sözleri üzerine yapılacak bir şey kalmadığını görerek bu teslim mecbur kalmıştır.³⁴⁵

15 Ocak 1919 tarihinde, Yüzbaşı Ömer Suphi Bey Hudeyde'den Zaviye'ye geldi. Kolordu Kumandanlığı 40. Fırkaya ve bütün kıtalara; Sâde kıtasının, Cizan İskeleyi'nde; Taiz kıtasının, Muha ve Şeyhsaid İskelelerinde; San'a kıtası ile 40. Fırka'nın da, Salif ve Hudeyde'de İngilizlere teslim olacakları emrini verdi. Kolordu kumandanlığı'nın ve kıtaat-ı askeriyyenin bu suretle teslim olacağını Aden Valisi ve Kumandanı General Steward'a telgrafla bildirdi. Kumandan Tefvik Paşa bu emirleri verdikten sonra Harbiye Nezaretine bir telgrafla kıt'aların teslimini bildirdi.³⁴⁶ 16 Ocak 1919 tarihli telgrafta;

"Hudeyde'de Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Birinci Şubesine Memur Yüzbaşı Ömer Suphi Efendi vasıtası ile

Dersaadet'te Harbiye Nezaret-i Celilesine

Üç seneden beri sıkı bir muhasara altında bulunduğumuz için ahval-i âlemden ve ana memleketimizde cereyan eden vukuat ve tebeddülâtan bi haber idik. Bütün mahrumiyet ve sefaletlere rağmen Kolordumuz, Aden ve İdrisî cephesinde mütarekeye kadar muzaffer idi. Ansızın mütareke akdedildiği ve teslim emri Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye-i Umumiye

³⁴⁵Tanrıkut, a.g.e, s. 126

³⁴⁶ a.g.e.

Reis'i Ahmed İzzet Paşa imzasıyla ve vilayet mutasarrıflık şifresiyle 7 Teşrinisani 1334 tarihli emir ve müteakiben açık olarak İngilizlerden o emrin sureti geldi. Bu şifre miftahinin mukaddema düşman eline geçmiş ve istimal edilmemesi için Dahiliye Nezareti'nden emredilmiş olduğu vilayetten tezkire ile bildirmekle bittabi emrin sıhhatinde terreddüd hasıl oldu. Maamafih kıtaata tatil-i muhasamat emrini vererek Makam-ı Sadaretle nezaret-i celilelerine hitaben bize kolordu şifresiyle emir verilmesi ve İmam Hazretleri Yemen'deki kıtaatın sevk ve teslimine kuvve-i cebriye ile mümanaat edeceğini bildireceğinden müşarnüleyhe de keyfiyyetin işarı ve para irsali hakkında yazdığım telgrafa cevap alamadım. İkinci defa gelen ve bizde miftahi mevcut olmayan 28 Teşrinisani 1334 tarihli şifreyi halledemediğimizi yazdım, yine cevap gelmedi. tarihli biri aynı şifre ile diğeri açık yazılmış emirnamenizin vusulü üzerine para ve emr-i sarih celbedebilmek ümidiyle Aden'e bir heyet göndermiştim. Sa'yimiz akim kaldı. Parasızlık ve çıplaklık içinde ve bin türlü mânia ve tehlikeler karşısında muhiti ikna ile emrinizi infaza uğraştığım ve henüz üsârâ-i harbiyye ve tebaa-i ecnebiyyenin iadesine muvaffak olduğum sırada Yüzbaşı Ömer Suphi Efendi ile mersul emirnamenizi aldım. Derhal İmam Hazretlerine müracaat ettim. Cibal'deki kıtaatın teslimine müsaade istihsal ederek şerait-i mütareke'nin bize ait olan kısmını tatbik için emir verdim. İleride tafsilata arz ve vesaiki ibraz edileceği vechile emre itaat etmeyen 39. Fırka Kumandanı Said Paşa'nın vusulü acizinden evvel hiçbir vazifeye tayin edilmemesini şimdiden arza lüzum gördüm. Seferberliğin bidayetinden şimdiye kadar bize müzarheret eden İmam Hazretlerinin üçyüz bin lira kadar ikrazat ve matlubatiyle bütün Yemen'de yapılan yine o nispette tekâlif-i harbiyye ve istikrazatı hakkında da bir çare teharrisi lüzumunun zat-ı âli-i nezaretpenahilerine arzı bir vecibe-i zimmet olmuştur, ferman 3 Kânunusani 1334 (16 Ocak 1919) Ahmed Tevfik³⁴⁷

³⁴⁷ a.g.e, s. 127

18 Ocak 1919 tarihinde, Yemen’de kalmak isteyen zabitanâ, istid’â-nâme³⁴⁸ vermeleri söylenmiş, askeri sevk komisyonu teşkil edilerek bu komisyonun başına Topçu Kaymakam Zekerîyya, üyeliklere Piyade Kaymakamı Ragıb, Alay Katibi Osman ve Mülâzım Ferid Bey tayin edilmiştir. 21 Ocak 1919 tarihinde ilk kafilâ Hudeyde’ye hareket etmiştir.³⁴⁹

Yemen boşaltılırken Tehame’de bırakılan mühimmat ile Hudeyde’de İngilizlere teslim olan kuvvetler hakkında 40. Tümen Komutanı Galip Paşa’nın verdiği notlar şöyledir:

1. 40. Tümen, mütareke imzalandıktan, takriben beş ay sonra elindeki ağır silahları ve bu arada muhtelif çapta 35 top ile kalan cephanelerini ve eldeki bütün esterlerini İmam Yahya emrine terketmiştir. Hatta İmam Yahya Tehame’den gelen esterleri görünce “elbıgal hakkat- Tehame zeyyel kebş” (Tehame’nin katırları besili koyuna benziyor) diye hayvanların bakımını övmüştür.
2. İşe yarayacak bütün mavzerler ile mevcut piyade mermileri, kendilerini ve memleketlerini savunmak için Tehame’deki kabilelere dağıtılmıştır.
3. İngilizlere yalnız hiç işe yaramaz haldeki 700 kadar tüfek teslim edilmiştir. Hudeyde’den esarate gidenlerin miktarı ve listesi ise şöyledir;
 - a) 15 Şubat 1919 Penta Goda Vapuru ile 1084 kişi Mısır’a
 - b) 2 Mart 1919 Etura Vapuru ile 1387 kişi Mısır’a
 - c) 10 Mart 1919 Penta Goda Vapuru ile 1011 kişi Mısır’a
 - d) 20 Mart 1919 Kisna Vapuru ile 401 kişi Kamaran’a

³⁴⁸ Bir resmi makama dilekçe olarak yazılan damgalı pullu yazı, arzuhâl

³⁴⁹ Tanrıkut, a.g.e, s. 128

- e) 25 Mart 1919 General Beatty Steward karargah Vapuru ile kolordu kumandanı ve ailesi, Kor Kurmay Başkanı, 40. Tümen Komutanı ve aileleri Aden'e götürülmüştür.

Yukarıdaki yazılı, 3383 kişilik yekûnun, 3256 kişisi er ve 627 kişisi subay ve sivil memur olup, bunlar aileleri ile birlikte mürettep oldukları yerlere götürülmüşlerdir. Aden'e gelen erlerin miktarı bilinmemektedir.³⁵⁰

Ordunun teslimine kadar Ahmed Tevfik Paşa İngilizler'e ve İdrisî'ye karşı yaptığı mücadeleyi devam ettirmiş, bu sırada silahları da İmam Yahya'ya teslim etmişti. Silahların bir kısmını da satarak aylardan beri maaşlarını alamayan subay ve erlere maaşlarını dağıtmıştı. Sonuç olarak 7. Kolordu kendini dağıtmış, bununla beraber, Yemen içlerine nüfuz edemeyen İngilizlere karşı İmam'ın direnişini tahkim etmeyi de son görev olarak görmüştü.³⁵¹

Yemen Valisi Mahmud Nedim ise San'a'da kalmaya devam etmiştir. San'a idaresinin İmam Yahya'da olduğu bir dönemde Vali, yaptığı her iş için İmam'a müracaat etmek zorunda kalmıştır. Vali, İmam'a arzettiği tezkirelerin Arapça yazılmasını emretmiş, Osmanlı idaresi son bulduktan sonra İmam'a yapılan tüm yazışmalar Arapça olmuştur. 1919 tarihinden sonra Vali Mahmud Nedim'in fiili olarak hiçbir görevi kalmamıştır.³⁵²

Bu tarihten itibaren İmam Yahya, Osmanlı yönetimi boyunca karşılaşmadığı sorunlarla karşı karşıya kaldı. İmam Yahya'ya homojenlikten çok uzak bir ülke verildi. Kuzey dağlarında onun hakimiyetini tanıyan Zeydîler, onun iktidarını kabul etmeyen aynı sayıda Sünnîler ile dağlık bölgede yaşayan, kentte oturan ve kabile hayatı yaşayan insanlar arasında

³⁵⁰ Ehiloğlu, a.g.e, s. 203-204

³⁵¹ Öke, a.g.e., s. 23

³⁵² Tanrıkut, a.g.e, s.129

kültür, gelenek ve anlayış bakımından muazzam farklılıklar vardı. İmam bu sorunları aşmak zorundaydı.³⁵³

Böylelikle, Osmanlı Devleti'nin ağır yenilgisi ile sonuçlanan Birinci Dünya Savaşı, bir bakıma Osmanlı Devleti'nin Yemen'deki sonu da olmuştur. Bölgenin en azından fiilen İmam Yahya'nın idaresine terk edilişiyle, Osmanlı idaresinin, özellikle son dönemde nice isimsiz vatan evladının hesapsız kanına mal olan Yemen macerası da son bulmuş oluyordu.³⁵⁴

³⁵³ Schulze, a.g.e., s. 165

³⁵⁴ Öke, a.g.e., s. 23

ALTINCI BÖLÜM

TBMM HÜKÜMETİ ZAMANINDA YEMEN

1-) TBMM HÜKÜMETİ DÖNEMİ YEMEN İLİŞKİLERİ

Osmanlı- Türk idaresi altında Yemen denildiğinde, genellikle Milli mücadelenin başlarına kadar uzanan bir tarihçe anlaşılmaktadır.

Milli Mücadele esnasında, Türk Hükümeti açısından bakıldığında, yönetsel anlamda Yemen’de Türk idaresinin resmen sona erdiği görülür. Ancak Yemenliler’in bir kısmı ve daha da önemlisi, bu yıllarda Yemen’de kalan asker ve sivil Osmanlı- Türk unsuru açısından, Yemen ile Türkiye arasındaki ilişki henüz bitmiş değildi.³⁵⁵

1920’lerde Yemen’de kalan, Osmanlı asker ve memurları resmi müracaat ve teleplerini İstanbul hükümetiyle değil, doğrudan milli hakimiyeti eline alan TBMM Hükümeti’yle yapıyorlardı.³⁵⁶

2-) YEMEN’DE KALAN TÜRKLERLE TBMM HÜKÜMETİ’NİN İLİŞKİLERİ

Bir kısmı Türk unsurunun kendi isteği ile Yemen’de kaldığını söylemiştik. Burada bulunan Türkler hakkında Osmanlı Devleti’nin tavrı, sulh muahedesi henüz tatbika konulmadığı için Yemen’de bulunanların hukuki durumunun mütareke hükümlerine tabi olması gerektiği şeklindeydi.³⁵⁷ Ancak Yemen’de bulunan Türkler, muhatabları olarak Osmanlı’yı değil, TBMM Hükümeti’ni kabul ediyorlar ve yazışmalarını TBMM Hükümeti ile yapıyorlardı.

³⁵⁵ a.g.e., s. 27

³⁵⁶ a.g.e., s. 31

İmam Yahya'nın ismen talep edip kolordunun muvafakatiyle Yemen'de kalan zabitan, ümera, ve mensubin-i askerriyye:

Bir tane tabib miralay, iki tane tabib binbaşı, bir tane baytar binbaşı, bir tane piyade binbaşı, bir tane piyade yüzbaşı, bir tane piyade-i mülazım-ı evvel, dört tane piyade-i mülazım-ı sani, bir tane sahra topçu binbaşısı, bir tane sahra topçu yüzbaşı, bir tane ağır topçu mülazım-ı evvel

San'a ve Yemen havalisinden esareti kabul etmeyip kendi arzularıyla kalan ümera, zabitan ve mensubîn-i askeriyye:

Bir tane piyade kaymakamı, dört tane piyade binbaşı, on tane piyade yüzbaşı, bir tane piyade mülazım-ı evvel, bir tane piyade mülazım-ı sani, bir tane istihdam binbaşısı, bir tane tabur imamı, bir tane süvari taburu imamı, bir tane piyade taburu imamı, bir tane sahra topçu mülazım-ı evvel, bir tane ağır topçu tabur imamı, bir tane alay emini, üç tane tabur hesap memuru, onaltı tane ise diğer askeri elemanlar.³⁵⁸

İşte yukarıda miktarlarını verdiğimiz asker ve memurun ihtiyaçları için, Vali Mahmud Nedim, 18 Nisan 1922 tarihinde, İmam Yahya'nın ihtiyaç duyduğu savunma kaynaklı masrafları yüzünden, Yemen'de kalan memur ve diğer bütün Türklerin gitgide artan sıkıntılı durumlarına rağmen fazlaca yardıma koşamayacağını anlaşılmaması üzerine, TBMM hükümeti'nden sırf o insanların sıkıntılarını acilen ve bir miktar hafifletmek üzere maddi yardım talep etmiştir.³⁵⁹ Mahmud Nedim TBMM Hükümeti'nden gerekli karşılığı alamayınca, 8 Temmuz 1922 tarihinde tekrar Ankara'da TBMM Heyet-i Vekile Riyaset-i Celilesine aynı içerikli bir yazı göndermiştir.³⁶⁰

³⁵⁷ BOA, Meclis-i Vükâla Mazbataları, D.N: 220, G.N: 187, 24.S.1339 (06.11.1920)

³⁵⁸ TC BCA, 030-10-260-750-31, 25.03.1339 (1923)

³⁵⁹ Öke, a.g.e, s. 34

³⁶⁰ a.g.e, s. 38

Yemen valisinin bu talepleri TBMM Hükümeti tarafından adeta görülmüyor ve herhangi bir yardımda bulunmuyordu. Burada bulunan Türkler mütareke ile birlikte Osmanlı Devleti için burada mücadele verdiklerini, İdrisî'yi bertaraf ettiklerini ve hatta İmam Yahya'yı yumuşatıp bir Türk dostu haline getirdikleri için Osmanlı Devleti'ne büyük hizmetlerde bulunduklarını, bu sebeple yardımı hakettiklerini söylüyorlardı. Ancak buradaki kimselerin bilmediği şey, Anadolu yönetiminin Osmanlı ile bağlarını koparma niyeti idi.³⁶¹

Hatta TBMM Hükümeti mütareke'ye müteakip Yemen'de kalıp, buradan memleketlerine dönmek isteyen kimselere ödenek dahi vermemiştir. Buna sebep, San'a ve Yemen havalisinde kendi arzularıyla ve İmam Yahya'nın emriyle kalanların, Türkiye ordusuyla bir ilgilerinin kalmadığı gerekçesiyledir.³⁶²

TBMM Hükümeti'ne Yemen valisi olarak birçok talepte bulunan Mahmud Nedim bu taleplerine karşılık alamamıştır. Sonunda Ankara'dan İcra Vekilleri Heyeti başkanı imzasıyla yardım konusunda, 19 Nisan 1923 yılında bir cevap almıştır. Yazıda,³⁶³ Yemen'dekilerin gerek yerli halk ve gerekse

³⁶¹ a.g.e, s. 47

³⁶² 0, 030-10-260-750-31

³⁶³ **Kalem-i Mahsus Müdüriyeti**

Yemn Valisi Mahmud Nedim Efendiye,

Bunca mahrumiyetlere ve merkez ile muvasalanın mevkudiyedine rağmen fedakar Yemen ahalisiyle oradaki memurinin ve zabitan ve efradın memleketlerini müdafaa husuusunda gösterdikleri azm ve cesaretleri ve her vesileden istifade ederek anavatana olan ezeli irtibatlarını iblağ eylemeleri Hükümet-i Milliyemizin memnuniyet ve minnetdarlığını mucib olmuştur. Bilhassa zat-ı alilerinin Damad Ferid ve hempalarının mütevali tazyikat ve tehdidatına rağmen makamınızı terk etmeyerek bu hususta malen ve bedenen yapmış olduğunuz fedakarlıkları hükümet-i milliyemizin hiçbir zaman unutmayacağına emin olabilirsiniz. Maalisef hükümetin bugünkü ahval-i maliyesi cümlece arzu olunan muavenetlerin ifasına müsaid bulunmadığı cihetle mümkün olduğu kadar memleketin varidatıyla idareye çalışmanızı rica ederim efendim. İcra Vekilleri Heyeti Reisi

Türk görevlilerinin bağıllık ve mücadeleleri sözle takdir edilirken, hükümetin ülke içi sıkıntı ve darlıklarını gerekçe göstererek, beklenen maddi yardımı veremeyeceği belirtilmekte, bununla da kalınmayarak Yemen'i, kendi kaynakları ile idare etmeleri öğütünü vermektedir. Ankara'nın bu tavrında, Milli Mücadele öncesi geçmişiyile bağlarını koparma düşüncesinin yatması muhtemeldir.³⁶⁴

Mahmud Nedim Paşa'nın Ankara'dan istediği yardımı alamaması, onun farklı bir yola başvurmasına neden olmuştur. 7 Mayıs 1923 tarihli, Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Heyet-i Vekileye'ye gönderdiği yazının sonunda unvan olarak "TBMM Yemen Vilayeti Valisi" tabirini kullanmıştır. Bu tavır Mahmud Nedim'in yeni yönetimle uyum içerisinde çalışmayı istemesi şeklinde değerlendirilebilir.³⁶⁵ Ancak 1914-1923 yılları arasında Yemen'de askeri görevde bulunan Kenan Bey'in ifadeleri Mahmud Nedim'in samimi tavrı konusunda bizi şüpheyne düşürmektedir. Kenan Bey, Mahmud Nedim için; "Kendisine sigortalı bir memuriyet bulmak isteyen, icabında İmam'a dayanarak Türkiye'ye oyun etmek siyaset-i kadimesini oynayan Vali, orada oldukça, Araplar ile iş görmek kabil değildir."³⁶⁶ ifadeleni kullanmaktadır.

TBMM Hükümeti, hükümet idaresi dışında kalmış memurların, haklarının korunmasını istiyorlarsa, verilen süre içinde yurda dönmelerini, aksi takdirde bu haklarından mahrum kalacaklarını bildiren bir kanun çıkarmıştır. Bunun üzerine İmam Yahya endişelenerek Ankara'ya bir mektup göndermiştir. Mektupta, Yemen'in özel durumundan bahsetmiş, hükümetin bu kararının Yemen için uygulanmasının doğuracağı endişeden söz etmiş ve bu kararın duyulmasıyla, vali dahil olmak üzere, tüm memurların memuriyet haklarını korumak amacıyla Yemen'den ayrılmak için harekete giriştiklerini

³⁶⁴ Öke, a.g.e, s. 63

³⁶⁵ a.g.e, s. 66

³⁶⁶ TC. BCA, 030-10-260-751-9, 7 Ekim 1923 (Yemen'den gelen Erkân-ı Harbiye Kaymakamı İzmiti Seyyid Kenan

ifade etmiştir. Bu nokta da hükümetten gerekli anlayışı ve Yemen’de bulunan memurların haklarının korunmasını istemiştir.³⁶⁷

İşin en ilginç tarafı ise, hükümetin bu kararı resmi yolla Yemen’e bildirmemesidir. Yemen’deki memurlar bu kararı gazete vasıtasıyla öğrenmişlerdir. Bu da Ankara’nın Yemen ile idari bağlarını koparma niyeti olarak değerlendirilebilir.

Yemen’de bulunan en yüksek devlet memuru olan ve 7 Mayıs 1923 itibarıyla TBMM Yemen Vilayet Valisi ünvanını kullanan Mahmud Nedim, 16 Mayıs 1924 tarihinde Yemen’den ayrılmıştır.³⁶⁸ Böylece Ankara ile Yemen arasında idari bağ resmen ortadan kalmıştır.³⁶⁹

3-) TBMM HÜKÜMETİ İLE İMAM YAHYA İLİŞKİSİ

1905 isyanından başlayarak, Osmanlı Devleti’ni sürekli uğraştıran İmam Yahya, 1911 Daan antlaşması ile Osmanlı Devleti’ne dost görünmüş ve Birinci Dünya Savaşı boyunca da herhangi bir sorun çıkarmamıştır. İmam Yahya’nın 1911 yılından sonra sergilediği bu tavır, Ahmed İzzet Paşa’nın akılcı siyaseti ile ilgilidir.

a-) İmam Yahya’nın Şahsiyeti

İmam Yahya “Emirül mü’minin el- mütevekkil ala-Allahû Rabûl alemin el İmam Yahya Hamidüddin” sıfatıyla anılırdı. Yani takındığı sıfata göre bütün mü’minlerin emiri ve önderi idi. Lakabı mütevekkil idi.³⁷⁰

³⁶⁷ Öke, a.g.e, s. 99

³⁶⁸ TC. BCA, 0340-10-260-751-1, 16 Mayıs 1924

³⁶⁹ Fiilen zaten TBMM Hükümeti Yemen ile idari bir bağ kabul etmiyordu.

³⁷⁰ Ehiloğlu, a.g.e, s. 174

Yemen telgraf dairesinde çalışan Asaf Tanrıkut ve Yemen’de adliye-i askeriye müşavirliği görevinde bulunan Zeki Ehiloğlu, İmam Yahya’nın kişiliği hakkında farklı görüşler ortaya koymaktadır.

Zeki Ehiloğlu İmam Yahya ile ilgili olarak bir hatırasını şu sözlerle ifade etmiştir: “İmam Yahya’dan yardım sağlamak için Vali Mahmud Nedim Bey ve Kolordu komutanı Ahmed Tefvik Paşa Su’de’de bulunan imamı ziyarete gittiler. Bir yaver ile beni de götürdüler. İmam Yahya bizi iyi karşıladı. Komutan imamla ilk defa yüz yüze konuşuyordu. Sofrada, içinde bulunduğumuz sıkıntıyı anlatarak imamdan yardım rica ettiler. İmam eline bir dilim ekmek aldı. Ekmeği komutana göstererek *elimde bir dilim ekmek kalsa sizinle yarıyariya paylaşacağım, bundan müsterih olunuz* dedi. Bunu söylerken İmam’ın tavrındaki ve sözlerindeki samimi eda seziliyordu. Sonra da sözünü tuttu. Kendisi cimri denecek kadar muktesid bir insan olduğu halde Türkler’e yardımı esirgemedi. Biz Yemen’den ayrılırken hatırladığıma göre imam ve şeyhlere 300 bin altın kadar borcumuz birikmiş, subay ve memurlarımızın şahsi borçlarını ödeyemeyecekleri takdir edilerek bunlara bile sünger çekilmişti.”³⁷¹

Asaf Tanrıkut ise İmam Yahya hakkında şu ifadeleri kullanır: “Ömrünü 14 sene Şehare, Sûde ve Kufletülüzeyr gibi emniyetli yerlerde geçirmiş olan ve 24 Ağustos tarihinde San’a civarına gelerek, Mondros Mütarekesi’nin imzasından beş gün önce vali vekili Esad Efendi’yi ve kumandan vekili Taha Bey’i Ravza’ya çağırıp kendilerine, “*Osmanlı Devleti harpte mağlup olmuştur. Faaliyetinizi tatil ediniz. Yemen’in idaresini ele alacağım*”, demiş bulunan Yahya’nın “*Elhamdülillah hepimiz müslümanız, birbirimizi koruyacağız, devletimiz galiptir, endişe etmeyiniz, ekmeğimizi yarıyariya bölüşürüz*”. Demesini, ikiyüzlülüğünün bir kanıtı olarak kabul etmek doğru olur.”³⁷²

³⁷¹ a.g.e., s. 186

³⁷² Tanrıkut, a.g.e., s. 102

1914-1923 yılları arasında Yemen'de asker olarak görev yapan Kenan Bey'in İmam Yahya hakkındaki sözleri de dikkat çekicidir. Kenan Bey İmam Yahya için: "İmam iki yüzlü bir insandı. Kabaile diyor ki: Ben Müslümanım, Türkler'den vazgeçmedim, bana itaat ediniz. Türkler'e diyor ki: Ben Müslümanım sizden vazgeçmedim, bana mavenet ediniz. Ordumu taviye ediniz. Merkezden bana top, tüfenk, para getirilsin. İngilizler'e diyor ki: Ben Türkleri bana olan deynlerine (borç) karşı elimde rehine tutuyorum. Yarın Bahr-ı Ahmer'e tekrar girerlerse ve bana karşı kuvvet sevk eylerlerse bu rehineleri keseceğim."³⁷³

İmam Yahya menfaatleri doğrultusunda hareket eden bir kişiydi. Zaman zaman çıkardığı isyanlar ile Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakıyordu. Ancak 1911 Daan Antlaşması'nın ardından ne Osmanlı Devleti'ne, ne de TBMM Hükümeti'ne karşı bir hareketi olmamış bilakis Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştır.

4-) YEMEN'İN RESMEN TÜRK HAKİMİYETİNDEN AYRILIŞI

İmam Yahya, Mustafa Kemal Paşa ve TBMM Hükümeti ile sıcak ilişkiler kurmak istiyordu. Menfaatinin gereği de bunu gerektiriyordu. Çünkü yeni kurmak istediği devletin teşkilatlanması için, Türk memur ve askerlerine ihtiyacı vardı. Bu sebeble bir kısım asker ve memuru Yemen'de alıkoymuştur.³⁷⁴

1922 yılında İmam Yahya Mustafa Kemal'e bir mektup gönderdi. İmam Yahya mektubunda: "Bismillahirrahmanirrahim, Cenab-ı Hakk'ın afvına muhtaç, Allah'ın kulu, İmam Yahya bin Muhammed'den makam-ı refi' sahibi, Büyük Millet Meclisi Reisi devletlü Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

³⁷³ TC BCA, 030/10/260/751/9, Mektubun tarihi 7 Ekim 1923

³⁷⁴ Tanrikut, a.g.e., s 95

Cenab-ı Hakk kendisini zamanın musibetlerinden masun buyursun ve İslâmiyetin müdafaası hususundaki azim ve kuvvetini de bâlâ eylesin ve Cenab-ı Hakk'ın selamı rahmet ve bereketi mahbud olan zatına olsun.

.....

Muzaferriyyat ve muvaffakiyyatın netayicini ve Anadolu kıt'asının millet-i kafirenin levsinden tathirine dair olan haberleri kemal-i fahr ve mubahat ile telakki eylemekteyiz. Hususiyle muzaffer bayrağımız altında Yemen mücahidinin fariza-ı cihadı ifa ve küfr ve ilhad amillerini duçar-ı inhizam eylemek hususunda sarf ettikleri mesaiye mütedair takdiratınıza karşı şükranhevan bulunuyoruz.

Şeriat-ı garra-yı Muhammediyyeye temessük ve hukuk-u saltanat-ı seniyyeyi muhafaza ve milel-i İslâmiyye arasında tevhid-i efkâra matuf kıyam-ı devletlerinin vasıl-ı sem'i ittila'ımız olan mübeccel gayeleri cidden maksad-ı ulviyeden sayılır.³⁷⁵

1922 yılında Anadolu mücadelesinin yükselen başarısı neticesinde, İmam Yahya ve Mustafa Kemal Paşa arasında devam eden mektuplaşmalardan biri olan yukarıdaki mektup, Mustafa Kemal'i bu başarısından dolayı tebrike yöneliktir. Ancak İmam Yahya, Mustafa Kemal başkanlığında yürütülen Milli Hareketi, İslamiyetin kurtuluşuna hizmet eden bir mücadele olarak görmüştür. Bu da, İmam Yahya'nın Anadolu hareketine bakışının yanlışlığını ortaya koymaktadır.³⁷⁶

İmam Yahya 22 Nisan 1923 tarihinde, Mustafa Kemal'e bir mektup daha göndermiştir. Bu mektupta genel olarak, nihai barışın tamamlanmadığı bir tarihte, Yemen idaresinin kendi geleceğine dair açık bir tavrının

³⁷⁵ Öke, a.g.e, s. 44-45-46 (TC BCA 030-10-260-750-12, 7 Ramazan 1340 –1922)

³⁷⁶ Zeydîye mezhebinin özelliklerini anlatırken, Ehl-i Beyt soyundan gelmeyen halife olarak kabul etmediklerini söylemiştik. Aynı şekilde Yemen isyanlarının sebeplerinden biri de İmam Yahya'nın Osmanlı halifesini kabul etmemesiydi. Bu nedenle mektupta İmam Yahya'nın iki yüzlü tavrını bir kez daha görmekteyiz.

bulunmadığı ve bu noktada TBMM Hükümeti'nin yaklaşımı ve aracılığının beklendiği vurgulanmaktadır.³⁷⁷

26 Mayıs 1923 tarihinde, TBMM İcra Vekilleri Heyeti'nden, İmam Yahya'ya bir mektup gönderilmiştir. Mektupta;

“Yemen’de İmam Yahya Hazretlerine,

Tevfikat-ı sübhaniyye ve müslümanın azm ve metaneti semeratiyle elde edilen muzafferiyet-i ahire-i milliyyenin Yemen’de bais olduğu sürûr ve şükrandan bahisle beyan-ı ihlas ve temenniyatı mutazammın TBMM Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerine hitaben tahrir ve irsal buyrulan beş kıt’a tahrirat-ı aliiyyeleri vasıl ve izhar olunan hissiyat-ı teveccühkârânenen sürur ve şükran hasıl oldu. Yalnız Türkiye Hükümeti’nin ve istiklal-i tam ile ve hukuk-u tabiiyye ve esasiyye ve insaniyyesine malik olmak için ibraz eylediği azm ve metanetin mahkum-u akamet olmasını değil belki bütün alem-i İslâmın maazallah-u teala indirasını istihdaf eden Hristiyan devletlerin savlet-i akuranelerine karşı memleket ve milletin azim fedakârlıklar etmesi mukabilinde ihraz eylediği bu zaferi yeni Türkiye halkı gibi bilumum meâşir-i İslâmın da sürur ve ihlas ile karşılaması Avrupa siyasetinin gaye ve maksadını idrak hususundaki intibah-ı umumiye mu’lin bulunmakla İslâm kardeşlerimizin saadet ve selamet-i atisi namına bais-i memnuniyet ve mazhariyet olduğunu ve sinin-i vefireden beri Yemen’e metevecch savlet-i a’daya ve amal ve makasid-ı istilakârâneye karşı gösterilen asar-ı cehd ve mukavemet ve esna-yı mahsuriyette zabitan ve asakir-i İslâmiyyenin terfi ve ikdarı emrinde masruf olan himmet ve muavenetin bilhassa bais-i menn ve mehmedet bulunduğunu beyan eylerim. Yemen kıt’a-i İslâmiyyesindeki İslâmların mesud ve muntazam ve müstakil bir idareye mazhariyetleri TBMM Hükümetince de matlub ve mültezem bulunduğundan Yemen ahali-yi İslâmiyyesinin düşman tecavüzatından masun kalarak ati-yi karibde müreffeh

³⁷⁷ TC BCA, 030-10-260-750-33, 26.04.1923 (EK : 3)

ve mesud olmasını ve Yemen kıt'a-i fahimesinin refah ve saadeti emrindeki muvaffakiyet-i aliyyelerini temenni eylerim efendim." denilmektedir.³⁷⁸

İmam Yahya'nın mektuplarına cevap mahiyetinde olan bu mektup; Türkler'in kazandığı son başarıların, Yemen'de doğurduğu sevinç ifadelerine karşı TBMM Hükümetinin şükranını sunmuş, Yemen'in kendi bağımsız idaresine kavuşmasını temenni etmiştir. TBMM Hükümeti'nin temennisi, gelecekte kurulacak Cumhuriyet rejiminin, Osmanlı geçmişiyle olan bağlarını koparma kararlılığını ifade etmektedir.

İmam Yahya, Yemen'de bağımsız bir idare isterken, bu noktada Osmanlı ile bağlarını koparma düşüncesinde olan TBMM Hükümeti'nin, kendine bir engel çıkarmayacağını farkına varmıştı. Ancak Yemen'de bulunan Türk unsurlarını kullanmak suretiyle kuracağı devletin sağlam bir zemine kavuşmasını istiyordu. Bundan dolayı TBMM Hükümeti'nden bir nevi müsaade istiyordu. Yemen Valisi olan Mahmud Nedim ise, Ankara ile yazışmalarında, TBMM Yemen Vilayet Valisi ünvanını kullanmak suretiyle, yeni yönetime bağlı kalmak ve kendini idari bir makam sahibi yapmak eğilimi içerisindeydi.³⁷⁹

İmam Yahya ve ona bağlı Zeydî grubun bağımsız bir idare arzusuna karşın, Yemen ahalisinin Şafii mezhebine bağlı bir kesiminin, yeni Türk yönetimine bağlı kalma isteği vardı. Ancak bu istekte en önemli unsur yeni yönetimin hilafeti muhafaza edeceği düşüncesi idi. Yeni Türkiye yönetiminin Osmanlı Devleti ile bağlarını koparma düşüncesi, yeni yönetime bağlı kalmak isteyen unsurlara karşı ilgisizliği de beraberinde getiriyordu.³⁸⁰

³⁷⁸ Öke, a.g.e, s. 70-71

³⁷⁹ a.g.e, s. 76-77

³⁸⁰ a.g.e., s. 74

İmam Yahya'nın kendi bağımsız idaresi için Ankara'ya gönderdiği mektuplara karşı, Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey 9 Haziran 1923 tarihinde İmam Yahya'ya cevap niteliği taşıyan bir yazıyı İcra Vekilleri Heyeti'ne gönderdi.

Yazıda: “Yemen ahvaline dair tevdi buyrulan dört kıt'a mektuptan Yemen valisinin mektubu Hudeyde ve Taiz livaları ile Zebid kazasının hükümet-i milliyede kalarak aksam-ı sairenin İmam Yahya ile birlikte Seyyid İdrisî'ye terk edilmesini ve Hudeyde'ye de iki tabur asker gönderilmesini ve İmam hazretlerinin mektubu Yemen kıt'ası üzerindeki istiklalinin tasdiki ve Es-Seyyid Ahmed bin Yahya namıyla İmam Yahya'nın talebinin kabulüyle hükümet-i milliyenin arzu eylediği şartların zikriyle Büyük Millet Meclisince istiklalinin tasdikine ve vahdet-i İslâmiyye ve camia-i diniyyeyi teminen İmam tarafından vekil olarak Millet Meclisi'nde bulunmak ve İmam'ın hükümet-i milliyeye hüsn-ü niyetini arz eylemek üzere bir heyet-i i'zamının İmam'dan talep edilmesi ve dördüncü mektup muzafferiyet-i ahireden dolayı İmam Yahya tarafından Halife hazretlerine arz-ı tebrikatı mutazammındır. Hükümetin Yemen'e asker sevkiyle orada bir idare-i askeriyye tesis ve Yemen'in tanzim-i ahvaline halen içinde bulunduğu mücadele-i azimenin istilzam eylediği fedakarlıklar dolayısıyla vaz' ve hali gayr-ı müsaid ve esasen Yemen Valisi de Yemen'in ne hükümet-i milliyenin muavenet-i maliye ve ne de müzaheret-i askeriyesine muhtaç olmayacak derecede ahvali müsaid olup kendi teşkilatıyla tanzim-i idareye kadr-niyab olduğunu beyan etmesine göre bu talebin is'afına imkan ve ihtiyaç yoktur. Yemen'in tasdik-i istiklâli hakkındaki talep ise heyet-i celilerence hall ve takdir edilecek meham-ı siyasiyedendir. Muzafferiyet-i ahireden dolayı İmam Yahya hazretleri tarafından beyan-ı tebrikatı mutazammın arızanın da Hariciye Vekaleti Dersaadet mümessilliği vesaitiyle Makam-ı Mualla-yı Hilafete isali menut-u rey-i devletleri olmakla mezkur mektuplar leffen takdim kılındı efendim.” ifadeleri kullanılmıştı.³⁸¹

³⁸¹ TC BCA, 030-10-260-751-2, 11.06.1923

İmam Yahya'nın istiklâlini ve kendi hükümetini, kendi imkanları ile kurmasının TBMM Hükümeti'nce bir sakıncası olmadığı açıkca vurgulanmıştır.

Yemen'in Türkiye ile idari bağlarının nihai olarak koparıldığı asıl tarih ise, 13 Ekim 1923'tür. Yemen Valisi Mahmud Nedim ve İmam Yahya'ya Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Vekaletine, İcra Vekilleri Reisi tarafından yazılan tezkirede:

“9 Teşrin-i evvel 339 tarihli ve 9489 numaralı tezkire-i devletleri cevabıdır: Türk muzafferiyeti üzerinde Yemen'deki sürur ve şükranı ve bazı temenniyat ve metalibi haviyen Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine varid olan mektuplar üzerine keyfiyet İcra Vekilleri Heyetinde tezekkür edilmiş ve memleketimizin pek azim fedakarlıklarla katlanmak zaruretinde bulunduğundan muavenet-i maddiye talebinin hayyiz-i fiile isaline imkan bulunamadığı ve maamafih Yemen kıt'a-i İslâmiyyesindeki İslâmların ve İmam Yahya hazretlerinin muntazam bir hükümet teşkil etmesi bizce de matlub ve mültezem olup bunun için teşkilat-ı mülkiyye ve askeriyeye vücuda getirmek ve maaşları oraca temin edilmek üzere icap eden mütehassıs ve memurları göndermeye amade bulunduğumuz ve Yemen ahali-yi İslâmiyesini müreffeh ve mesud görmekle bahtiyar olacağımız yolunda bir cevapname tasdiri takarrür etmiş olduğundan ol surette ifa-yı muamele olunmuş idi. Arz-ı keyfiyet ederim efendim. İcra Vekilleri Reisi”³⁸²

Yukarıdaki 13 Ekim 1923 tarihli belge, tıpkı 11 Haziran 1923 tarihli belge gibi bir kopuşu ortaya koymaktadır. 13 Ekim tarihli belgede Yemenlilerin kendi idarelerini kurmalarının uygun ve gerekli görüldüğü, maddi taleplerinin yerine getirilmesinin ise mümkün olmadığı, ancak teşkilatlanma gerekleri için uzman veya memurlara ihtiyaç duyulduğu takdirde maaşlarının Yemen idaresi tarafından karşılanması şartıyla Türkiye Hükümeti'nin bu noktada yardımcı olacağı ifade edilmiştir.

³⁸² TC. BCA, 030-10-260-751-9, 13 Ekim 1923. (EK : 4)

Yemen ile idari bağlarını kendi isteği ile sona erdiren TBMM Hükümeti, 16 Mayıs 1924 tarihinde, Vali Mahmud Nedim Bey'in Yemen'den ayrılması ile tüm resmi bağları ortadan kaldırmıştır.³⁸³

5-) İMAM YAHYA YÖNETİMİNDE YEMEN

İmam Yahya, Vali Mahmud Nedim'in Yemen'de kalmasını istese de Vali bu teklifi kabul etmemiş ve İstanbul'a dönmek üzere Yemen'den ayrılmıştır. İmam Yahya, askeri birliklerin ve memurların aileleri ile birlikte sahile kadar gitmeleri için araçlar temin etmiştir. Kışlalar, bina ve depolar top ve tüfek ne varsa İmam'ın emrine devredilmiştir.³⁸⁴

İmam Yahya, Hariciye Nazırlığı'na bakmak üzere bir Türk olan Kadı Ragıp Bey'i yanında tuttu. Kadı Ragıp Bey, Osmanlı Devleti'nin son Hudeyde mutasarrıfıydı. Tüm yazışmalarını Ragıp Bey vasıtasıyla yaptı. Büyük devletlerle anlaşmalarını ve konuşmalarını yine Ragıp Bey sayesinde gerçekleştirdi.³⁸⁵

1934 yılında Yemen'in kuzey ve güney hududları çizilerek, İngilizler tarafından da bağımsızlığı tanınmıştır.³⁸⁶ İmam Yahya, tüm ülkenin kontrolünü eline geçirmiş, ülkeyi toprak sahibi aristokrat seyyidlerle birlikte yönetmiştir. Bu dönemde Yemen dış dünyadan soyutlanmış ve geleneksel dokuyu korumak için her şeyi yapmıştır.³⁸⁷

³⁸³ Mahmut Nedim yazışmalarda 7 Mayıs 1923 tarihinden sonra TBMM Yemen Vilayet Valisi ünvanını kullanmıştır.

³⁸⁴ Ehiloğlu, a.g.e., s.197

³⁸⁵ Yukarı Yemen isimli kitabın yazarı Hugh SCOTT Ragıp Bey'in bilgisinden ve nezaketinden bahsetmiş, çok iyi Fransızca konuştuğunu söylemiştir.

³⁸⁶ Ehiloğlu, a.g.e., s. 197 (Zeki Ehiloğlu bu bilgiyi Amerikalı muharrir Harlan DRAK'tan almıştır.)

³⁸⁷ Lapinus, a.g.e.,s. 140

Yemen’de Monarşik bir düzen kuran İmam Yahya, 1948 tarihinde El Ehrar (özgürlükçüler) örgütü tarafından bir ayaklanma sırasında öldürülmüştür. 26 Eylül 1962 tarihinde yapılan askeri darbe ile (Zeydî subaylar, Şafi tüccarlar ve Abdullah Sallal’ın başını çektiği gruplar tarafından), dini mezhep temeline dayanan İmamlık rejimi kaldırılarak yerine Cumhuriyet ilan edilmiştir.³⁸⁸

³⁸⁸ Bulut, Faik, İslâmcı Örgütler, İstanbul 1993, s. 188

SONUÇ VE ÖNERİLER

1904-1905'deki ilk büyük isyanla birlikte, Yemen halkı Osmanlı merkezi idaresinden ciddi bir kopuş yaşamıştır. 1911 yılında İmam Yahya ve Ahmed İzzet Paşa arasındaki anlaşma ile, Yemen özerk bir yönetime kavuşmuş ve kontrol İmam Yahya'nın eline geçmiştir. Bu süreç içerisinde Yemen, bir çok Türk evladına mezar olmuştur.

Yemen'de isyan çıktığında, ilk ağıt Anadolu'da başladı. Çünkü Yemen'e asker, Anadolu'dan başka bir yerden gitmezdi. İshak SUNGURLU Yemen'e Anadolu'dan gönderilen askerlerle ilgili olarak: "15-16 yaşlarındaydım. Elazığ'da kışlanın önü ana- baba günüydü. Topluluk başlarına gelecek akibeti ve ebedi ayrılığı şimdiden hissederek birbirine girmişti. Hıçkırık ve gözyaşı deryası içinde sabahtan akşama kadar yarı aç yarı tok, gözlerine uyku girmeden inledi durdu. Ben bunların arasındaydım. Şafak atınca bir kaynaşmadır başladı. Nihayet boru sesleri topluluğu ikiye ayırdı. Hareket anında bir çığlık, bir feryattır koptu. Bu feryat, bir daha kavuşamamanın bilincinde olan, tutuşan zavallı bir halkın feryadıydı. Önlerinde giden Yemen yolcularıydı. Bunların yanlarında ve arkalarında gidenler ise analar, babalar, yavrular, kardeşler, taze yavuklular" sözlerini kullanmıştır. 1910'lu yıllarda, Anadolu'da tüccarlık yapan İsmail Hakkı SUR, Anadolu'dan Yemen'e giden askerlerle ilgili bir anısında: " Bütün hayatımda üç- beş kez vuku bulan ağlayışlarımdan birini hiç unutmam. İzmir'in Konak Limanı'ndan Yemen'e gidecek askerler gemiye biniyorlardı. İçlerinde tanıdıklarımız bulunan bu levend yapılı, efe tavrılı delikanlıların üç- dört saat gemiye binişlerini seyrettim. Oradan ayrılırken göz yaşlarımı tutamadım. Benim gibi herkes hüngür hüngür ağlıyordu. Herkes, Moskof harbine gidenlerin döndüğü halde, Yemen'e gidenin dönmeyeceğini biliyordu. Gene de ortalık düğün alayı gibi bayraklarla süslenmişti" demektedir.

Gerçekten de Türk evladları Yemen'i, vatanın bir parçası olarak görmüşler ve bu diyara giderken vatani bir görevi yapmanın mutluluğunu

içlerinde hissetmişlerdir. Bu duygu şiirlere de yansımıştır. Kamil Esat ERTUR'un

Haydi şanlı ordumuz
Yemen bizim yurdumuz
Yok mu vatan duygumuz
Marş marş marş ileri
İleridir şan yeri

Mısraları buna örnektir.

Yemen her ne kadar isyan ve gözyaşı diyarı olarak bilinse de, yukarıda ifade ettiğimiz gibi Osmanlı için bir vatan parçasıydı. Dolayısıyla bu toprakları muhafazayı bir görev olarak görmüştü. Ancak 1910 büyük isyanı ve ardından, 1911 Daan Antlaşması'na kadar, Yemen halkı ve halk üzerinde söz sahibi olan imamlar, Türk insanına büyük sıkıntılar yaşatmışlardı.

1911 Daan Antlaşması'ndan sonra, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarb ve Balkan Savaşları ile uğraştığı bir dönemde, Yemen Osmanlı Devleti'ne bir sorun çıkarmamıştır. Birinci Dünya Savaşı esnasında ise sorun çıkarmak şöyle dursun, İmam Yahya, Türk askerlerine yardımda dahi bulunmuştur. Hatta bir seferinde İmam Yahya Türklere ithafen: "Elimde bir dilim ekmek kalsa sizinle yarı yarıya paylaşacağım, bundan emin olunuz" ifadelerini kullanmıştır.

Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki, evvelce Türklere karşı harpler açmış, Türk düşmanı; asi tanınmış, isyanı üzerine üstüne ordular gönderilmiş olan İmam Yahya'nın durup dururken, Türk dostu olduğunu kabul etmek yanlış olur. İmam Yahya'nın tavrının değişmesine sebep olan en büyük etken, Ahmed İzzet Paşa ile imzaladığı, 1911 tarihli Daan Antlaşması ve Ahmed İzzet Paşa'nın akılcı siyasetidir.

İmam Yahya kendi bağımsız idaresini kurana kadar her zaman Türk dostu olduğunu tavırları ile göstermiştir. Son Yemen Valisi Mahmud Nedim Bey ile

olan ilişkisi, ardından yeni kurulan Türk Devletine gösterdiği samimi tavır, TBMM Hükümeti ve Mustafa Kemal Paşa ile olan yakın mektuplaşmaları buna örnektir.

İmam Yahya son ana kadar, Mustafa Kemal Paşa ile ilişkilerini sıcak tutmak istemiş, hatta askeri ve mali yardım talebinde dahi bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa ise, Misak-ı Milliye gerçekleştirmek istediği için Yemen ile ilgilenecek vakit bulamamıştır. Dolayısıyla Yemen ile ilgili münasebetler TBMM açısından dilek ve temenniden öteye gidememiştir. TBMM'den ümidini kesen Yemen, daha doğrusu İmam Yahya, kendi bağımsız idaresini kurma yolunu seçmiştir.

Yemen'in Osmanlı Devleti'nden çıkışına ışık tutmaya çalışan tezimiz, bu konuda son sözü söyleyen bir çalışma değildir. Bugüne kadar Yemen ile ilgili, tarihçilerin kısıtlı çalışmalarda bulunmaları bizim yaptığımız çalışmanın da içeriğini etkilemiştir. Yemen hakkında daha söylenecek, yazılacak binlerce şeyin olduğu açıktır.

Bu tezimiz bundan sonra yapılacak çalışmalar için, Yemen tarihinin ana hatlarını vermesi ve son dönem Yemen tarihini derli toplu bir halde sunması bakımından araştırmacılara yardım edebilecek bir çalışmadır.

ÖZET

Tezimiz “Yemen’in Osmanlı Devleti’nden Çıkışı” konusunu ele almıştır. Tezimizin giriş kısmında Yemen’in kısaca coğrafi durumu üzerinde durulmuş, İslâmiyet’ten önce ve İslâmiyet’ten sonra Yemen tarihi hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Osmanlı Devleti’nin Yemen’e hakimiyeti üzerinde durulmuş ve bu hakimiyetin sebep ve sonuçları açıklanmıştır. 20. yy’a kadar Osmanlı Devleti ile Yemen arasındaki ilişkiler kronolojik olarak verilmiş ve bu dönemde geçen tarihi olaylar açıklanmıştır. Yemen ile Osmanlı Devleti’nin ilişkisi incelenirken bu ilişkide önemli bir yere sahip olan Zeydîlik mezhebi hakkında da bilgi verilmiştir.

Tezimizin konusunu oluşturan, Yemen’in Osmanlı Devleti’nden çıkışının temelindeki sebepler üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulmuştur. Bu bağlamda Avrupa devletlerinin misyonerlerlik faaliyetleri (özellikle İngiltere), Osmanlı Devleti’nin ihmali ve Yemen’deki mezhep anlayışı üzerinde durulmuştur. Bunun yanısıra Osmanlı Devleti’nin Yemen’i elde tutmak için aldığı askeri, idari ve hukuki tedbirler açıklanmıştır.

Yemen’in Osmanlı Devleti’nden ayrılışının temelini oluşturan 20. yy. başındaki 1905 ve 1910 isyan hareketleri ve sonrası gelişmeler ayrıntılı olarak verilmiştir. Yemen’in kısmi özerklik kazandığı 1911 yılındaki Daan Antlaşması öncesi ve sonrası gelişmeleri ile bu dönem Osmanlı yönetiminde hakim güç olan İttihat ve Terakki Partisi’nin Yemen politikası açıklanmıştır.

Fiili ayrılışın yaşandığı Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası izah edilmiştir. Son bölümde ise Yemen’in TBMM Hükümeti ile olan ilişkileri üzerinde durulmuş ve resmi kopuşun aşamaları bu bölümde verilmiştir.

ABSTRACT

The subject in our thesis is "leaving of Yemen from Ottoman Empire". Geographical position and history of Yemen before and after Islam was dwelled on.

Sovereignty of Ottoman Empire on Yemen was stated. And also reasons and results of this sovereignty was explained. The political relations between Ottoman Empire and Yemen until 20th century was shown in the chronological order. And historical events in this period were explained too. Some information was given about "Zeydilik" religious sect which had a great importance in the relations between Ottoman and Yemen.

The main reasons behind learning of Yemen from Ottoman Empire were dwelled on in detail. Related to this missionary actions of European Countries (especially England), neglect of Ottoman Empire and religious sect understanding in Yemen were dwelled on. Beside this military and juridical precautions taken by the Ottoman Empire to keep Yemen in hand were explained.

Rebellion actions at the beginning of 20th Century (1905-1910), which were the main reasons of leaving of Yemen from Ottoman Empire, and developments after them were explained in detail. The developments before and after "Daan Agreement" which lead Yemen to gain partial autonomy in 1911 and Yemen policy of the political party "Ittihat ve Terakki" which was the main dominant group in Ottoman Government were explained.

The happenings before and after the first World War were explained. During which the practical break-up was lived, and in the last part relations of Yemen with the Turkish Government was dwelled on and steps of the official were given.

BİBLİYOGRAFYA

KİTAP VE MAKALELER

_____ (ALTINAY), Ahmed Refik, **Osmanlı Kumandanları**, Timaş Yayınları Osmanlı Serisi, İstanbul 1996.

_____ Ahmed İzzet Paşa, **Feryadım**, Cilt 1, Nehir Yayınları, İstanbul 1992.

_____ Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, Cilt 3, İstanbul 1972.

_____ AYIŞIĞI, Metin, **Mareşal Ahmed İzzet Paşa (Askeri ve Siyasi Hayatı)**, TTK Basımevi, Ankara 1997.

_____ BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâp Tarihi (Trablusgarb ve Balkan Savaşları, Osmanlı Asyasının Paylaşılması için Anlaşmalar, 1911 Başından Balkan Savaşlarına Kadar)**, Cilt 2 Kısım 1, TTK Basımevi, Ankara 1991.

_____ BAYUR, **Türk İnkılâp Tarihi**, Cilt 1 Kısım 2, TTK Basımevi, Ankara 1991.

_____ BIYIKOĞLU, Tevfik, **Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Cilt 1, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1962.

_____ BİNARK, İsmet, **Yemen Tarihinin Kaynakları Bakımından Başbakanlık Osmanlı Arşivinin Önemi**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1996.

_____ BİREN, Mehmet Tefik, **Bir Devlet Adamının (İkinci Abdülhamid) Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları**, Cilt 2, Arma Yayınları, İstanbul 1993.

_____ Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, **Sina-Filistin Cephesi, Harbin Başlangıcından İkinci Gazze Muharebeleri Sonuna Kadar**, Cilt 4 Kısım 1, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 1979.

_____ CEYHAN, Abdullah, **Sırat-ı Müstakim ve Sebîlürreşad Mecmuları Fihristi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.

_____ DEVRİM, İhsan, **Yemen Türküsü**, Devrim Kitabevi, İstanbul 1944.

_____ Doktor Hasan Kadri, **Yemen ve Hayatı**, Dersaadet, İstanbul 1328 (1910).

_____ EHİLOĞLU, Zeki, **Yemen'de Türkler (Tarihimizin İbret Levhası)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.

_____ El- Hac Ahmed Raşit, **Tarih-i Yemen ve San'a**, Basiret Matbaası, İstanbul 1291 (1885).

_____ ERASLAN, Cezmi, **II. Abdülhamid ve Osmanlı Devleti'nin İslâm Birliği Siyaseti**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

_____ GÖLPINARLI, Abdülbâkiy, **Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiilik**, Dar Yayınevi, İstanbul 1979.

_____ GÖRGÜLÜ, İsmet, **On Yıllı Harbin Kadrosu 1912-1922: Balkan, Birinci Dünya ve İstiklâl Harbi**, TTK Yayınları, Ankara 1993.

_____ İRTEM, Süleyman Kani, **Osmanlı Devleti'nin Mısır, Yemen ve Hicaz Meseleleri**, Temel Yayınları, İstanbul 1999.

- _____ KABACALI, Alpay, **Arap ölllerinde Türkler**, Cem Yayınevi, İstanbul 1990.
- _____ KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, Cilt 8, TTK Yayınları, Ankara 1983.
- _____ KARAMAN, M. Lütfullah, **Yemen'dir**, İz Yayınları, İstanbul 1996.
- _____ KAYALI, Hasan, **Jön Türkler ve Araplar, Osmanlıcılık, Erken Arap Miliyetçiliği ve İslâmcılık (1908-1918)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.
- _____ Kazım Karabekir, **Cihan Harbine Neden Girdik, Nasıl İdare Ettik**, Tecelli Matbaası, İstanbul 1937.
- _____ KOCABAŞ, Süleyman, **Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar (Türkiye-İngiltere)**, Vatan Yayınları, İstanbul 1985.
- _____ **II. Abdülhamid Şahsiyeti ve Politikası**, Vatan Yayınları, İstanbul 1995.
- _____ **Osmanlı İsyanlarında Yabancı Parmağı**, Vatan Yayınları, Kayseri 1992.
- _____ KOÇOĞLU, Bahri, **Yozgatca**, Ankara Ofset, Ankara 2001
- _____ LAPINUS, İra'm, **Modernizme Geçiş Sürecinde İslâm Dünyası**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayını, İstanbul 1996.
- _____ MUGHUL, Muhammed Yakup, **Kanuni Devri Osmanlıların Hint Okyanusu Politikası (1517-1538)**, İstanbul 1974.
- _____ ÖKE, Mim Kemal ve- KARAMAN, M. Lütfullah , **Adı Yemen'dir (Belgelerle Milli Mücadele Döneminde Yemen'deki Son Osmanlıların Hikayesi)**, Erkam Matbaası, İstanbul 2002.

_____ ÖKE, Mim Kemal, **İngiliz Casusu Prof. Arminius Wamberg'nin Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1983.

_____ ÖZTUNA, Yılmaz, **Büyük Tarih Ansiklopedisi**, Cilt 2, Bateş Yayınları, İstanbul 2001.

_____ SCHULZE, E. Kirsten-STOKES, Martin- CAMBELL Colm, **Ortadoğu'da Milliyetçilik, Azınlıklar ve Diasporalar**, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1998.

_____ SELEK, Sabahattin, **İnönü'nün Hatıraları**, İstanbul 1969.

_____ SEYHUN, Mehmet Arif, **Yemen Savaş Anıları**, Genel Kurmak ATASE Askeri Tarih Bülteni, Sayı 42, Ankara 1997.

_____ SİRMA, İhsan Sereyya, **Osmanlı Devleti'nin Yıkılışında Yemen İsyanları**, Zafer Matbaası, İstanbul 1980.

_____ **Yemen'in Geo- Politik Durumu ve Osmanlı Devleti'ne Katılması**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1982.

_____ ŞIVGIN, Hale, **Trablusgarb Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri (Trablusgarb Savaşı'ndan Mustafa Kemal Atatürk'le İlgili Bazı Belgeler)**, TTK Basımevi, Ankara 1989.

_____ TANRIKUT, Asaf, **Yemen Notları**, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara 1965.

_____ TUNÇAY, Mete (ve diğerleri), **Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, Cilt 4, Cem Yayınevi, İstanbul 1990,

_____ TURAN, Reşat (ve diğerleri), **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, Ankara 1999.

_____ ÜNAL, Tahsin, **Türk Siyasi Tarihi**, Kamer Yayınları, İstanbul 1998.

_____ YALÇIN, Durmuş (ve diğerleri), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000.

_____ YAVUZ, Hulusi, **Ka'be ve Haremeyn İçin Yemen'de Osmanlı Hakimiyeti (1517-1571)**, Serbest Matbaası, İstanbul 1984.

ANSİKLOPEDİLER

_____ Anabritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, **Zeydiye Maddesi**, Cilt 32, Ana Yayıncılık, İstanbul 1994.

_____ Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, **Yemen Maddesi**, Cilt 13, Çağ Yayınları, İstanbul 1993.

_____ **Zeydîlerin Ayaklanması Maddesi**, Cilt 12, Çağ Yayınları, İstanbul 1993.

_____ Hayat Ansiklopedisi, **Yemen Maddesi**, Cilt 6, Kırıl Matbaası, İstanbul 1982.

_____ İslâm Ansiklopedisi, **Yemen Maddesi**, Cilt 13, M.E.B. Basımevi, İstanbul 1996.

_____ **Zeydiye Maddesi**, Cilt 13, M.E.B. Basımevi, İstanbul 1986.

_____ Meydan Larousse (Büyük Lügat ve Ansiklopedisi, **Zeydiye Maddesi**, Cilt 12, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990.

_____ Mufasssal Osmanlı Tarihi, **Arabistan'da Durum-Yemen**, Cilt 6, Güven Basımevi, İstanbul 1963.

_____ Osmanlı Ansiklopedisi (Tarih-Kültür-Medeniyet), **Yemen Maddesi**,
Cilt 6, İz Yayınları İstanbul 1996.

GAZETE VE DERGİLER

_____ Hürriyet Tarih, Gidenin Asla Dönmediği Ülke, 6. Sayı, 15 01. 2003.

_____ İctihat, 139. Sayı, 30. 11. 1921.

_____ Osmanlı, Yemen Ahvali, 13. Numara , 15. C. 1316

Yemen’de Vûkuat, 14. Numara, 12. Ra. 1318

_____ Sabah, Yemen Ahvali, 7187. Sayı, 27. 09. 1909.

_____ Sırat-ı Müstakim, Yemen Mebusları Huzur-u Hilafet Penâhinde,
8.vSayı, 3. Ay 1325

Yemen Ahvali Hakkında Resmi Tebligat, 125. Sayı, 1. Ay 1326

_____ Tan, 627. Sayı, 15. 01. 1937

_____ Tanin, Ahmed İzzet Paşa ve Karargah Heyetinin Yemen’e Hareketi,
884. Sayı, 18 Şubat 1908.

Yemen’de Ahmed İzzet Paşa’nın Halka ve Zabitana Karşı İrad Ettiği
Nutuk, 970. Sayı, 15 .05. 1911.

Yemen’de Vaziyet, 1100. Sayı, 23. Eylül 1911.

ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve jurneller 51/53

Yıldız Perakende Evrakı Komisyonlar Marûzatı, 14/42

Yıldız Perakende Evrakı Mütenevvi, 269/146, 233/87-290/90

Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahrirâtı, 59/104- 59/35

Yıldız Perakende Evrakı Askeri Marûzat, 183/21

Sadaret Hususi Marûzat Evrakı, 504/135- 492/45- 501/181

Mühimme Kalemi Evrakı, 735/1- 735/20

Meclis-i Vükelâ Mazbataları, 154/100- 157/46- 231/216

Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye Dairesi, 737/28

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

030-10-260-750-31

030-10-260-751-9

0340-10-260-751-1

030-10-260-750-33

30-18-1-1/23-7-20

HARİTALAR

_____ Yemen Vilayet Haritası, Erkân-ı Harbiye Umumiyesi, 1905

_____ 7. Ordu Erkân-ı Harbiye Dairesi'nin yapmış olduğu Yemen Haritası, 1909

_____ El- Cezire Kıt'asıyla Suriye- Hicaz ve Yemen Vilayetleri Hududu Cedidesini irae eder harita

MIZIKA ÇALINDI

Mızıka çalındı düğün mü sandın
Al yeşil bayrağı gelin mi sandın
Yemen'e gideni gelir mi sandın

**

Tez gel ağam tez gel
dayanamirem
Uyku gaflet sarmış uyanamirem
Ağamın öldüğüne inanamirem

**

Koyun gelir kuzusunun tadı yok
Sıralanmış külüklerin tadı yok
Ağamsız bu yerlerin tadı yok

**

Ağamı yolladım Yemen iline
Çifte tabancalar takınmış beline
Ayrılmak olur mu taze geline

**

Tez gel ağam tez gel
dayanamirem
Uyku gaflet sarmış uyanamirem
Ağamın öldüğüne inanamirem

YEMEN'DEN GELEN BİR MEKTUP

Yemen'in kahrine irdik ireli
Kaderin denizine girdik gireli
Arpaya, buğdaya hasret kalduk
Arabın fendine hep aldanduk

Cıp cıpıldak donumuz yok başımız
Yalnayak koşmadadır yüzbaşımız
Bize Rum çağırıyorlar bunlar
Komadı ağrımaduk göz kumlar
Donu yok hiç birinin çırpıplak
O da bizden kötü abdal avanak
Merdiven ne şekil ise tarlası da
Ana benzer kuyusuyla damı da
Karakoldan inerük su aluruk
Arap adından atınca kaluruk
Her suyun nöbeti üç beş can yer
Kaçamazsan ulaşır kelle keser
Geçen bir harp oldu da bir köy bastuk
Süngünün hakkını varduk alduk
Ne olacak üç bilezik beş te yüzük
Bi hapaz kahve de var emme çürük

**

Dimeyin ki bana devlet bakıyor
Başımı gün ayağımı gön yakıyor
Aç aca aşmadayuz dağlardan
Otu toprağı yerüz bağlardan
Yemen'in dağlığı çoktur uludur
Hele kumsalı cehennem yoludur
Ulu Mevlâm bizi attı Yemen'e
Kaldık hasret güle bülbül çemene
Dağlığında ne ağaç var ne meşe
Tek varan yolcuya maymunlar üşe
Bura Türk kabri gibi gel bir bak
Bir taşın altına girmiş beş ocak
Yemen'in kanlı açıktır yarası
Sormak ister size bizden burası
Bilmeyyüz ki neden biz harp ediyoz
Arabın derdi nedir biz ne diyo
Sen atınca durakoysun mu sana

KIŞLANIN ÖNÜ

Kışlanın önünde sıra sıra söğütler
Oturmuş binbaşı asker öğütler
Yemen'e gidiyor babayiğitler

**

Kışlanın önünde bir dolu testi
Askerlerin önünde fermanlar esti
Analar babalar umudu kesti

**

Kışlanın kapısı demir değil mi
İçinde oturan emir değil mi
Yemen'e giden gelir değil mi

**

Ağlaman analar yine geliriz
Din millet uğruna kurban oluruz

**

Şu Yemen'de akan sular akıyor
Hastaların hiç birisi kalkmıyor
Cerrah gelip hastalara bakmıyor
Yemen çöllerinde kaldım ağlarım

**

Ne çok imiş şu Yemen'in devesi
Pek ağırdır Hudeyde'nin havası
Yemen'e gelenin ağlar anası
Yemen çöllerinde kaldım ağlarım

**

Evimizin önünde çifte pınarlar
İçerler suyu beni ararlar
Yemen'e gideni ölü sayarlar
Yemen çöllerinde kaldım ağlarım

**

Dinleyin kardaşlar siz bu destanı
Viran olmuş bağı ile bostanı
Gurbet ilde ben ararım dostları
Yemen çöllerinde kaldım ağlarım

YEMEN

Yemen illerine haber saldılar
Yavuklular nice düşler kurdular
Giden haberciler nerede kaldılar

**

Tez gel ağam tez gel böyle zor olur
Genç yaşımda bana ahuzar olur

**

Yaz gelende göçmen kuşlar görünür
Baykuş öter derdim artar dirilir
Kızlar siyah tüle bürünür

**

Ötme baykuş ötme bir canım kaldı
Yemen çöllerinde yavuklum kaldı

**

Git de rüzgar haber getir ebeme
Genç oğlundan gazi olmuş dedeme
Kötü haberin sakın ha deme

**

Gitme rüzgar gitme derdim var benim
Yemen çöllerinde dengim var benim

**

Beklemekle ömür geçip gidecek
Günün dertte böyle beter edecek
Bu bekleyiş elbet bir gün bitecek

**

Bekle yarım bende varam Yemen'e
İnce belin dönüp saram kemere

**

Bu gariplik řu zamanda zor olur
Derdim artar yüreğimde kor olur
Kışlalardan mevizlere vur olur

**

Emir böyle bu diyardan geçersin
Göçmen kuşlar gibi bir gün
göçersin

ONBEŞLİ

Gitme Yemen'e Yemen'e
Yemen sıcak dayanamam
Dan borusu er vurulur
Sen çocuksun dayanamam

**

Gitme Yemen'e Yemen'e
Çiğ yumurta pişer derler
Mehmed, Ali baba oğul
Garip olan şaşar derler

HAYDI ŞANLI ORDUMUZ

Haydi şanlı ordumuz
Yemen bizim yurdumuz
Yok mu vatan duygunuz
Marş marş ileri
İleridedir şan yeri

**

nice yıldır řu Yemen
Millet kanı döküyor
Vatan için can veren
Ana boynu büküyor
Marş marş ileri

İleridedir şan yeri

**

Yeter artık gidelim
Arz-ı satvet edelim
Vatan için ölelim
Marş marş ileri
İleridedir şan yeri

YEMEN TÜRKÜSÜ

Havada bulut yok bu ne dumandır
Köyde bir ölüm yok bu ne figandır
Şu Yemen illeri ne de yamandır
Adı Yemen'dir gülü dikendir
Giden gelmiyor acep nedendir

**

Yine baş kaldırmış Yemen İmam'ı
Andık orda şehit olan babamı
Bana ağlatmasın Tanrım anamı
Adı Yemen'dir gülü dikendir
Giden gelmiyor acep nedendir

**

Kışlanın önünde arslan yağızlar
Yemen yolcusuna ağlıyor kızlar
Ananın babanın yüreği sizler
Adı Yemen'dir gülü dikendir
Giden gelmiyor acep nedendir

**

Açılan bayrağı gelin mi sandın
Çalınan davulu düğün mü sandın
Yemen'e gideni gelir mi sandın
Adı Yemen'dir gülü dikendir
Giden gelmiyor acep nedendir

YEMEN AĞIDI

Kara adır is mi tutar
Martin tüfek pas mı tutar
Ağlayalım anam bacım
Elin kızı yas mı tutar

**

Günden yanı soldu m'ola
Yerden yanı uldu m'ola
Memedimin ela gzn
Karıncalar oydu m'ola

**

Basma fistan kirlenirse
Baştan püskül fırlanırsa
Ya kimlere baba desin
Senin bebek dillenirse

**

Gitme Yemen'e Yemen'e
Karışın toza dumana
Mektubunu sal kardeşim
Bacını koyma gmana

**

Gitme Yemen'e Yemen'e
Yemen sıcak dayanamam
Dang borusu er vurulur
Sen cahilsin uyanaman
(ulmak:çürümek, gman: kuşku)

چو غایر، جهت تفهملری تضاعف ایدر. چونکه بخاراده اصلاحات اجرا ایدیلرسه اسناد، معلم ینه روسلر اوله جقدر. بخاراده کی معادن و غیره ینه روسلر سایه سنده چقار یله جقدر. خلاصه روسلرک منافعی قات قات تضاعف ایده جقدر.

بناءً علیه حجت اسلامی، اخوت دینه ایجابندن بخارانک ترقی و تعالیسه، مجد قدیمک احیاسه همت و غیرت بیورملری فیخامتلو امیر عالم خان حضر تلردن رجا و امید ایدر، موفقیتلری جالب الاهدن نمی ایلر.

نور علی زاده

غیاث الدین حسنی

بمن احوالی حقنده رسمی تبلیغات

بمن قطع مسکن جهات شرقیه سنده صمدو حوالی سنده متکن وزیدی مذهبیه سالک اولان امام حیدالدین وانک وفاتی اوزرینه اوغلی امام یحیی وعونه سی منک تحت اداره عثمانیه بولنان جبال قسمه سنین عیدده دن بری تجاوز و برارالق مرکز ولایت اولان صنعایی استیلایه قدر قصدی ایلملریله حکومتجه بالدهقات قوای عسکریه سوق ایله دفع و تنکیل ایدلرلرکن ینه فرصت بولدقجه تجاوزدن خالی قالمالری احوالیده استقرار امن و آسایشه مانع و اهالیکن حضور و راحتی سالب اولدیغندن و یکیدن سوقات و حرکات عسکریه اجرا سنده او صرمه رده امکان کوریه مدیکندن قطعه مذکوره ده تأمین آسایشه مدار اولقی اوزرینه منک جبال و تهامه قسمه ملریکن بالتفریق ایکی ولایته تقسیمیه جبال قسمه منک و الیدکنه صماده قامت اتمک اوزره مومی الیه امام یحیی انک تعیین و محلیجه، مأمورین شرعیه و ملکیه و ضابطه منک نصی ایچون کندیسنه صلاحیت اعطاسی و جبات ایده چکی اموالک بکوندن مصارف محلیه جیده قدن سوکره فضله قالیبرسه مرکز سلطنته کوندلیمی و صماده بر مقدار قوه محافظه بر اقیه رق اردو مرکزینک مناحیه نقلی بولنده حکومتجه بعض مقررات اتحاد ایدیلوب بر قانون مخصوص ایله قوه شرعیه به تکلیف اولنیش ایدسه بمن ولایتی تقسیمات طبیعی اعتباریه جبال و تهامه ایله عسیر قطع لرندن مرکب اولقی اوزره اوج قسم اولوب جبال قسمده مقیم وزیدی مذهبیه سالک اولان مومی الیه امام یحیی منک آنجق جبالده ساکن زیدیلر اوزرنده نفوذی جاری و تهامه و عسیر جهتلرنده مقیم و اکثریتی شافعی مذهبیه منسوب بولنسان قبائل ایله ییدلرنده مذهباً و مسلکاً اختلاف موجود اولمسیله جبال قسمده تطبیق ایدیلرچک بو اصول ایله بمن قطع مسکن اقسام سائر سنده تأسیس و تقریر آسایش ممکن اولمیه جتی. نظر تأمله آله رق باخصر و ص او صرمه عسیر جهتلرنده سید ادریس نمانده برینک ظهور یله کرک عسیر و کرک منک تهامه جهتلرنده ساکن قبائل و عشایری کندینه انقیاده عهد و پیمان ایدر و بعض موافقی حصرو تضییق و یوللری سد و قیامه قیام ایتیمی ده بوملاحظاتی تأیید ایلرک بمن مسئله منک او بولنده حل و فصلی ممکن اولمیه جتی آکلا شلمسیله بمن قطع

حقنده حکومت اجراییه جه تدابیر اساسیه اجرایی قرار گیر اولمشدی. بالاخره مرکز جه حرکات عسکریه اجرایی مانع احوالده زائل اولمسیله حکومتجه بمن و عسیر ایچون بالجله لوازم و مهمانیله یکیدن قوای کافیه عسکریه ترتیب و سوق و بمن رلایندن بالتفریق مستقل متصرفلق حاله افراغ اولنان عسیر متصرفلق و قوماندانلغه میرلوا سلیمان پاشا و بمن والی و قوماندانلغه صلاحت و واسعه ایله میرلوا محمد علی پاشا تعیین و سوا حاکم محافظه سی ایچون ده غائبه و طرر تخصیص اولنهرق قوای عسکریه منک و رودنی متعاقب علیه و زهره جهتلرنده کی قبائل تأدیب و مسدود اولان مجبور و حجه قنقده و اهنایوللری کشاد و جوارده کی قبائل دخی رهینه لر ویره رنک تحت اطاعت ایدلای. آنجق حکومت سزیه منک اساس مقصدی سغک دمانداجی اجتناب ایله جاهه ممالک عثمانیه دن اولان حوالی مذکورده اهالیکن مزاج و احتیاججه موافق اصلاحات اجرایی و مرکز اطاعتدن خروج ایتیش اولان قبائلک نعمت عدالتدن تأمین استفاده لر یله خلافت اسلامی و حکومت عثمانیه ارتباطلریکن و بوسورتیه ملککنده حضور و آسایشک توثیق قضیه سی اولدیغندن بر طرفندن ده ارافه دمدن اجتناباً مومی الیه سید ادریس دائره صلاحه دعوت ایدیلرک قوه سیاره قوماندانی سعید پاشا ایله عسیر متصرف و قوماندانی سلیمان پاشا آکندر سیله ملاقی اولمشلردی. مومی الیه ده اوصیراده مقام خلافت عظمایه عرض صداقت و ادیسنه بولنهرق نام نامی خلافتیناهی به خطبه قرائت ایتدیردیکی کبی تکالیف امیریه منک استیفا سنده و تلفراف حدودینک تمدیدنده حکومت و عهد معاوضه آتارینی بالقلل اراز ایددی. عسیر قطع منجه شومسورتیه و قوعالک اوکی آلمسی و منک جبال قسمده ده اوئانده ده امام یحیی طرفندن سوقات عسکریه بی ایجاب ایده چک حرکات تجاوز کارانه منک عدم ظهوری حسبیه حکومت سنیه تعقیب ایتدیکی مقصد عدالتکاری به بالمساله وصول ایچون حرکات عسکریه دن صرف نظره بمن و عسیرده کی قوای منضمه دن طوبیجی و مترالوزلری ابقا و بیاده طابورلری ترخیص ایتدی؛ بر طرفندن ده قطعه مذکور منک مزاج و احتیاججه موافق تدابیر اصلاحیه به ابتدار ایددی. اول امرده اهالیکن تمنائی و جهله بمن و عسیر قطع لرنده احکام شرعیه منک تمامی اجراییه قصاصدن ماعدا تعذیرات شرعیه منک محاکم شرعیه دن صادر اولان اعلاملر اوزرینه در عقب افغانی ایچون باراده سزیه خلافتیناهی محالرینه مأذونیت کامله و قصاص اعلاملریکن ده دائره جلیله مشیخته بلا تأخیر تدقیقاتک ایتاسی ضمنده ایجاب ایدلره اوامر لازمه اعطاس و احکام شرعیه منک سرعت تطبیقی تأمین ایچون جهت شرعیه دن بده برده هیئت تدقیقه شرعیه تعیین و اعزام اولوندی.

بمن اهالیکن درجه فقر و احتیاجی نظر دقته آله رق احوال ایده اوتومدن بری استیفا سی معتاد بولنسان و مقدار سنویسی سکسان بیک لیریه بالغ اولان رسوم متفرقه دخی مجرد بر معامله رافتکاری اولقی اوزره مجلس عمومی قرار یله غفو ایدلای.

اهالیکن نعمت معارفندن تأمین استفاده لر ایچون کتابک تکثیر

واصلاحی نظر دقت آن برق کچن سنه اوتوز اوج و بوسنه یکرمی بر ذکور و بر انات ابتدائی مکتبی کشاد و اولدن موجود اولئر معلم و معاشرینک تزییدی صورتیه اصلاح و صناده کی انات مکتبی ایچون مکمل بر بنا انشا ایدلدی ؛ ده یاکرمی ابتدائی مکتبنک ده کتادی اسبابنه و حدیده بر نمونه مکتبی تأسیسه توسل اولندی .

امور نافعہ دخی نظر اهمیتدن دور طوتلیه برق بوسنه طرفنده صنعادن مناحیه قدرسکز یوز کیلومتر یول انشاسه باشلاندی . مملکتک حصول معموریت و ترقاتی تأمین واسطه یکانه اوله جنی درکار بولنان حدیده و صنایع یورولنک و جبانہ لیمانک انشاسی تقرر ایددی . زراعتک اصلاحی ایچون در سعادتدن حدیده لزومی قدر جفت آلات و ادواتی ارسال و قضا و ناحیه لره توزیع ایتدیرلدی .

اهالینک منافع مملکتدن استفاده لر نی تأمین و حکومت ارتباط لر نی تشدید ایلنک و قیافت ملیه لر یخده محافظه ایتمک اوزره برلیدن ژاندارمه طابور و پولکاری تشکیل ایدلدی .

سادات و مشایخ محلیه دن ایلری کلنلرک حکومتجه معاش تخصیصی صورتیه اقدار لر ی نظر دقت اآلندی . باجلده واقع جامع کیر تعمیر ایتدیرلدی . حدیده و باجل آره سنده کلوب کیدن عسکرک و یولچیلرک تأمین استراحت لر ی ایچون عریض لر یلدرلدی .

یمن قطعه منجه اخلاص آسایشه دخل کلیسی اولان قنایق اسلحه ادخالنک منعیله انضباط محلینک تقریری ایچون یمن سواخانه اولجه اوج غایبوت اسرا و ایکی سنوق انشا قلندینی کی اخبراده آیرمجه ایکی غایبوت کوندلش و اون سنوقک ده تدارکی و سواخانه ایجاب ایدن قنطاده بلوق هاوژلر احداثی در دست بولمشدر .

حکومتجه شوصورتله مملکتک اعمار و اصلاحه و اهالینک تمدن و ترفهنه عائد تداییر جدیدیه بیدار و بویولده کی توسلات احتیاجات و ایجابات محلیه توافقی ایدله جک تداییر سائر اصلاحیه ایلده توثیق و اکل ایدله جکی صمرده عسیرده کی سید ادریس برامارت تئذ کیلی فکر یلہ یکیدن حرکت و امام یحیی دخی قبائل مطیعہ کی حکومت عابنه تحریک ایلہ تحت اداره عثمانیه بولنان محملره و صنعا اوزره تجاوزه قیام ایلدیکندن مومی الیمانک حرکات و تجاوزات اخیر لرینک درجائیه حکومت سنججه اتحادیه مسازعت اولنان تداییرک ماهیتی دخی آیرمجه بیان و تفصیل اولور .

عسیر متصرفلندن آلنان تلغرافنامه لره نظر آسید ادریسک کندیسنه . نقاد اولان قبائله آلتی ایلق ارزاق و اسلحه و جیخانہ لر یلہ حاضر اولم لر نی اعلان و طرف طرف آدملر سو قیلہ خاقلی عصیانہ دعوت و جزا ندن اہایہ افراد جدیدہ و مسندیلہ نک کلوب کیمسنی منع ایلدی کی آکلاشلدینی کی یمن ولایتدن کلن تلغرافنامه لره سید مومی الہ اہالینک سلاحتہ برق امر بنہ حاضر اولم لر نی اعلان و تنبیہ و القوزده کی قنایق اسلحه و جیخانہ کی نزدیکه جلب ایلدی کی و درت ضابط ایلہ بش نفر عسکرک صبیادن کچر کی توقیف ایلدیکلری و ادریس طرفندن دولته مطیع قبائلندن ده متصل رهینہ لر

طوبیلا نغمده ورهینہ آلدینی قبائلہ مدبر و نائیلر تعیین ایدرک قصاصہ و قطع یدہ دوام ایلدیکده اولدینی و اہالینک جبران و قفندہ ایلہ طریق مواصلہ سی منقطع اوله رق اورادہ کی قوتک محصور بولندینی و ادریسک یمن تہامہ سنده افسادانہ قالفیشہ رق زراقلیلرک فکری زہر لیدی و لحیہ ایلہ میدی آره سنده کی زراقلرک قطعہ تشبث ایلدی کی والیو مرسومات ادارہ سی محافظہ مأمور لرینک ادریسک کوندردیکی اشقیا طرفندن قالدیر یلہ رق محال مجبولہ کتورلدیکلری و معیولاندن علی سیدی اقدی بی انشاسی راہدہ در دست ایتدیرلرک النظیرہ نامندہ کی جبالہ تبسید ایلدی کی بیلدیرلشدر . عسیر متصرفلندن ۱۱ کانون اول تاریخنده جکیلوب بوکرہ ورود ایدن تلغرافنامه دهده اہا بر آندیزی محصور اولوب تدافعی حربلرک دوام ایتدیکده اولدینی و الحالہ ہندہ ایکی ییک قدر تخمینہ لنان محاصرینہ مواقع بیدہ ده کی عربانک دہ انتحاف لر ی محقق ایدوی و ادریسک برامارت تشکیلی قبائلہ اعلان و بویولده یکیدن عہد لر طلب ایلدی کی از بار قلنش اولدینی کی متصرف مومی الہ طرفندن جبران مفرزہ عسکریہ سی قوماندانعلیہ جبران قائم مقاملہ کوندریلوب صورتی پوستہ ایلہ بوکرہ نظارتہ ورود ایدن تحریرات مؤدا سنده دخی اہا مرکز بنجہ عربانک تعرضات و تجاوزات سنده موجب اندیشہ بر حال اولیوب بوتون عسیر اہالیسی طوبیلا نسہ آلرہ قارشی بعون خدا مدافعہ امکانی موجود و آیلرجه بیہجک ذخیرہ و جیخانہ نک مدخر ایدوی و ادریس اطرافی انشاسہ چالشمقده آیسہ الدہ بر چوق رہینہ لر اولدینی بعضی قبائل ایلہ ادریسک آدم لر ی آره سنده ضحیت و وثاق کیرمش اولدینی آکلاشلمشدر .

جبال احوالہ دائر یمن ولایتدن ورود ایدن تلغرافنامه لره ده امام یحیی طرفندن تعز متشاخنہ خطابا برورقہ تحریر و ارسالہ کندولری جہادہ دعوت و ژاندارمه و عساکر ملیہ افرادینک قانی ہدر عدا ایلدی کی و مؤخر آ الحدا و پریم جہت لر بنہ بیکی متجاوز اشقیادہ سوق اولنشیہ قوای کاہیہ عسکریہ برتب قلندرق وقوع مصادمہ دہ اشقیالشی اوج مقتول و یوز اون اوج مجروح و برہرک منہزماً فرار ایتدیکلری و عساکر شاہانہ دن دہ قرق قمرک مجروح و شہید دوشدیکلری جہنمک سوق الحسیدین نقل ارزاقہ مأمور مفرزہ ایلہ اشقیارہ سنده وقوع ولان مصادمہ دخی اشقادن اونلک مقتول و یکرمی بشنک مجروح اولدینی و اشقیا طرفندن واعظانہ بر طاقم قرانک احراق ایلدی کی و امام طرفندن حجه . انس قضا لر بنہ . عمران جہت لر بنہ و دیگر بعض قضا و نواحیہ جہت لر بنہ سوق ایلدی کی . واسع مقیاسدہ اولان بو ترتیبانن مقصدی صنما . حجه و صنما . تفر یول لر نی قطع ایلہ عمومی بر عصیان وجودہ کتیر مک اولدینی و لحیہ و حجه یولنک دہ قبالی بولندینی و صنما نک هر طر . فدن مواردنی . جبالہ کی مواقع عسکریہ نک بر برلہ اتصالاتی منقطع اوله رق او حوالیدہ کی قرا اہالیسنک عائہ لر نی و مالار نی قاجیروب حربہ حاضر لافندہ اولدولری اشعار ایدلشدر .

تفصیلات محررہ دن آکلاشلہ جی اوزرہ کرک امام یحیی نک کرک سید ادریسک منویاتی یمن و عسیر قطعہ لر بنہ اجرای تحکیم دن عبارت

ایندیلرسه بوکونده او نوزاد مشروطیتیزک ادمه ونقاسی ایچون عین فداکارلقه ، بلکه زیاده سیله صرف غیزدن بر آن کروطورمیجقردر . زیر اوانلر ، طاغیق و ضعیف اولان حکومت اسلامیه نك تقویه و تحکیمی کنیدی عهده لینه لازمه و واجب بیلمشلردر ، و بو اوغورده ایجاب ایدرسه ، کنیدی حیثیت ذاتیه لرندن بیله واز کچرک الی ماشااه جالیشمایه عهدویجان ایلمشلردر . بنا علیه اومقامات عالییه غرضکارانه اسناد اولمیش افرالری رفع و تکذیب ایلیمیشی وظیفه مقدسه وجدانیه بیهارک شو سطرلری قارالایوب صراط مستقیم مجله متبره سینه دنج اولمقی اوزره کوندیریورم .

محمد رحیم باد کوبه لی

درسعادته صراط مستقیم - اله معتبره سته

بوکون (۹ کانون ثانی افرنجی . یا ارارنجی) استانبولدن آلدیم (۱۲۲) عدلی صراط مستقیم نسخه سنده ازمرده منشیر (اتحاد) نام غزته دن قلا یارسک (مان) جریه سنده نشر ایدلش بولنان صوک مکالمک اتحاد فرقسی رئیس و منشای مبعوثی خلیل بکه نسبتله ترجمه سی اقباس اولدینی کوردلی . مکالمک لوندرده وقوع بولسی ایل برارسم وهوتم مقدمه مکالمه صراحت تامه طعیه ایله تعین ایدلشکی حالمه اتحاد غزته سنک آتی ازمرجه معروف اولدینی آکلاشیلان خلیل بکه نسبتله ترجمه ودرج ایلیمشده کی معیندارلق آشکاردر . لوندزه جامع شرقی ایشی ابتدا ایلری سوردیکم صرده ازمرده کی اتحاد غزته سنک دخی او بایده درج اعانه ایلک ایستدیکنی (صباح) ده اوقوش و اوغزته برکتوب یازارق خیر عامه متعلق اولان و عموم نظرته مشولیت کیریمین ایجاب ایده بیله جک حالندن بولنان بوخصوصده ایشک مروجلرینی خبردار ایلش . رجاده بولمش ایدم . شیمدی به قدر مذکور غزته دن بوبایده بر جواب بیله آله مدم . آکلاشیلیورکه مذکور غزته بعض مرتبه اغراض شخصیه قابله شدر تأسف اولنور .

(صراط مستقیم) بشقه سته نسبت ایدلن مکالمه مذکوره عاجزیتک اقباسندن صورکه کنیدی طرفندن بعض ملاحظانه بولنیورده : « خلیل بک دیپلوماتلی (بان ایزلامیزم) کلمه سنک تورکه مزده مقابلی موجود دکادر . دیه جک قدر ایلر و کتورمه سنی کوکل آرزو ایدردی » دیور . کلامسک قائل حقیقی صفتیله بوکابن جواب ورملیم . (اتحاد اسلام) ایل (بان ایزلامیزم) آری غیری شلردر . برنجیسی لوی محمدی تقدیس ایدن اقوام مختلفه نك توحید قلوبه خادم اولور . بنا علیه ماهیتده بر مقصد انسانیتکارانه مندجدر . حال بوکه (بان ایزلامیزم) بر مقصد سیاسی ایله آوروپاده ایجاد اولمیشدرکه اسلامیتک معقولانه مستند بر مؤسسه مقدسه اولدیتی آکلاشیلان غیریون نظرته مدنیت حاضره آثار حسننه قارش ایدلش . متعصب باطل مذهبن ایلری کلش بر تدبیر مضر سیاسی اولمق اوزره تلقی ایدیلوب کلامسک . مکالمه غ . ع . و تمامه همدلش . اولسه ایدی صراط

بولدینی شهیدن وارسته اولدیتنه و حکومت سینه جه سفت دمایه میدان ویرلمک املتده بدایت مسئله ده بر تدابیر آتیه به مراجعت و بومقصدی استحصال ایچون ادریس طرفندن ولجه کندیسینه وعد مطاوعت ایدلن میرلوا سعید پاشا غیر متصرفلق و قوماندانلیقه اعزام قلنهرق حسن صورته نه . بویه مصلحت غیزت ایدلکله برابر امام یحیایک توسیع دائره فسادیه حرکات تجاوزکارانه ده دوام ایلکده بولمسنه بناء حکومت جه دخی ارائه سلطوت ایله دفع مضرت اسبابه مبادرت ضروری کوروله رک هر دلو لوازم و نتیجه یزاتیه ۳۱ طابور عساکر شاهانه ایلش بطاربه طوب و ۳ مترالبوز بلوکنک بالتریب سوتقه مباشرت اولمش ویتوفیه تعالی ارباب شقاوتک قریباً دفع و تسکلیله آسایش خلیتک تأمینی و نتیجه اجرا آتیه حوالی مذکوره جه نوزم کوریلن اصلاحاتک تطبیقته دوام اولمشی مقرر بولمشدر .

مکاتیب

نخبره :

صراط مستقیم جریده اسلامیه ته آوروپا جرائدینک شریافته نظر اسلام رؤسای روحانیه سته بر طاقم اشخاصک اسنادات و افرا آتیه بولندینی آکلاشیلیور . بویه ناحق مقاله لر نشریله علماء کرام حضراته افرا . بهتان ایدلنر کنیدی وجدانریک بیله خلافه اوله رق انصافسزلقه کالعداوتیری و اغراض شخصیه لرینی اظهار ایدیریورلر . بویه ذات و آلاشندن . مقدس و مظهر اولان مقامات علویه لی که دار ایدوب عامه مسلمینک اومقامه اولان رابطه و محبتلرینی کسمک ایسته یورلر . نور آفتابک شعاعی بویه پرده لره ستر ایتک تمکن اولمادینی خاطر لرندن چقاریورلر .

صفحات تاریخیه کوز کزدیرن هر بر صاحب حیت نصدیق ایدرکه هر نه زمان بر قوم ، بر ملت طرفندن ترقی و تهنه طوغری خطوه انداز اولمق ایستدیککی زمان رؤسای روحانیلری مانع اولدینی حالمه اسلاملرده ایسه بالعکس بوکی حرکاتک پیشرولری علما ، ورؤسای روحانیلری اولمشدر . بوکا ، ایران قطعه جیمه سنده استحصال مشروطیت اوغزنده دوکولن قانلک اکثریتی مجتهدین کرام حضراتک قانی اولمشی ده بیوک بر شاهددر . حال بویه ایکن مشروطیت ایرانیه نك ترقی و تکملنه هیچ بر دلو راضی اوله میان اجنبیلر ارا نلیلرده سرزده ظهور اولمیه باشلایان وطن و ملیت فکریک انک زیاده مجتهدین کرام حضراتی طرفندن نشر اولمقده اولدیتی کوردرک بک زیاده قوشقولا نیه باشلادیلر و بر طاقم حیتسز آچاققری ده کندیلرینی قاتهرق هروسیله دن بالاستفاده علماء کرامک اهالی اوزرنده اولان نفوذ و تأثیرلری قیر منه جالشدیلر .

مجتهدین عظام حضراتک مقام نیفرینه العیاذ بالله کفاردن رشوت اخذ ایتک کی بک بیوک بر بهتان اسنادینه قدر واردیلر .

بوتلرک کافسنه رغماً نجف و سائرده بولنان رؤسای اسلام حضراتی

تورکيا بويوک مات مجاسى رياستى

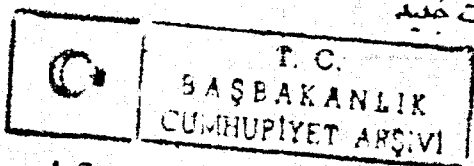
فيم مخصوص مديرى

عدد

٢٨٧

آفره
٣٣٩ - ٤ - ٢٢

اجرا کیده هئيت يات خيسته

مینه امام حجي عفتدنه واراولون ادير وآريجه آتله قطنه

تدريه بويوک منجهش

باسم قونان

منوب زجربلا رفا تقيم قطنه اتم

٠٠٠٠

کيله ريک

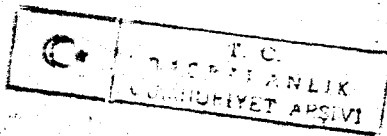
٩

٢٠١٩ - ٠١ / ٠٩ / ٢٠١٩

2

جواباً يازيلاجق اوزافه ؛ جواب اولديش عذراعت نازيح ونوموسنك درجي رجا اولشور .

١٢١٨

[illegible]

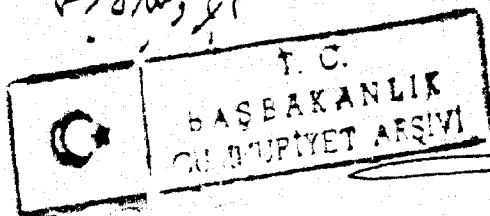
8.1

۱۹۹۱/۴/۲۱

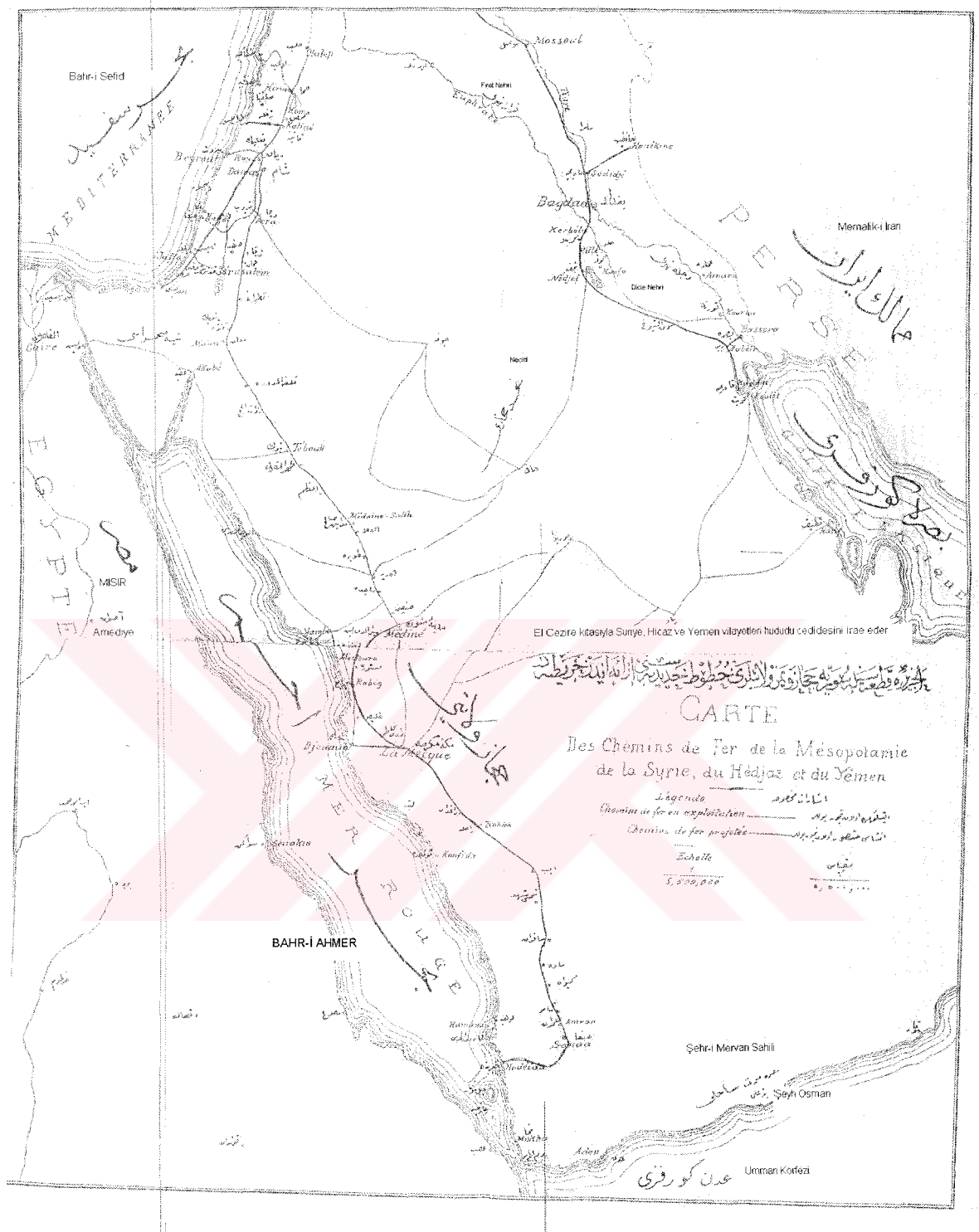
شماره ۲

ایک ان عربیہ وکالت

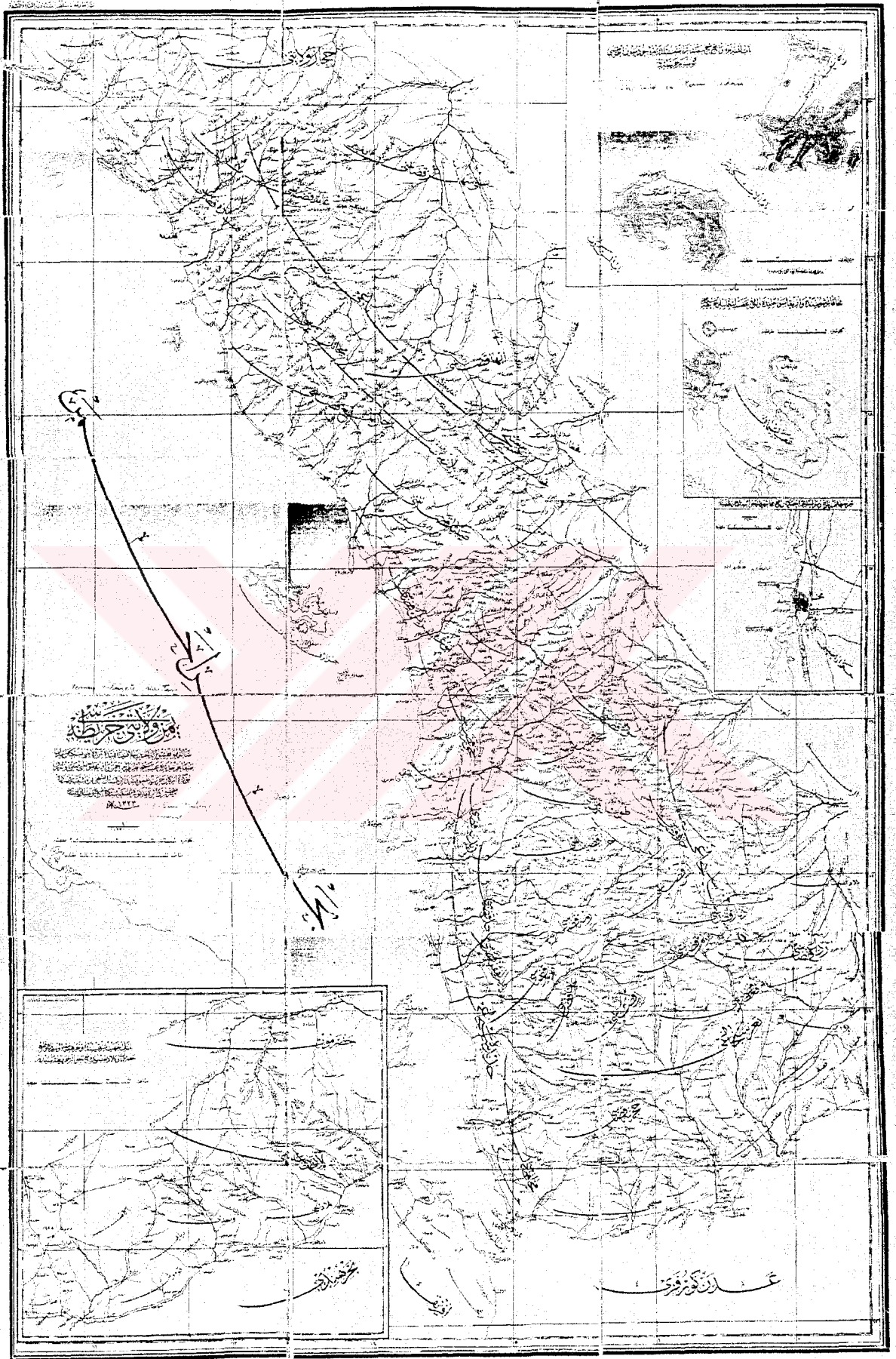
٢٧٠
البحر
البحر
البحر
البحر
البحر

جواب ارلدينى محركات تاريخ ونومر سنك درجى رجا اولور.

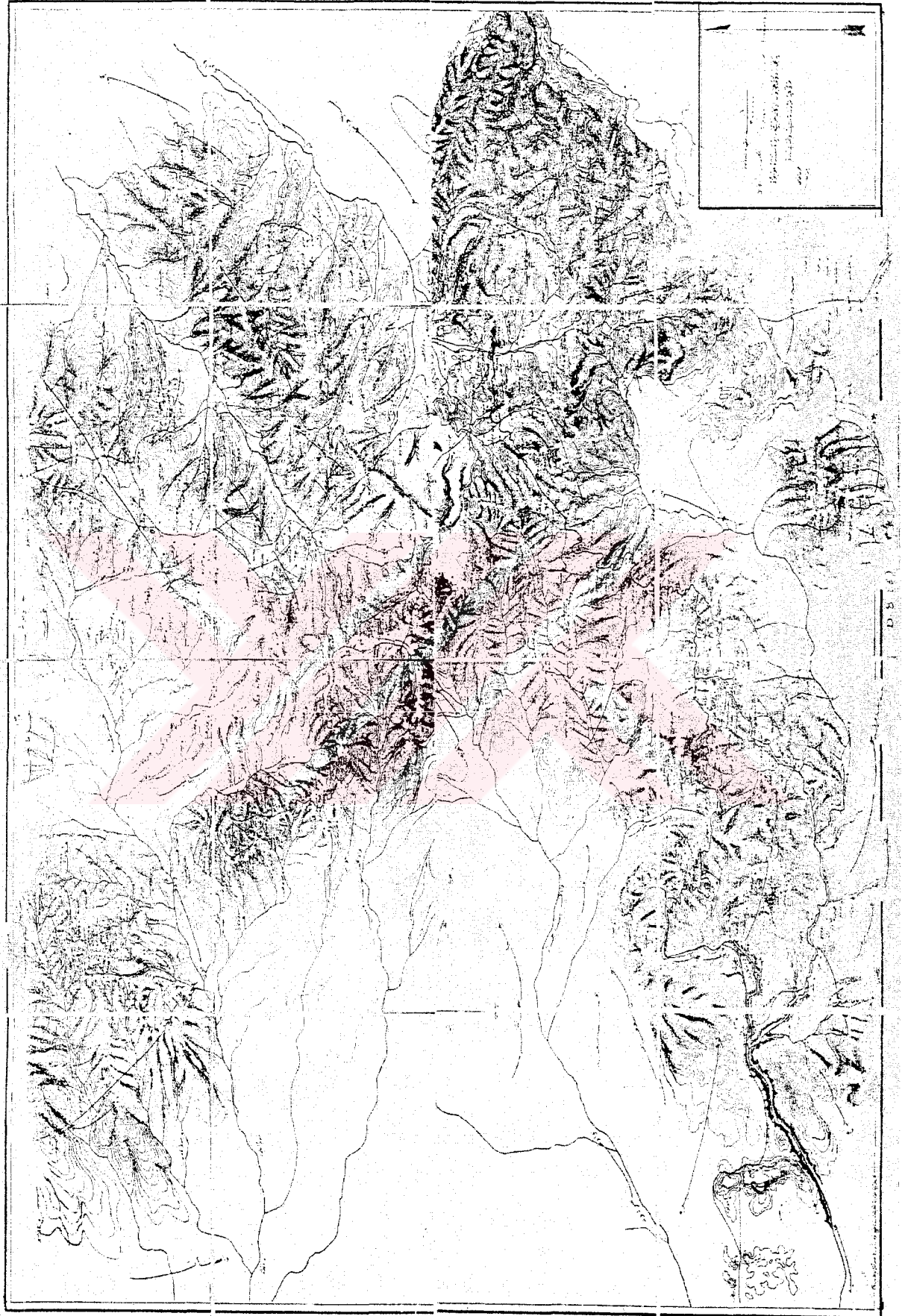
EK 6-a

EK : 7

Yemen vilayeti haritası

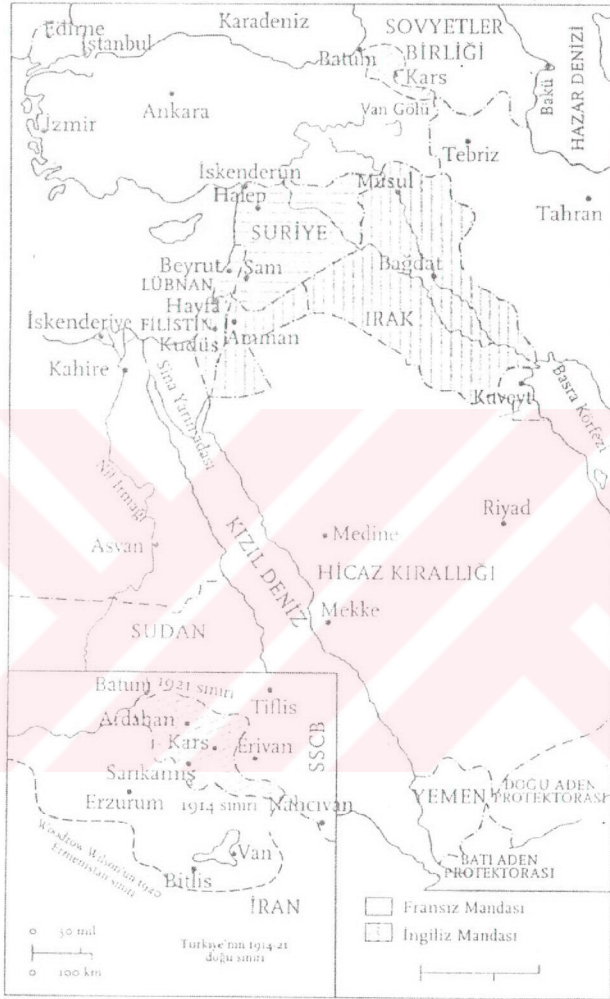
Erkân-ı Harbiye Umumiyesi 1323 Hicri, 1905 Miladi

EK : 8
Yemen

Yedinci Ordu Erkân-ı Harbiye Dairesi, 1326 Hicri (1909 Miladi)

5 1923'te
Orta Doğu

Kaynak:
M. E. Yapp,
*The Making of
the Modern
Near East 1792-
1923*, Londra,
1987

OSMANLININ SON YILLARI 1908-1923

EK-10